

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

В. В. КОЧИН

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ
УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА
У САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ**

МОНОГРАФІЯ

Київ
2015

УДК 347.13:336.76](477)
ББК 67.9(4Укр)404+65.9(4Укр)26
К 75

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України (протокол № 10 від 25 листопада 2015 р.)

Рецензенти:

Гриняк Андрій Богданович – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу проблем договірного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Борисова Валентина Іванівна – кандидат юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кочин В. В.

К 75 Цивільно-правові відносини участі суб'єктів підприємництва у саморегульвних організаціях: монографія / В. В. Кочин. – К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. – 128 с.

ISBN 978-617-7087-43-3

Монографія являє собою комплексне дослідження цивільно-правових відносин участі суб'єктів підприємництва в саморегульвних організаціях. Розглядаються загальні засади участі суб'єктів підприємництва в саморегульвних організаціях; безпосередньо характеризуються відносини, які виникають в результаті такої участі, також досліджуються особливості таких елементів механізму правового регулювання участі у відносинах, як правовий статус, саморегулювання, захист прав та інтересів учасників саморегульвних організацій.

Для наукових співробітників, науково-педагогічних працівників, аспірантів та студентів вузів, практикуючих юристів та всіх, хто цікавиться проблемами саморегулювання підприємницьких відносин.

**УДК 347.13:336.76](477)
ББК 67.9(4Укр)404+65.9(4Укр)26**

ISBN 978-617-7087-43-3

© Кочин В. В., 2015
© Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
НАПрН України, 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ	6
1.1. Передумови участі суб'єктів підприємництва у саморегулівних організаціях	6
1.2. Підстави участі суб'єктів підприємництва у саморегулівних організаціях	14
1.3. Види саморегулівних організацій	38
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРА ВІДНОСИН УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ	45
2.1. Суб'єкти відносин участі підприємців у саморегулівних організаціях	45
2.2. Об'єкти відносин участі суб'єктів підприємництва у саморегулівних організаціях	50
2.3. Зміст відносин участі суб'єктів підприємництва у саморегулівних організаціях	62
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕМЕНТІВ ВІДНОСИН УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ	76
3.1. Правовий статус учасника саморегулівної організації	76
3.2. Саморегулювання відносин за участю суб'єктів підприємництва	80
3.3. Захист прав та інтересів учасників саморегулівних організацій, відповідальність учасників саморегулівних організацій	91
ВИСНОВКИ	105
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	112

ПЕРЕДМОВА

Розвиток суспільних відносин передбачає необхідність їх належного правового регулювання. Особливу увагу слід приділити економічним відносинам, динаміка яких зумовлена новими договірними конструкціями, розширенням ринку товарів та послуг, а також ефективністю здійснення підприємницької та непідприємницької діяльності. Наразі значної уваги потребує проблематика обмеження державного регулювання економічних відносин. Власне, однією з конституційних засад правопорядку у сфері господарювання є оптимальне поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів (ст. 5 ГК України).

Наукове обґрунтування має отримати таке явище, як саморегулювання, а саме: можливість його приватноправового регулювання, обрання правильних способів, методів та типів правового регулювання тощо. При цьому не слід забувати про проблему дуалізму приватного права, розмаїття торговельно-комерційних відносин, внаслідок чого межа між цивільним і торговельним правом стає умовною¹.

Слід погодитися, що в основу концепції господарського права закладена якісна зміна суспільних відносин шляхом заміщення приватних осіб – учасників економічних відносин державою, внаслідок чого підприємницькі відносини перетворилися у господарські, а місцями навіть в управлінські². В свою чергу, започаткування ринкового механізму саморегулювання надає можливість повернути ці відносини до лона цивільного (приватного) права.

Нині знову виникає питання про розширення предмета цивільного права. Йдеться про так звані організаційні відносини, про існування яких вперше висловився О. О. Красавчиков, виділивши організаційно-передпосилочні (створюючі), організаційно-делегуючі, організаційно-контрольні та організаційно-інформаційні³. Наведений перелік відносин може бути застосований, підданий розширенню та удосконаленню

¹ *Цивільне право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – С. 10.*

² *Гражданское право: актуальные проблемы теории и практики / Под общ. ред. В. А. Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2009. – С. 71.*

³ *Правова доктрина України: у 5 т.; т. 3: Доктрина приватного права України / Н. С. Кузнєцова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н. С. Кузнєцовой. – Харків, 2014. – С. 148–149.*

відповідно до сучасного стану економічних відносин саморегулювання. Зокрема, учасники наділяють саморегулювальні організації (далі – СРО) організаційно-делегуючими повноваженнями, які, в тому числі, формують організаційно-контрольні відносини.

Особливу увагу привертають організаційно-правові та корпоративні норми, тобто встановлені визначеною організацією правила поведінки, які обов'язкові для учасників (членів) цієї організації. Ці правила не мають нормативно-правового значення, а отже не забезпечуються державним примусом. Інші повноваження СРО характеризуються як приватноправові, зокрема, впровадження механізму розв'язання спорів на професійному ринку має ознаки медіації, а моніторинг дотримання статуту та внутрішніх документів СРО дозволяє регулювати правовий статус особи як професійного учасника відповідного ринку.

Таке розуміння приватноправової ролі саморегулювальних організацій є логічним в умовах ринкової економіки. Проте за відсутності єдиної моделі саморегулювання існують норми, які часто суперечать названому принципу. Тому мають досліджуватися порядок участі осіб у СРО, їх права та обов'язки, які виникають за такої участі, підстави та способи обмежень їх участі на ринку, а також професійна відповідальність. Остання категорія є вкрай важливою, оскільки завжди існує проблематика субсидіарної відповідальності об'єднань професійних учасників, доцільність страхування професійної відповідальності тощо.

Окреслені напрями відповідають процесам, які пов'язані з необхідністю реалізації приватних та публічних інтересів у механізмі саморегулювання. У такий спосіб проявляється інструментальна функція СРО, можливість застосування конструкцій приватно-публічного партнерства. Обґрунтоване виявлення приватних і публічних інтересів у досліджуваних відносинах дозволить належним чином встановити модель правового регулювання статусу СРО, а також удосконалити механізм правового регулювання здійснення ними правосуб'єктності.

Таким чином, дослідження цивільно-правового механізму участі суб'єктів підприємництва у СРО складається із загальних засад їх участі в СРО; характеристики відносин, що виникають на підставі такої участі; а також визначення таких особливостей механізму правового регулювання, як правовий статус учасника, відносини саморегулювання, а також захист прав та інтересів учасників СРО.

На наше переконання, дослідження відносин участі суб'єктів підприємництва у СРО варто розглядати як важливий етап у дослідженні механізму саморегулювання приватних відносин, а також забезпеченні належного розуміння приватноправового регулювання підприємництва.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

1.1. Передумови участі суб'єктів підприємництва у саморегулівних організаціях

Участь у правових відносинах передбачає набуття суб'єктом права відповідного статусу – загального (шляхом отримання правосуб'єктності) чи спеціального (шляхом отримання окремих прав та обов'язків). Набуття особою відповідного статусу передбачено механізмом правового регулювання як передумови виникнення фактичних правових відносин. Правове регулювання здійснюється на системних засадах, що характеризується відповідним складом та структурою⁴. Стадії механізму правового регулювання визначаються науковцями по-різному залежно від їх розуміння та необхідності акцентувати увагу на окремих елементах. Так, Р. Б. Шишка наводить такі стадії регулювання: 1) доправовідносна чи оціночна; 2) праворегуляторна; 3) правотворча; 5) правонабувна; 6) правоздійснення; 7) правозахисна; 8) постправовідносна⁵.

На нашу думку, в загальних рисах механізм правового регулювання відносин можна звести до такої послідовності стадій: 1) правове регламентування відносин (формування моделі відносин); 2) здійснення прав та обов'язків (механізм реалізації норм права, механізм захисту суб'єктивних прав та інтересів, механізм правової відповідальності). У межах цієї послідовності можливо розкрити інші елементи механізму правового регулювання, які мають свій специфічний механізм функціонування та відповідний правовий режим відносин.

⁴ *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.*

⁵ *Шишка Р. Б. Стадії регулювання господарських правовідносин / Р. Б. Шишка // Юридична наука і практика: виклики часу: [Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Т. III, м. Київ, Національний авіаційний університет, 12 березня 2015 р.]. – С. 164–168.*

Здійснення суб'єктивного цивільного права розуміється як добровільне вчинення уповноваженою особою активних чи пасивних дій, спрямованих на використання можливостей, закладених у суб'єктивному праві, для задоволення потреб носія права⁶. Таким чином, сформоване на стадії правового регламентування відповідне суб'єктивне право дозволяє особі у законодавчих чи договірних межах здійснювати свої права.

Правова регламентація ґрунтується на основі різних елементів механізму правового регулювання, зокрема, йдеться про визначення мети правового регулювання, предмета правового регулювання, методів правового регулювання та принципів правового регулювання, на основі яких формується відповідна норма права, яка втілюється у акт законодавства (в межах нормативного регулювання) або договір у широкому його розумінні (в межах ненормативного регулювання). Детальніше зосередимося безпосередньо на принципах правового регулювання.

Так, серед загальних принципів цивільного законодавства особливу увагу привертає принцип свободи підприємницької діяльності, яка не заборонена законом. Норма-принцип є імперативною вимогою, яка є концентрованим виявленням найважливішої сутності приватноправового регулювання економічних, зокрема підприємницьких відносин. Цей принцип зумовлений конституційним правом на підприємницьку діяльність (ст. 42 Конституції України) та відображений п. 4 ч. 1 ст. 3 ЦК України та п. 2 ч. 1 ст. 6 ГК України.

Особливість цього принципу полягає у тому, що в подальшому він розкривається через поняття свободи підприємницької діяльності (ст. 43 ГК України), на основі принципів, закріплених у ст. 44 ГК України. Вважаємо, що відображені у цій нормі положення є нічим іншим, як переліком суб'єктивних прав, зокрема: вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності; самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону; вільний найм підприємцем працівників; комерційний розрахунок та

⁶ *Особливості* здійснення суб'єктивних прав учасниками цивільних відносин: монографія / За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – С. 314-315.

власний комерційний ризик; вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд.

Особа наділяється правом на здійснення підприємницької діяльності в особливий спосіб – шляхом реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності (ч. 2 ст. 50, ч. 4 ст. 87 ЦК України). Винятком з цього права є непідприємницькі товариства та установи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності, але мають право на здійснення підприємницької діяльності, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню (ст. 86 ЦК України). Таким чином, реалізація принципу свободи підприємницької діяльності породжує необхідність законодавчого регулювання статусу суб'єктів підприємницької діяльності.

Участь у підприємницьких відносинах здійснюється на основі цивільної правосуб'єктності, тому пропонується уникати правового регулювання організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права нормами господарського законодавства⁷. Дійсно, цивільним законодавством сформована теоретично вивірена система організаційно-правових форм юридичних осіб, які є суб'єктами підприємницької діяльності, однак не кожна юридична особа може бути учасником будь-яких підприємницьких відносин. Так, без відповідних статусних ознак юридична особа не може бути страховиком (ч. 1 ст. 984 ЦК України), кредитором (ч. 1 ст. 1054 ЦК України) або фактором (ч. 3 ст. 1079 ЦК України). Таким чином, самого статусу суб'єкта підприємницької діяльності недостатньо.

Такий підхід цілком відповідає принципам цивільної правосуб'єктності фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб (ст. 51, ч. 3 ст. 91 ЦК України), відповідно до якого можливість здійснення окремих видів діяльності, перелік яких встановлюється законом, надається особам після одержання спеціального дозволу. В цьому проявляється регулюючий вплив держави на господарську діяльність (п. 2 ч. 2 ст. 12 ГК України) для забезпечення господарського порядку.

⁷ *Махінчук В. М.* Теоретичні засади приватноправового регулювання підприємницьких відносин в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / В. М. Махінчук. – К., 2005. – 491 с.

В окремих випадках можливість реалізації прав у межах підприємницької діяльності пов'язана з участю (членством) в СРО. Таким чином, суб'єкти підприємництва перебувають у складних фактичних відносинах, зокрема з державою, щодо державного регулювання їх діяльності, а також з СРО щодо набуття прав та виконання обов'язків, пов'язаних з цим членством. Отже, в механізмі загального правового регулювання передбачено механізм здійснення та захисту прав та інтересів суб'єктів підприємництва як учасників СРО.

Участь суб'єкта підприємництва в СРО передбачає особливості відносин, які виникають між членом (учасником) та СРО. Сучасна позиція щодо змісту (сенсу) правовідносин відповідає поглядам, запропонованим ще Ф. К. фон Савіньї, який виділяв, по-перше, *матерію*, тобто відносини самі по собі та, по-друге, *юридичне вираження* цієї матерії – чистий факт (матеріальний аспект) та формальний аспект (віднесення його до юридичної форми)⁸.

Фактично правовідносини як матерія можуть виникати лише між людьми як реальними (дійсними) учасниками. Однак суб'єктів правовідносин поділяють на індивідуальні й колективні. Останні, в свою чергу, можуть утворювати особливий суб'єкт правових відносин – юридичну особу, яка в сучасному розумінні визначається як організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку (ч. 1 ст. 80 ЦК України). Таким чином, державою визнається штучне утворення, що забезпечує нормальне функціонування правових відносин у їх юридичному вираженні.

Відносини між членами та СРО визначаються, на нашу думку, сутністю СРО як юридичної особи. Так, категорія «юридична особа», насамперед, притаманна приватному праву, оскільки реалізує особисті (приватні) інтереси засновників (учасників). Нині ж увага інституту юридичних осіб зосереджується, головним чином, на особливості здійснення ними підприємницької діяльності (підприємницькі юридичні особи), хоча при цьому не слід забувати й про інші сфери суспільного життя – реалізацію особистих немайнових чи майнових, громадських, політичних чи соціальних інтересів (непідприємницькі юридичні особи). Крім того, юридична особа є тією конструкцією, яка виходить за межі приватної ініціативи, що породжує, у свою

⁸ *Савиньї Ф. К.* Система современного римского права: в 8 т. Т. II / Пер. с нем. Г. Жигулина; под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. – М.: Статут; Одеса: Центр исследования права им. Савиньї, 2012. – С. 457.

чергу, існування юридичних осіб публічного права, а також приватних регуляторів – СРО.

В. І. Борисова зазначає, що юридична особа як учасник цивільних відносин «живе» за певними законами, постійно удосконалюючись зі зміною соціально-економічних формацій⁹. Дійсно, цей учасник суспільних відносин вже не завжди ототожнюється з його засновниками (учасниками), тим самим є окремих та самостійним. Існування інституту юридичної особи дозволяє зробити висновок, що у правових відносинах на їх сучасному етапі розвитку на перший план виходить юридичний, а не фактичний зміст (сене).

Ускладнення процесу реалізації окремих приватних інтересів спонукало римських юристів започаткувати категорію юридичної особи. Тому, хоча у *ius Quiritium* і не використовувалася ця категорія, однак вживалися такі категорії, як: *corpus habere, collegium, universitas*, які можна визначити як приватні корпорації, які створювалися для: 1) релігійних цілей (*sodalitates, collegia, sodalicia*) або 2) професійних цілей ремісників (*fabulorum, pistorum*). Останнім варто приділити окрему увагу, адже завдяки їм формувався відповідний ринок.

У період середньовіччя спільна прибуткова діяльність здійснюється торговими гільдіями, морськими, гірськими товариствами, тобто різного роду корпораціями з метою зменшення ризиків, а також можливістю застосування солідарної відповідальності. Дослідники корпоративного права стверджують, що характерною рисою вже ХХ ст. є тенденція до монополізації корпорацій та утворення економічних груп. Більш того, сьогодні вже йдеться про існування наднаціональних юридичних осіб – корпорацій (наприклад, європейські товариства, а також транснаціональні компанії).¹⁰

Отже, сутність юридичної особи відповідно до римської теорії зводилася до того, що в силу практичних міркувань право створює *фікцію* (припущення), що в окремих випадках ніби існує як фізична особа – людина, якій належать ці права. Така конструкція була висловлена юристом Флорентином (*libro 8 institutionum*) *L. 22 D de fidejussoribus et mandator*, що дозволяло визначити право- та дієздатність

⁹ Борисова В. Інститут юридичної особи у праві України / В. І. Борисова // Право України. – 2010. – № 12. – С. 31.

¹⁰ Корпоративне управління : монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Р. Кібенко, В. І. Борисова ; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2007. – С. 11–14.

юридичних осіб¹¹. Вже у XII ст. папа Інокентій IV уперше встановив, що юридична особа – це поняття, що не збігається з поняттям пов'язаних осіб та не має здатності волі і не може діяти сама, а тільки через своїх членів¹².

Досліджуючи положення римського права щодо прав юридичних осіб, Ф. К. фон Савинї не виключав можливість набуття ними таких цивільних прав¹³: 1) *майнові права*, які забезпечували, подібно інституту опіки над недієздатними, шляхом створення їх «статуту», тобто шляхом визначення прав та обов'язків учасників такої організації. Зокрема, йдеться про: а) власність; б) сервітути (за виключенням *usus*); в) володіння; 2) *зобов'язальні права*, що забезпечуються можливістю укладення договорів їх статутними представниками. При цьому свобода договору обмежувалася метою створення юридичної особи (що відображає зародження спеціальної правоздатності юридичних осіб); 3) *право на звернення до суду* шляхом представництва з правами прокуратора (лат. *procurator* – керуючий, розпорядник, той, хто турбується про щось); 4) *спадкові правовідносини* у частині права бути спадкоємцем; 5) *відносини, що виникають із деліктів*, зокрема, можливість їх припинення, процесуальні штрафи (хоча слід підкреслити, що відповідальність носила переважно політичний характер).

Нині цивілісти приділяють увагу особливостям цивільно-правового статусу так званих «колективних утворень», які не є суб'єктами права, проте *об'єднують в єдине ціле* (курсив – В. К.) різних суб'єктів права. При цьому, як зауважує М. К. Сулейменов, останнім часом з'являється усе більше нових утворень, яким не приділяється належна увага¹⁴. Так, найбільш типовими є відносини за їх участю, які виникають з: 1) права спільної власності; 2) спільного права інтелектуальної власності; 3) спільного спадкового права; 4) спільного здійснення підприємницької діяльності. Крім того, продовжує автор, для надання

¹¹ Хвостов В. М. Система римського права: учебник / В. М. Хвостов. – М.: Издательство «Спарк», 1996. – С. 115–116.

¹² Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корещького НАН України, 2004. – С. 5–6.

¹³ Савинї Ф. К. Система современного римского права: в 8 т. Т. II / Пер. с нем. Г. Жигулина; под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. – М.: Статут; Одеса: Центр исследования права им. Савиньи, 2012. – С. 156–179.

¹⁴ Сулейменов М. К. Избранные труды по гражданскому праву / М. К. Сулейменов / Науч. ред. В. С. Ем. – М.: Статут, 2006. – С. 57.

колективним утворенням статусу учасника правовідносин необхідно переглянути ряд фундаментальних положень цивільного права, зважаючи на можливі непередбачувані та небажані наслідки¹⁵.

Отже, відсутність статусу юридичної особи не означає заперечення можливості організацій брати участь в окремих цивільних відносинах, що має допоміжний характер. Нині неформальні організації, які здійснюють регулювання діяльності суб'єктів підприємництва, є різного роду бізнес-групами, промислово-фінансовими групами тощо. Аналіз правосуб'єктності неформальних організацій зумовлює наступні дослідження участі цих груп у цивільних відносинах, зокрема питання їх цивільно-правової відповідальності, можливості відкриття «корпоративної вуалі» тощо. Тобто, неформальні організації можуть набути властивості суб'єктів права як потенційних учасників конкретних відносин, однак для набуття додаткових властивостей юридичного характеру в конкретно значущій ситуації (зокрема, в цивільних відносинах) статусу неформальної організації недостатньо.

Спробуємо з набуттям чинності ЦК України та ГК України проаналізувати доцільність та ефективність як окремих норм, так і всіх механізмів правового регулювання загалом. Якщо йдеться про економічне життя держави, то стосується це, насамперед, інституту юридичної особи, який є основною організаційно-правовою формою об'єднання інтересів, осіб та майна, що дозволяє виокремити самостійних учасників приватних відносин.

І. М. Кучеренко зауважувала, що в Україні відсутні комплексні дослідження системи юридичних осіб, їх організаційно-правових форм, що породжує необхідність розробки сучасної правової доктрини їх системи¹⁶. Дійсно, попри те, що інститут юридичної особи є одним з найбільш досліджуваних, сучасної доктрини юридичної особи у вітчизняному праві немає.

Вважаємо, що відправною точкою формування доктрини юридичної особи має слугувати ст. 80 ЦК України, відповідно до якої юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, та яка наділяється цивільною правоздатністю і

¹⁵ Сулейменов М. К. Избранные труды по гражданскому праву / М. К. Сулейменов / Науч. ред. В. С. Ем. – М.: Статут, 2006. – С. 59.

¹⁶ Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 4.

дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Саме такий підхід до учасника правових відносин не має піддаватися сумніву за жодних соціально-економічних реформувань.

Можна припустити, що наступне реформування інституту юридичної особи має здійснюватися виключно на основі цивільністичної концепції юридичної особи, а ЦК України як основний акт цивільного законодавства закріплюватиме лише принципи для спеціального законодавства. Аналіз стану діючого законодавства надає змогу зробити висновки щодо наступних шляхів формування доктрини юридичної особи: 1) визначення кола організацій, які є юридичними особами; 2) вироблення єдиних ознак юридичної особи; 3) визначення доцільних та недоцільних організаційно-правових форм юридичних осіб; 4) розмежування понять «юридична особа» та «суб'єкт господарювання»; 5) поширення категорії «юридична особа» на всі галузі права.

Розвиток законодавства незалежної України спричинив існування такого подвійного правового явища, як юридична особа: у класичному розумінні (учасник цивільних відносин – ст. 80 ЦК України), а також як господарська організація (суб'єкт господарювання – ст. 55 ГК України). Як наслідок, виник «розширений» перелік видів та організаційно-правових форм юридичних осіб та існування радянського атавізму у вигляді підприємства як суб'єкта правових відносин, що є недопустимим у сучасних економічних відносинах.

Найбільш дискусійною проблемою інституту юридичної особи залишається визначення носія властивостей юридичної особистості, у зв'язку з чим виділяють наступні теорії виникнення юридичної особи: теорія фікції (Ф. К. Савіні, Бірлінг), теорія персоніфікованої цілі (А. Бринц, Е. Беккер), органічна теорія (О. Ф. Гірке), реалістична теорія (Р. Саллейль, Г. Дербург), теорія колективу (А. В. Венедиктов, С. М. Братусь, Г. К. Матвеев), теорія держави (С. І. Асканазій), теорія директора (Ю. К. Толстой)¹⁷. Вважаємо, що при визначенні місця юридичної особи в правовій системі необхідно керуватися комплексним поглядом на цей інститут, використовуючи надбання кожної теорії, залежно від виду та організаційно-правової форми юридичної особи.

Загалом, визначення сутності та призначення інституту юридичної особи у правовій системі України надасть можливість застосовувати досліджувану категорію як до приватних, так і до публічних

¹⁷ *Цивільне право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – Т. 1. Загальна частина. – С. 230–231.*

правовідносин, що унеможливить законодавче зловживання статусом юридичної особи. Слід сформувати не лише концепцію удосконалення інституту юридичної особи, а й зосередитися на особливостях участі досліджуваного суб'єкта правових відносин загалом.

Таким чином, передумови участі суб'єктів підприємництва у СРО є такими: а) особливості механізму регулювання підприємницьких відносин; б) особливості реалізації правосуб'єктності СРО як неформального об'єднання та як юридичної особи; в) особливості здійснення прав суб'єктами підприємництва як учасниками СРО.

1.2. Підстави участі суб'єктів підприємництва у саморегулювних організаціях

Ринкова економіка зумовлює функціонування економічної системи на принципах вільного підприємництва, де роль основного регулятора економічних відносин відіграє ринок. На думку економістів, ринок з його законами й правилами є об'єктивним явищем з притаманними йому закономірностями розвитку та функціонування. Нині на підставі Указу Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»¹⁸ здійснюються чергові кроки з дерегуляції та розвитку підприємництва, відповідно до яких передбачається створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємства, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці. Все це має на меті сформувати ринок, який буде передумовою функціонування ринкової економічної системи.

Для забезпечення цього процесу виникає потреба у належному правовому впливі на економічні відносини шляхом їх закріплення, стимулювання та охорони. Це дозволяє закріпити відносини відповідно до поточних та перспективних умов розвитку економіки, сприяти їх розвитку шляхом забезпечення економічної свободи, розвитку власності, захисту бізнесу від надмірного державного впливу, а також охороняти економічні відносини через систему заборон, обмежень та юридичної відповідальності¹⁹.

¹⁸ *Офіційний вісник України*. – 2015. – № 4. – С. 8. – Ст. 67.

¹⁹ Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. – Харків: Еспада, 2006. – С. 276–277.

Теоретики права відзначають, що саме правове рулювання розпочинається дещо раніше, ніж, власне, дія цього механізму. Зокрема, на цьому етапі різні суб'єкти правоутворення формулюють, санкціонують та закріплюють у притаманних правовій системі юридичних джерелах норми права. Сам же «запуск» механізму відбувається у момент набрання цими правилами чинності, а також у процесі їх тлумачення²⁰.

Насамперед, слід визначити коло суспільних відносин, які є підприємницькими. Враховуючи принципи ринкової економіки, розглядаємо такі відносини як приватноправові. Підтримуючи думку В. М. Махінчука, підприємницькі відносини доцільно визначати як суспільні відносини, які виникають між суб'єктами підприємництва в ході укладення та виконання ними договорів про передання майна у власність, виконання робіт чи надання послуг та інших договорів, метою яких є отримання цими суб'єктами прибутку²¹. Визначення підприємництва, на наш погляд, має бути тісно пов'язаним з розумінням підприємництва як економічної та правової категорії.

Так, підприємництво є особливою формою економічної активності, що передбачає: орієнтацію на досягнення комерційного успіху; інноваційний характер підприємницької діяльності; самостійний характер господарювання, укладення регулярних, а не одноразових угод (бізнес-операцій); перспективність, спрямування на подальший розвиток, розширення масштабів і сфери розповсюдження; залучення у господарську діяльність різних учасників підприємницької активності; свободу та самостійність суб'єктів у прийнятті рішень та здійсненні бізнесу; наявність фактору ризику; майнову відповідальність підприємця за результати господарювання²².

Така економічна модель підприємництва відображена у ст. 42 ГК України як самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктом господарювання

²⁰ *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – С. 220–221.*

²¹ *Махінчук В. М. Теоретичні засади приватноправового регулювання підприємницьких відносин в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / В. М. Махінчук. – К., 2014. – С. 10.*

²² *Виноградська А. М. Основи підприємництва: навчальний посібник. – Друге видання, перероб. і допов. – К.: Кондор, 2007. – С. 11–12.*

(підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Таке розуміння поняття викликає досить слушне зауваження щодо необхідності господарсько-правового чи цивільно-правового регулювання відносин, які виникають у процесі підприємництва. Тому детальніше розглянемо суб'єкту та об'єкту складові підприємницьких відносин.

Суб'єкт підприємницької діяльності в процесі господарювання вступає у відносини з іншими суб'єктами підприємницької діяльності, споживачами, суб'єктами владних повноважень. Відносини, які безпосередньо стосуються підприємницької діяльності, зокрема, де йдеться про реалізацію товарів чи послуг іншим підприємцям або споживачам (юридично рівні учасники відносин), а також відносини, які виникають в результаті реалізації суб'єктами владних повноважень політики у сфері господарювання (відносини влади і підпорядкування щодо регулювання економіки).

У процесі здійснення підприємницької діяльності виникають відносини, які безпосередньо не пов'язані з підприємницькою діяльністю. Йдеться про споживчі відносини, метою яких є задоволення особистих потреб. Їх особливістю є подвійна правова природа, оскільки однією стороною договору реалізуються підприємницькі інтереси, а іншою – споживчі. Внаслідок цього виникає умовна «нерівність» сторін договору, яка компенсується особливим захистом прав споживачів у межах відповідної державної політики (Закон України «Про захист прав споживачів»).

ГК України деталізує господарські відносини шляхом їх поділу на господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські (ч. 4 ст. 3). Однак, на наш погляд, всі ці відносини мають різні передумови їх виникнення, різний механізм та різні наслідки, які вони породжують. Вважаємо, що слід говорити про приватноправову та адміністративно-правову природу відносин, що безпосередньо виникають у процесі здійснення підприємницької діяльності. У такий спосіб реалізуються дві мети регулювання: забезпечення свободи підприємництва, а також забезпечення вільного ринку та запобігання монополізації економіки²³.

²³ *Крупчан О. Д.* Приватноправові та публічно-правові засади регулювання підприємницьких відносин // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 12, 2013 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України, 2013. – С. 8.

На підтвердження цієї позиції слід звернути увагу на об'єкт підприємницьких відносин, тобто на матеріальні і нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої права і юридичні обов'язки. Вважаємо, що при визначенні об'єкта підприємницьких відносин слід виходити з підприємницької мети, тобто можливості суб'єкта після реалізації прав та обов'язків стосовно цього об'єкта отримати прибуток та в подальшому розподілити його між учасниками.

Характерною ознакою підприємницьких відносин є особливий суб'єктний склад. У юридичній літературі при розгляді цієї проблематики перевага надається суб'єктам підприємницької діяльності (юридичним особам та фізичним особам – підприємцям). Беззаперечно, така позиція є слушною та обґрунтованою, однак при цьому слід уникати зміщення акцентів, що в цілому може негативно впливати на функціонування механізму регулювання підприємницьких відносин. Участь у підприємницьких відносинах здійснюється на основі цивільної правосуб'єктності, тому слід уникати правового регулювання організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права нормами господарського законодавства²⁴.

Окремо слід зауважити, що підставою для надання суб'єкту окремих статусних ознак є необхідність публічного регулювання окремих сфер економіки, що відповідає засадам правоздатності юридичної особи (ч. 3 ст. 91 ЦК України) чи права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності (ч. 2 ст. 50 ЦК України).

Мета, предмет, методи та принципи правового регулювання є елементами, які необхідні для формування норми права як регулятора суспільних відносин. Нині право вже не розглядається виключно як сукупність норм, які встановлюються та санкціонуються державою (отождоження права і закону), що дозволяє широко застосовувати в цивільному праві й інші джерела: договір, звичай, аналогію.

Такі регулятори формують об'єктивні правові відносини шляхом закріплення безпосередньої моделі відносин, а також встановлюють межі свободи та обмеження у частині реалізації цієї моделі суб'єктами права. Крім того, норма права відповідним чином формує правовий режим об'єкта відносин, встановлюючи особливості

²⁴ *Махінчук В. М.* Теоретичні засади приватноправового регулювання підприємницьких відносин в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / В. М. Махінчук. – К., 2014. – С. 175.

виникнення, здійснення та припинення прав стосовно нього, а також особливості правового статусу учасника відносин, закріплюючи його правосуб'єктність, особливості набуття окремих статусних ознак, у тому числі закріплення юридичних фактів, які породжують ці відносини. В результаті взаємодії цих елементів здійснюється відповідне правове регламентування суспільних відносин.

При цьому окремо слід виділити суб'єкта правоутворення, який формує, санкціонує та закріплює у відповідному джерелі норму права. Особливістю функціонування економічної системи є встановлення оптимального регулятора відносин, яким для ринкової економіки є ринок. В економічній теорії висловлена думка, що за умов системних змін, коли ринок перебуває на стадії свого формування, на державу покладається забезпечення дієвості ринкової координації, тобто вона має розглядатися не як компенсатор недоліків ринку, а як його партнер для координації економічної діяльності суб'єктів²⁵.

Статтею 92 Конституції України передбачені наступні суспільні відносини, які регламентуються виключно законами України: права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; правовий режим власності; правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання; засади зовнішньоекономічної діяльності. Таким чином, виключно законом як джерелом правового регулювання формуються такі елементи правового регулювання, як принципи, гарантії, режим об'єктів та правовий статус суб'єктів відносин, внаслідок чого виникає відповідний господарський порядок, який полягає у легітимізованій можливості впливу держави на упорядкування (організацію) форм і фактів економічного процесу через обмеження у визначених випадках договірної свободи, контроль за більшістю монополій, захист конкуренції, споживачів тощо²⁶.

Більш детально засоби регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів представлені в ст. 12 ГК України, до яких відносяться: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання

²⁵ *Пилипенко Г. М.* Інституційні фактори співвідношення державної та ринкової координації економічної діяльності: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.01 / Г. М. Пилипенко. – Дніпропетровськ, 2012. – С. 26.

²⁶ *Беляневич О. А.* Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): монографія. – Юрінком Інтер, 2006. – С. 360–361.

дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій. Вважаємо, що нормальне функціонування ринкової системи економіки є проблемою не стільки правового регламентування, як правозастосування. Слід погодитися з В. С. Щербиню, який наголошує, що застосування названих засобів державного регулювання має спрямовуватися на розв'язання таких задач, як забезпечення оптимального державного втручання в організацію і здійснення господарської діяльності та забезпечення оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів²⁷.

Тому вплив держави на підприємницькі відносини має відбуватися через здійснення державою економічної політики на основі економічної стратегії та тактики (ст. 9 ГК України) та формування моделі економічних відносин на приватноправових засадах з можливістю залучення суб'єктів саморегулювання.

Правова регламентація є першою стадією механізму правового регулювання, кінцевим результатом якого є формування відповідної правової норми, закріпленої у належному джерелі. Ця норма ґрунтується на основі мети, предмета й методу, принципів правового регулювання. Основою правової регламентації є передбачене ст. 92 Конституції України коло відносин, які визначаються виключно законами України. Держава в особі уповноважених органів формує відповідні норми та акти правозастосування, які відображаються у таких джерелах, як нормативно-правовий акт та судова практика.

Крім того, суб'єктам саморегулювання надається можливість у межах диспозитивності приватного права сформувати власні відносини, встановлені передбаченою законодавством формою. Ці норми передбачають модель поведінки, обмеження та свободи здійснення, порядок захисту та відповідальності. При цьому вихідними елементами цього процесу є формування правового режиму об'єкта відносин та правового статусу (а також додаткових статусних ознак) суб'єкта відносин. Для підприємницьких відносин ця стадія характеризується приватноправовими засадами, диспозитивним методом правового регулювання, законодавчою регламентацією моделі відносин, а також зменшенням кількості підзаконних актів як засобів державного регулювання. Вважаємо, що саме на основі цих засад має формуватися ринкова економіка в Україні.

²⁷ Щербина В. С. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності / В. С. Щербина // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – № 94. – С. 14.

Участь суб'єктів підприємницької діяльності в СРО передбачається двома шляхами: а) через заснування СРО як юридичної особи; б) вступ до СРО. У будь-якому випадку відносини участі (членства) в СРО передбачають формальне (юридичне) визнання правосуб'єктності СРО, головним чином, шляхом визнання та дотримання статуту СРО. Тому розглянемо юридичне значення статуту СРО як корпоративного акта.

Для створення юридичної особи засновникам слід виконати визначену законодавством послідовність дій. Так, І. М. Кучеренко виділила наступні цивільно-правові норми, що регулюють такі процедури у процесі створення юридичної особи: 1) встановлення організаційно-правової форми юридичної особи; 2) визначення порядку укладення установчого договору, розробки і затвердження статуту юридичної особи як установчого документа; 3) питання формування статутного капіталу; 4) визначення органів управління; 5) встановлення засновниками (учасниками) мети і предмета діяльності, а також строку, на який створюється юридична особа; 6) вибір найменування юридичної особи; 7) деякі інші питання²⁸.

Аналіз наукових поглядів та законодавчого регулювання порядку створення юридичної особи дозволяє зробити висновок, що цивільно-правові відносини щодо створення юридичної особи являють собою щонайменше сукупність таких дій: 1) визначення мети діяльності; 2) формування ознак юридичної особи; 3) відображення волі на створення юридичної особи в її установчих документах. Вважаємо, що особливу увагу необхідно приділити установчому документу юридичної особи, зокрема статуту, який юридично закріплює властивості юридичної особи як учасника цивільних відносин.

Чинне законодавство безпосередньо не визначає поняття статуту юридичної особи. Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» передбачено лише поняття «модельний статут» – типовий установчий документ, затверджений Кабінетом Міністрів України, який використовується для створення та провадження діяльності юридичних осіб відповідних організаційно-правових форм, містить встановлені законом правила, що регулюють правовий статус, права, обов'язки та відносини, які пов'язані із створенням, управлінням та провадженням господарської діяльності відповідних юридичних осіб.

²⁸ Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 87.

У юридичній літературі статут юридичної особи характеризується як локальний нормативний акт, положення якого обов'язкові не тільки для юридичних осіб, а й для контрагентів. Його зміст має відповідати вимогам закону, а саме містити такі дані: найменування юридичної особи, її місцезнаходження, адресу, органи управління, їх компетенцію, порядок прийняття ними рішень, порядок вступу до товариства та виходу з нього, а у випадках, передбачених спеціальним законодавством, такі додаткові вимоги, як розмір статутного капіталу, умови про категорії акцій, що викупаються АТ, права акціонерів тощо²⁹.

Слід розуміти, що статут юридичної особи як нормативний акт складають соціальні норми, тобто правила поведінки локального характеру, які виявляють волю засновників. Механізм їх дії має велику схожість (але не тотожність) з правовими нормами³⁰. Зокрема, відповідно до позиції Вищого господарського суду України, викладеній у постанові від 19.01.2006 № 38/309, нормативний акт – це прийнятий уповноваженим державним органом у межах його компетенції офіційний письмовий документ, який встановлює, змінює чи скасовує норми права, носить загальний чи локальний характер та застосовується неодноразово.

Норми, які містяться у статуті юридичної особи, це правила організаційного характеру, які закріплюють порядок формування, побудови, функціонування юридичних осіб, а також права, обов'язки, відповідальність, відносини учасників (членів) юридичної особи³¹. При цьому не слід надавати статуту юридичної особи сили нормативно-правового акта спеціального регулювання, а також характеризувати його як визначення правосуб'єктності юридичної особи.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 49 ЦК РФ цивільні права юридичної особи мають відповідати цілям її діяльності, визначеної установчими документами. Тим самим ЦК РФ визнає для окремих юридичних осіб

²⁹ *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів* / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – С. 154.

³⁰ *Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп.* / Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. Том 2. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – С. 171.

³¹ *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации: в 3 т. Т. 1. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой* / Под ред. Т. Е. Абовой и А. Ю. Кабалкина; Ин-т государства и права РАН. – М.: Юрайт-Издат, 2004. – С. 94.

спеціальну правоздатність, що відповідає їх статутній діяльності³². Враховуючи визначену в ЦК України загальну (універсальну) правоздатність юридичної особи, установчі документи відображають сформовану її засновниками мету. Тим самим, мета юридичної особи є абстрактним інтересом, який виявляється її засновниками (учасниками).

Інтерес є більш ідентифікованою (визначеною) потребою юридичної особи. На відміну від мети, інтерес є динамічним, адже формується, у тому числі, за допомогою реалізації суб'єктивних (переважно корпоративних) прав учасників юридичної особи. Тому пропонуємо фіксувати у статуті механізм уникнення конфлікту особистих інтересів фізичної особи та інтересів самого товариства.

Статут як корпоративний правочин слід визначити як письмово відображену та визнану державою дію засновників юридичної особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у юридичної особи як самостійного учасника цивільних відносин. Його локальний нормативний зміст характеризується його загальнообов'язковістю для засновників (учасників) юридичної особи, а для інших учасників цивільних відносин має опосередковане юридичне значення.

Зокрема, статут юридичної особи для її засновників (учасників) – це є їх зафіксована воля на участь у цивільних відносинах, акт, який закріплює їх корпоративні права та обов'язки. Він є актом, який слід також розглядати як відображену у документі організацію юридичної особи, яку нині розуміють у тому числі як згусток (пучок) контрактів³³.

Для контрагентів положення статуту юридичної особи має значення як належної її ідентифікації, оскільки саме у ньому вказуються найменування, органи управління, порядок прийняття рішення тощо – тобто інформація, що забезпечить належний вибір контрагента, унеможливить визнання договірних відносин недійсними. Відповідно до цього положення зміни до установчих документів юридичної особи, які стосуються відомостей, включених до єдиного державного

³² *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации: в 3 т. Т. 1. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой / Под ред. Т. Е. Абовой и А. Ю. Кабалкина; Ин-т государства и права РАН. – М.: Юрайт-Издат, 2004. – С. 154.*

³³ *Спасибо-Фатеева И. В. Взгляд на юридическое лицо как систему контрактов / И. В. Спасибо-Фатеева // Проблемы гражданского права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (25 травня 2013 р.). – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ; Золота миля, 2013. – С. 30.*

реєстру, набирають чинності для третіх осіб з дня їх державної реєстрації (ч. 5 ст. 89 ЦК України).

Створення юридичної особи має публічний характер, адже організація вважається створеною з дня її державної реєстрації (ч. 4 ст. 87 ЦК України). Для створення, у свою чергу, учасники (засновники) розробляють установчі документи, на підставі яких і відбувається легалізація організації. Таким чином, ідентифікація юридичної особи як учасника правових відносин здійснюється в межах державного регулювання економічних відносин.

Отже, викладені міркування дозволяють розглядати принаймні два аспекти юридичного значення статуту юридичної особи: а) загальнообов'язкове значення – для засновників (учасників) юридичної особи як корпоративний правочин; б) опосередковане значення – для інших учасників правових відносин як відомості про учасника правових відносин. Крім того, його не слід розглядати як загальнообов'язковий нормативний акт, оскільки він не відноситься до джерел цивільного права (ст. 4 ЦК України).

Основою для розуміння правової сутності юридичної особи наприкінці ХІХ ст. стала праця Л. Л. Гервагена «Розвиток вчення про юридичну особу» (1888 р.)³⁴, в якій наводиться періодизація уявлень про досліджуваного учасника правових відносин, що зводиться до теорій: висунутих до Савінї (грецька філософія; римська філософія; християнська теологія та середні віки); та теорій, починаючи від Савінї (теорія уособлення; теорія безсуб'єктності; теорія реальності; теорія фікції). До запропонованої Савінї теорії важко було говорити про існування юридичної особи як учасника цивільних відносин, однак нехтування надбанням римського права може призвести до помилковості розуміння цього інституту. В. Б. Єльшєвич зауважував, що сучасне право не тільки сприйняло форму юридичної особи, а й ще сильніше відтінило основний її характер, підводячи під неї більш широке коло явищ³⁵.

Аналізуючи західні теорії юридичної особи, С. М. Братусь, насамкінець, стверджував, що всі вони зводяться до одного – визнання того, що юридична особа є деякою майновою та організаційною

³⁴ Герваген Л. Л. Развитие учения о юридическом лице / Л. Л. Герваген. – СПб: Типография И. Н. Скороходова, 1888. – 104 с.

³⁵ Ельшєвич В. Б. Избранные труды о юридических лицах, объектах гражданских правоотношений и организации их оборота. В 2 т. Т. 1. – М.: Статут, 2007. – С. 31.

єдністю, яка виступає у цивільному обороті у якості носія прав та обов'язків³⁶. Тим самим, практичною необхідністю тієї чи іншої теорії, на нашу думку, є обґрунтування можливості участі юридичної особи у правових відносинах.

Доктрина правників радянського періоду щодо сутності юридичної особи зводилася до аналізу та визначення місця серед учасників правових відносин державних організацій. Йдеться про теорію трасту, державного органу, персоніфікації держави через створені нею юридичні особи, а також теорії адміністрації, директора, колективу тощо³⁷.

Зважаючи на розкриття у ЦК України категорії юридична особа через поняття «організація», слід окремо зупинитися на теорії «організації», запропонованій О. О. Красавчиковим. На думку вченого, юридичною особою є правове вираження визначених суспільних відносин людей, об'єднаних єдиною метою. Він зробив висновок, що юридична особа є організацією та юридичною особистістю (рос. – личністю)³⁸.

Виділення окремої особи (юридичної особистості) спричинено практичною необхідністю, яка виражається у наступних функціях цього інституту: 1) оформлення колективних інтересів; 2) об'єднання капіталу; 3) зменшення підприємницького ризику; 4) управління капіталом³⁹. Врешті-решт, для розмежування окремих інтересів та цілей учасників правових відносин відсутність інституту юридичної особи призведе до хаотичності цивільного обороту. Визнаючи за юридичною особою правосуб'єктність (юридичну особистість), держава надає всім учасникам правових відносин конкретно визначеного контрагента – особу, який має власні, відмінні від засновників права та обов'язки (однією з перших світових правових позицій у цьому

³⁶ Братусь С. Н. Юридические лица в советском гражданском праве (понятие, виды, государственные юридические лица) / С. Н. Братусь. – Ученые труды. Выпуск XII: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР. – Москва. 1947. – С. 72.

³⁷ Козлова Н. В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории: учебное пособие / Н. В. Козлова. – М.: «Статут», 2003. – С. 168–171.

³⁸ Козлова Н. В. Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории: учебное пособие / Н. В. Козлова. – М.: «Статут», 2003. – С. 171–172.

³⁹ Гражданское право: учебник. Часть I. Издание второе, переработанное и дополненное / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: «ПРОСПЕКТ», 1997. – С. 111–112.

зв'язку є рішення Палати лордів у справі «Salomon v A Salomon & Co Ltd», 1897 р.).

Для забезпечення функціонування економічної системи цивільне право оперує поняттям «особа», в яке вкладаються ознаки, що дозволяють з очевидністю персоніфікувати її поміж інших. Такий механізм участі у цивільних відносинах передбачений у тому числі і для публічних утворень (держава, територіальна громада), які не мають ознаки суб'єктної конкретизації.

Правильне розуміння інституту юридичної особи виявляється у визначенні її сутності. Сутністю є категорія онтології на позначення внутрішнього, сукупності істотних властивостей предмета, без яких він не може існувати⁴⁰. У контексті поняття юридичної особи її сутність виявляється в юридично значимих ознаках цього учасника відносин, які є імперативними вимогами до організації, що дозволяє останній стати суб'єктом цивільних відносин⁴¹. До таких ознак, зокрема, слід віднести: 1) організаційну єдність; 2) публічність виникнення і припинення; 3) загальну (універсальну) правоздатність; 4) майнову відокремленість; 5) самостійну відповідальність; 6) вступ у цивільний оборот від свого імені.

Вважаємо, що всі ці ознаки набуваються організацією у процесі її створення та реєстрації як юридичної особи. При цьому виникає запитання: чи достатньо наведених ознак для визнання державою організації юридичною особою? Свого часу Є. М. Трубецький стверджував, що достатніми умовами існування юридичної особи є: 1) наявність цілі; 2) існування субстрату (матеріального чи особистого); 3) юридичне визнання організації державою⁴².

По-перше, мета юридичної особи у чинному ЦК України є підставою для розмежування підприємницьких та непідприємницьких юридичних осіб (ст. 84–85). Однак такий поділ не створює категоричного імперативного наслідку – безпосередньої можливості здійснення підприємницької чи непідприємницької діяльності, зважаючи на норми ст. 86 ЦК України. Тому доречно вести мову не

⁴⁰ *Філософський енциклопедичний словник* / Гол. ред. кол. В. І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – С. 623.

⁴¹ *Цивільне право* : підручник: у 2-х т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х.: Право, 2012. – Т.1. – С. 144.

⁴² *Трубецкой Е. Н. Энциклопедия права* / Е. Н. Трубецкой. – СПб.: Издательство «Лань», 1999. – С. 175–177.

про здійснення окремої діяльності, а про можливість розподілу прибутку між учасниками (засновниками) такої юридичної особи. Зважаючи на неузгодженість норм ЦК України, ГК України та окремих нормативно-правових актів, що регулюють статус непідприємницьких організацій, ця проблема ще довго залишатиметься поміж інших у сучасних дослідженнях.

По-друге, аналізуючи субстрат юридичної особи, слід зауважити, що під ним (від лат. *substratum* – те, що підстилають) розуміють матеріальну засаду явищ або сутність відносно простих, якісно елементарних утворень, взаємодія яких зумовлює властивість речей та процесів⁴³. ЦК України практично відтворює погляди Є. М. Трубецького на субстрат юридичної особи, адже ч. 1 ст. 81 передбачено, що юридична особа може бути створена шляхом об'єднання осіб та (або) майна. З огляду не це, законодавством передбачені імперативні вимоги до: а) кількості осіб (наприклад, не менше 20 для утворення фондової біржі відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»); б) розміру статутного фонду (наприклад, не менше 120 мільйонів гривень для реєстрації банку відповідно до ч. 1 ст. 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), що дозволяє, на наш погляд, упорядкувати належним чином цивільні відносини.

У юридичній літературі висловлюється думка, що не потрібно ототожнювати «субстрат» юридичної особи та «субстрат» соціальної організації, яка визнана юридичною особою. «Субстратом» юридичної особи, на думку С. І. Архіпова, виступають правові якості, властивості, інші елементи правової особистості людини, які отримали відособлені від її існування її правова свідомість, правові зв'язки, сформовані нею відносини, правові ролі, функції тощо⁴⁴.

Створюючи юридичну особу, засновники наділяють її власними властивостями, зокрема інтересом. Саме тому юридичні особи є «майданчиком» для реалізації прав осіб або формують свої інтереси як інтерес, власне, юридичної особи⁴⁵. Інтерес при цьому є потребою

⁴³ *Філософський енциклопедичний словник* / Гол. ред. кол. В. І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – С. 615.

⁴⁴ *Архипов С. И.* Сущность юридического лица / С. И. Архипов // *Известия высших учебных заведений. Правоведение.* – 2004. – № 5. – С. 81–82.

⁴⁵ *Михайлов С. В.* О корпоративном интересе / С. В. Михайлов // *Корпорации и учреждения.* – Сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 119–126.

юридичної особи, що обумовлюється метою її створення, він є більш ідентифікованим (визначеним), ніж мета, а також динамічнішим явищем. Так, мета юридичної особи відображається в її установчих документах, натомість інтерес формується у тому числі внаслідок реалізації суб'єктивних (переважно корпоративних) прав учасників юридичної особи. Через це, як слушно стверджує Ю. М. Жорнокуй, законодавством передбачені відповідні механізми уникнення конфлікту особистих інтересів фізичної особи (наприклад, посадової особи АТ) та інтересів самого товариства (АТ)⁴⁶.

Окрім особистих властивостей засновників юридична особа набуває майнові права. Для окремих юридичних осіб майнова відокремленість реалізується через набуття юридичною особою власного майна (господарські товариства), для інших (об'єднання співвласників, юридичних осіб публічного права) – через право управління майном або інші речові права (право господарського відання або оперативного управління). У зв'язку з цим, на думку окремих вчених, може відбуватися трансформація правового режиму власності від права державної власності до права приватної власності юридичної особи публічного права⁴⁷. Вочевидь, такий підхід є помилковим, зважаючи на намагання віднайти у ЦК України механізм правового регулювання публічних відносин, що є невиправданим.

Матеріальний субстрат є також передумовою належної участі у цивільних відносинах. В. Д. Примак у своєму дослідженні цивільно-правової відповідальності юридичних осіб стверджує, що результат реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб має матеріальні передумови, у зв'язку з чим висловлюється думка про необхідність встановлення мінімального обсягу ліквідних майнових активів для самостійної участі у цивільних відносинах⁴⁸.

По-третє, державне визнання організації як юридичної особи, на наш погляд, не полягає виключно у її державній реєстрації, яка на сьогодні розглядається лише як надання установчим документам легітимності. Нормативно-правове регулювання статусу юридичної

⁴⁶ Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права / Ю. М. Жорнокуй. – Х.: Золотая миля, 2012. – С. 52.

⁴⁷ Ушакова Ю. А. Поняття, зміст та форми права власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Ю. А. Ушакова. – К, 2011. – С. 7.

⁴⁸ Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 20.00.03/ В. Д. Примак. – К., 2005. – С. 3, 10.

особи передбачає також визначені законодавством організаційно-правові форми юридичних осіб, тобто визначені нормами права сукупність пов'язаних між собою елементів (ознак), що дає підставу у зовнішньому прояві вирізнити один вид юридичної особи від іншої⁴⁹. Тобто держава може визнати організацію як юридичну особу лише у передбаченій законодавством формі.

Враховуючи викладене вище, стверджуємо, що ознаки, функції, а також умови існування є визначальними підставами визначення правової сутності юридичної особи як учасника цивільних відносин. Крім того, не слід оминати соціальну природу юридичної особи, яка полягає у поєднанні її мети, визначеної засновниками та зумовленої їх інтересами, із засобами її досягнення, а також з тим положенням, що юридична особа є цивільно-правовою формою взаємодії приватних інтересів осіб і публічних інтересів суспільства⁵⁰ та є також формою участі осіб у цивільному обороті⁵¹. При цьому слід додати, що конструкція юридичної особи використовується не лише в межах приватного права.

У юридичній літературі висловлюються думки щодо розмежування юридичних осіб, що беруть участь у конституційних відносинах, на ті, які: 1) втілюють через свою компетенцію публічну владу (держава, органи державної влади та місцевого самоврядування; 2) не володіють публічною владою, але задовольняють приватні чи суспільні інтереси, потреби населення у товарах чи послугах, створенні робочих місць тощо⁵². Подібні дослідження можна віднайти і в межах адміністративного

⁴⁹ *Кучеренко І. М.* Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 19.

⁵⁰ *Кравчук В. М.* Соціально-правова природа юридичної особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. М. Кравчук ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Ль., 2000. – С. 3.

⁵¹ *Борисова В. І.* До проблеми сутності юридичної особи / В. І. Борисова // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 29–30 квітня 2004 р., м. Харків. – Академія правових наук України, НДІ приватного права і підприємництва, НДІ інтелектуальної власності, Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 2004. – С. 125.

⁵² *Олькіна О. В.* Юридичні особи як суб'єкти конституційних правовідносин / О. В. Олькіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 1028. Серія «ПРАВО». – Випуск № 12, 2012. – С. 121–122.

права в контексті визначення адміністративної правосуб'єктності юридичних осіб⁵³.

Вважаємо, що існування конструкції юридичної особи на теоретичному рівні є можливим, оскільки за її допомогою індивідуалізується учасник правових відносин, однак практична реалізація результатів таких досліджень з наступними законодавчими пропозиціями має бути виваженою задля унеможливлення зловживання категорією «юридичної особи». На нашу думку, розмежування у ЦК України юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права здійснено саме для виокремлення учасників цивільних відносин. Н. С. Кузнецова з цього приводу констатує, що український досвід використання категорії «юридична особа публічного права» має такі особливості:

1) цим суб'єктам надана можливість самостійної й повноцінної участі в цивільних правовідносинах, що дозволяє забезпечити їхні потреби у зв'язку зі здійсненням публічних функцій;

2) така класифікація дозволяє підвищити увагу до таких суб'єктів, оскільки їх створення, повноваження посадових осіб і органів, порядок припинення діяльності регулюється не ЦК України, а спеціальним законодавством;

3) правоздатність юридичних осіб публічного права носить винятково спеціальний характер⁵⁴.

Дійсно, публічні утворення не можуть самостійно бути учасниками цивільних відносин на рівні з юридичними особами приватного права чи фізичними особами. Власне, для цього і передбачена конструкція юридичної особи публічного права. Проте їх правова сутність хоч і має спільні риси з юридичними особами приватного права, однак не тотожна їй, оскільки не всі колективні суб'єкти права є юридичними особами. Тому слід погодитися, що ряд організацій без статусу

⁵³ Пасічник А. В. Окремі аспекти поняття юридичної особи в адміністративному праві / А. В. Пасічник // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 2(5). – С. 54–58.

⁵⁴ Кузнецова Н. С. Поняття й класифікація юридичних осіб в цивільному праві України: теорія і практика / Н. С. Кузнецова // Сучасні проблеми приватного права: збірник наукових праць, присвячених 80-ій річниці з Дня народження Ярослави Миколаївни Шевченко / Відп. ред. Н. С. Кузнецова, Р. О. Стефанчук. – Київ: ВГО «Асоціація цивільстів України». – Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. – С. 165–166.

юридичної особи мають правосуб'єктність в тих чи інших правовідносинах⁵⁵.

Правова сутність юридичної особи полягає у тому, що вона є правовою особистістю, створеною синтетичним шляхом: виділення визначеної частини правових якостей, властивостей, інших елементів правової особистості людини (не пов'язаної з її приватним, «фізичним» існуванням) та подальше їх об'єднання у новій формі (в межах правової форми) з метою найбільш повної реалізації соціально-правових інтересів⁵⁶.

З огляду на це, правова сутність юридичних осіб приватного права полягає у першочерговості її «існування» в межах приватного права, натомість юридичні особи публічного права опосередковано вступають у приватноправові відносини, реалізуючи свої публічні функції. На нашу думку, форма їх участі у цих відносинах за можливості має відповідати організаційно-правовим формам юридичних осіб приватного права. Саме тому конструкції підприємств як форм господарювання, відповідно до ст. 63 ГК України, та їх правосуб'єктність не завжди знаходять підтримку серед цивілістів⁵⁷.

Теоретичне розуміння поняття «юридична особа публічного права» надає підстави стверджувати, що некласичні організації, що не здійснюють безпосередньо підприємницьку діяльність, відносяться саме до цього виду суб'єктів відносин. Дійсно, окремі юридичні особи, які відповідно до нормативістського тлумачення є юридичними особами приватного права та мають окремі владні повноваження, внаслідок чого можуть бути віднесені до публічного сектору і, як результат, потребують додаткового правового регулювання.

Правове регулювання інституту юридичної особи здійснено досить послідовно, оскільки передбачає загальні положення про юридичну особу загалом, а також про підприємницькі товариства, зокрема. Зауваження викликають лише положення щодо непідприємницьких

⁵⁵ *Паращевіна О. А.* Співвідношення понять «юридична особа» та «колективний суб'єкт права» в контексті обґрунтування категорії «складовий колективний суб'єкт права» / *О. А. Паращевіна* // Актуальні проблеми політики. – Збірник наукових праць / Керівник авт. кол. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса: Фенікс, 2011. – Вип. 43. – С. 214.

⁵⁶ *Архипов С. И.* Сущность юридического лица / *С. И. Архипов* // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2004. – № 5. – С. 79.

⁵⁷ *Иоффе О. С.* О хозяйственном праве (теория и практика) / *О. С. Иоффе* // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3–4 (19–20). – С. 20.

товариств, правове регулювання яких здійснене спеціальними нормативно-правовими актами, що часом не мають системного характеру. Однією з причин такого стану правового регулювання є динамічність суспільних відносин та часом нехтування принципами цивільного права щодо інституту юридичної особи.

Подібна непослідовність простежується і в правовому регулюванні СРО, правовий статус яких нині не має загального правового регулювання. Крім того, дослідження вчених-цивілістів також мають фрагментарний характер, що унеможливує формування єдиної концепції законодавчого регулювання СРО. Слід погодитися з авторами монографічного дослідження щодо правового регулювання некомерційних організацій в Україні, які окреслюють як невизначені питання місця СРО у системі юридичних осіб, їх ознак, особливостей правоздатності, а також шляхів розвитку законодавства про СРО⁵⁸.

Найбільша послідовність регулювання СРО існує в межах державного регулювання ринку фінансових послуг. В. І. Полухович стверджує, що існує практична основа для передачі лише державних функцій до СРО, які вимагають більше тонких і специфічних механізмів регулювання конкретних видів діяльності, що надає можливість розвантажити державу як єдиного регулятора на ринку⁵⁹.

Слід погодитися, що проблематика СРО виникає, коли йдеться про делегування державних повноважень у сфері господарської діяльності. Однак цивільно-правовий статус при цьому окреслюється досить в загальних рисах із використанням конструкції «неприбуткове об'єднання» (що підкреслює лише їх мету) або ж «в організаційно-правовій формі, передбаченій законом», за умови, що відповідного закону немає.

Повертаючись до причин створення юридичної особи в сучасному її розумінні, необхідно зазначити, що існує постійна необхідність саморегулювання відповідного ринку. Найбільш відомим історичним прикладом цього є привілеї Ост-Індської компанії, яка до 1833 р. мала можливість карбувати монету, розпоряджатися своїм

⁵⁸ *Правове регулювання некомерційних організацій в Україні: монографія* / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2013. – С. 376.

⁵⁹ *Полухович В. І. Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм: монографія.* – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 124.

військом та флотом, а також видавати обов'язкові постанови⁶⁰, ставши, таким чином, регулятором не лише ринку, а й суспільних відносин загалом на відповідній території.

Через використання щодо СРО таких двох ознак, як невідприємницька діяльність та наявність делегованих владних повноважень, виникає потреба з'ясування виду цих юридичних осіб. Так, В. Є. Чиркін серед некомерційних громадських організацій як юридичних осіб публічного права виділяє саморегулівні (самоврядні) установи⁶¹. Інші дослідники визначають їх як «квазіпублічні» (Н. В. Козлова), «квазідержавні» (Г. В. Басова) тощо⁶². Поділяючи міркування щодо недосконалості поділу юридичних осіб залежно від порядку їх створення на юридичні особи публічного права та юридичні особи приватного права (ч. 2 ст. 81 ЦК України), зазначимо, що СРО мають приватноправову природу і є юридичними особами приватного права.

Загалом поділяємо думку, що саморегулівна організація є невідприємницьким товариством, що має делеговані владні повноваження у визначеній сфері професійної чи підприємницької діяльності. Необхідно детально охарактеризувати мету такої юридичної особи – регулювання економічної діяльності (фактично – відповідного ринку), учасниками якого є члени СРО. Таким чином, діяльність СРО формується внаслідок об'єднання інтересів їх учасників, які добровільно вступили до цієї організації, визнають її повноваження та правила (норми).

Вперше СРО (self-regulatory organizations) з'явилися у США з прийняттям Закону про фондові біржі (1934 р.). Нині у якості СРО у США визнаються: національні фондові біржі, зареєстровані асоціації ринку цінних паперів, зареєстровані клірингові центри та Правління з регулювання ринку муніципальних цінних паперів. Однак слід нагадати, що термін СРО до інших правових систем було запозичено і організацію слід розуміти як таку, що спрямовує свою діяльність на інших учасників ринку, а не саморегулюється сама⁶³.

⁶⁰ Зинченко С. А., Галлов В. В. Саморегулируемые организации в законодательстве России: проблемы и решения // Корпорации и учреждения. – Сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 101.

⁶¹ Чиркин В. Е. Юридическое лицо публичного права / В. Е. Чиркин. – М.: Норма, 2014. – С. 304.

⁶² Правове регулювання некомерційних організацій в Україні: монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2013. – С. 379–381.

⁶³ Юридические лица в гражданском праве // Юридические лица в российском гражданском праве (коммерческие и некоммерческие организации) / Отв. ред. В. Н. Литовкин, О. В. Гутников. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2013. – С. 743, 746.

У юридичній літературі наводять також такі ознаки СРО: а) заснування на підставі добровільного об'єднання учасників певного виду підприємницької та/або професійної діяльності; б) виконання СРО специфічних функцій (наприклад, контрольні, квазісудові, компенсаційні); в) особливість системи органів СРО⁶⁴.

У цілому погоджуючись з такими ознаками, зазначимо, що перша ознака характерна для всіх непідприємницьких товариств. Хоча при цьому слід зробити застереження, що таке об'єднання здійснюється в межах існування певного ринку, тобто в межах відносин щодо впорядкування виробництва товарів чи послуг з метою надання їх споживачам належним чином. За таких умов, окрім безпосередньо СРО виділяють в окрему групу так звані організації на фінансових товарних ринках⁶⁵, а саме: біржі, товарні біржі, фондові біржі, аграрні біржі, валютні біржі, торгово-промислові палати тощо.

Такі юридичні особи є організаціями професійних учасників ринку – «вільних професій», тобто сукупністю видів діяльності, які забезпечують специфічні потреби суспільства у сфері гуманітарних та соціально-економічних відносин шляхом надання кваліфікованих та суспільно-важливих послуг, а тому несуть особливу персональну відповідальність⁶⁶. Тому до саморегулювальних організацій доцільно віднести як перспективний напрям розвитку непідприємницьких товариств організації адвокатського самоврядування, кваліфікаційну комісію нотаріату. Вважаємо, що реформування адвокатури та нотаріату в Україні слід здійснювати з використанням засад створення та діяльності непідприємницьких товариств та принципів саморегулювання.

СРО є юридичною особою приватного права, оскільки створюється відповідно до волі її учасників (засновників) на підставі установчих документів. Держава як регулятор економічних відносин не може створювати СРО, оскільки нівелюється принцип самостійності,

⁶⁴ *Правове регулювання некомерційних організацій в Україні: монографія* / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2013. – С. 391–393.

⁶⁵ *Правове регулювання некомерційних організацій в Україні: монографія* / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2013. – С. 396.

⁶⁶ *Коліушко І. Б., Український Д. Я.* Вільні професії: поняття та специфіка / І. Б. Коліушко, Д. Я. Український // Збірник матеріалів Всеукраїнської конференції з питань законодавства для непідприємницьких організацій. – Київ, 2004. – С. 58.

ініціативності саморегулювання, а також існує можливість здійснення впливу на таку юридичну особу.

СРО є непідприємницьким товариством, оскільки така юридична особа не має на меті одержання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками. Така особливість надає юридичній особі лише можливість організувати ринок, а не бути його активним учасником, що має на меті здійснення підприємницької діяльності. Не маючи матеріальної зацікавленості, СРО може належним чином організувати ринок, бути його надбудовою та викликати довіру її членів.

В. М. Махінчук, поділяючи нашу думку, стверджує, що СРО як суспільно корисне непідприємницьке товариство надає можливість визначити коло осіб та відносин, на які поширюються повноваження цих юридичних осіб, а також їх приватноправові особливості⁶⁷.

Діяльність суспільно корисних непідприємницьких товариств спрямовується на досягнення суспільно корисної мети в межах певної групи осіб за віковою, соціальною, економічною, трудовою чи іншою ознакою або через виокремлення певної сфери суспільного життя. Ще Г. Ф. Шершеневич стверджував, що розмежування інтересів є необхідним науковим прийомом, за допомогою якого досягаються позитивні результати – визначення юридичної особи як суб'єкта права⁶⁸.

Суспільно корисні товариства мають окремі ознаки, спільні з ознаками юридичних осіб публічного права: соціальне (цільове) призначення; виконання публічних завдань; наявність окремих владних повноважень; можливість видання нормативно-правових актів. Ці публічно-правові ознаки перебувають в межах пізнання нетиповості галузі, зокрема як прояв нетиповості юридичних осіб (так звані «квазіюридичні особи», до яких, власне, В. І. Крат відносить технопарки, бізнес-інкубатори, промислово-фінансові групи, фонди фінансування будівництва та операцій з нерухомістю). При цьому слід погодитися з автором, що ці правові явища ніби «підлаштовуються» під основні сформовані категорії цивільного права⁶⁹.

⁶⁷ *Махінчук В. М.* Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні / В. М. Махінчук. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 186–187.

⁶⁸ *Шершеневич Г. Ф.* Учебник русского гражданского права. Т. 1. / Г. Ф. Шершеневич. – М. «Статут», 2005. – С. 156–157.

⁶⁹ *Крат В. И.* Нетипичность в гражданском праве / В. И. Крат // Харьковская цивилистическая школа: в духе традиции: монография / Под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2011. – С. 268, 270.

У зв'язку з цим суспільно корисні товариства мають наступні публічно-правові особливості: 1) спеціальна процедура надання статусу суспільно корисної організації податковими чи іншими спеціалізованими органами без подвійної реєстрації юридичної особи; 2) необхідність сертифікації чи реєстрації окремих видів суспільно корисної діяльності; 3) надання податкових пільг; 4) особлива процедура звітності⁷⁰.

Окрему увагу необхідно звернути на особливий статус СРО. Так, СРО як юридична особа приватного права має загальну (універсальну) цивільну правосуб'єктність, тобто є повноцінним учасником цивільних відносин. Проте, незважаючи на універсальність категорії «особа», для участі в окремих приватних відносинах виникає необхідність набуття юридичною особою відповідного статусу – статусу СРО.

С. Ю. Телицин висловив думку, що правовий статус є сукупністю правових засобів, які закріплюють моделі можливої та належної поведінки, які допускаються діючим законодавством. Тим самим статус визначається як правові засоби, правоздатність – моделі правовідносин, секундарні права – моделі секундарних прав⁷¹.

Однак така позиція щодо правового статусу є не зовсім виправданою. О. Ф. Скакун розглядає правовий статус особи як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, законних інтересів і обов'язків, відповідно до яких особа як суб'єкт права (тобто суб'єкт, що має правосуб'єктність) координує свою поведінку в суспільстві⁷². Таким чином, правосуб'єктність особи є передстатусним елементом особи, натомість статусними елементами є суб'єктивні права, інтереси, обов'язки.

Законодавством визначено статуси фізичної особи (малолітня особа, неповнолітня особа, обмежено дієздатна чи недієздатна особа, фізична особа – підприємець) та юридичної (банк, фінансова установа тощо), і наявність того чи іншого статусу пов'язується зі здійсненням відповідних цивільних прав та обов'язків. Тому набуття фізичною особою статусу неповнолітньої чи повнолітньої не змінює її цивільну

⁷⁰ Мур Д. Общественно полезные организации: обзор / Д. Мур // Избранные положения из мировой практики о порядке предоставления организациям статуса благотворительных, общественной пользы и освобожденных от налогообложения / Международный центр некоммерческого права. – К.: ИКЦ «Леста», 2007. – С. 17–30.

⁷¹ Телицин С. Ю. Гражданско-правовой статус предпринимателя: монография. – М.: Юрилитинформ, 2013. – С. 16.

⁷² Скакун О. Ф. Теория держави і права (енциклопедичний курс): підручник. – Харків: Еспада, 2006. – С. 571.

правосуб'єктність, а лише форму участі в цивільних відносинах. Така сама ситуація існує і в статусі юридичної особи, оскільки держава, передбачаючи статус СРО, визначає механізм існування ринкової системи, однак не регулює цивільну правосуб'єктність СРО як юридичної особи.

Прикладом цього є постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визнання Фондом державного майна статусу саморегульованої організації оцінювачів» від 13.12.2001 № 1668, якою встановлена процедура визнання Фондом державного майна статусу саморегульованої організації оцінювачів. Зокрема, всеукраїнська громадська організація фізичних осіб, які визнані оцінювачами, що претендує на визнання її статусу як саморегульованої організації оцінювачів, може набути такий статус у разі, коли:

- вона утворена і діє на засадах самоврядування, а її діяльність не передбачає отримання прибутку;
- статутними документами передбачено фіксоване індивідуальне членство;
- кількісний склад цієї організації налічує не менш як 250 оцінювачів;
- 90 відсотків загальної кількості її членів провадять професійну оціночну діяльність у будь-якій формі;
- встановлено відповідно до статутних документів процедуру внутрішньої сертифікації її членів.

Більш того, всеукраїнська громадська організація, що претендує на визнання її статусу як саморегульованої організації оцінювачів, подає до Фонду державного майна передбачені цією Постановою документи. Таким чином, держава в особі уповноважених органів надає юридичній особі у відповідній організаційно-правовій формі належного статусу регулятора – статусу СРО.

Необхідно також звернути увагу, що творчі спілки, торгово-промислові палати, біржі та інші юридичні особи фактично є СРО та не потребують окремого визнання їх статусу як регулятора. Так, відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» фондова біржа утворюється та діє в організаційно-правовій формі акціонерного товариства або товариства з обмеженою відповідальністю та провадить свою діяльність відповідно до ЦК України, законів, що регулюють питання утворення, діяльності та припинення юридичних осіб з особливостями, визначеними цим Законом. При цьому прибуток фондової біржі спрямовується на її

розвиток та не підлягає розподілу між її засновниками (учасниками), що створює колізію між організаційно-правовою формою (підприємницьке товариство) та розподілом прибутку (як у непідприємницького товариства).

Таким чином, виокремлюються наступні доктринальні ознаки СРО як суб'єкта правових відносин: 1) є юридичною особою приватного права; 2) створюється як непідприємницьке товариство; 3) у випадках, передбачених законом, потребує набуття статусу СРО як регулятора відповідного ринку. Ці головні ознаки можуть деталізуватися відповідно до умов, передбачених законом. Так, ст. 3 Модельного закону СНД «Про саморегулівні організації» до таких додаткових вимог до СРО відносяться:

1) об'єднання у складі СРО у якості її членів не менше 25 суб'єктів підприємницької діяльності або недержавних пенсійних фондів або не менше 100 суб'єктів професійної діяльності, якщо інше не встановлено спеціальним законом;

2) наявність правил та стандартів підприємницької або професійної діяльності, обов'язкових до виконання всіма членами СРО;

3) забезпечення СРО додатковою майновою відповідальністю кожного її члена перед споживачами товарів та послуг та іншими третіми особами шляхом встановлення до членів СРО вимог щодо страхування та (або) шляхом формування компенсаційного фонду СРО.

Вважаємо за доцільне навести аналіз законодавчих ініціатив щодо правового регулювання статусу СРО. Так, на цей час на розгляді у Верховній Раді України не перебуває жодного проекту відповідного закону. Серед останніх був Проект Закону про саморегулювальні організації (зареєстрований від 15.02.2012 № 10052), у якому варто звернути увагу на принципи саморегулювання: державне сприяння створенню та діяльності СРО; рівноправність СРО; недопустимість обмеження СРО економічної конкуренції; недопустимість дискримінаційних вимог, необхідних для набуття статусу СРО, зокрема вимог, які передбачають існування однієї СРО в певній галузі, вимог членства в певних міжнародних організаціях, а також будь-яких інших вимог, які всупереч положень цього Закону позбавляють непідприємницькі товариства права на набуття статусу СРО; заборона обмеження державою прав суб'єктів господарської або/та професійної діяльності залежно від участі або неучасті у СРО.

Таким чином, напрямок, обраний суб'єктом законодавчої ініціативи, є досить перспективним, зважаючи на ті принципи, на яких будується правове регулювання статусу СРО. Вони повною мірою відповідають

заходам саморегулювання та можуть бути покладені в основу правового регулювання статусу СРО як непідприємницького товариства.

1.3. Види саморегулювних організацій

Термін «саморегулювні організації» у законодавстві визначається так:

- саморегулювні організації адміністраторів недержавних пенсійних фондів (Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»);
- саморегулювні організації кредитних спілок (Закон України «Про кредитні спілки»);
- саморегулювні організації на ринку фінансових послуг (Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг»);
- саморегулювні організації оцінювачів (Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»);
- саморегулювні організації у сфері оцінки земель (Закон України «Про оцінку земель»);
- саморегулювні організації фондового ринку (Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок») тощо.

В. І. Полухович, аналізуючи розвиток саморегулювання на фондовому ринку України, стверджує, що примусове зобов'язання учасників до членства у саморегулювних організаціях є прямим порушенням норм господарського та цивільного законодавства⁷³. Проте такий висновок, на наш погляд, є поспішним, оскільки: *по-перше*, суспільно корисним товариствам притаманна ознака ієрархічності та інституційності; *по-друге*, така законодавча вимога забезпечує належне здійснення прав та обов'язків учасників відповідного ринку; *по-третє*, делегування державою повноважень має бути виваженим і зі збалансованими публічними та приватними інтересами.

Крім того, автор стверджує, що саморегулювні організації в Україні існують «у формі асоціацій». При цьому використання такої конструкції призводить до неоднозначного висновку про договірну природу їх існування (передбачену ГК України), що не відповідає

⁷³ Полухович В. І. Актуальні проблеми розвитку саморегулювання на фондовому ринку України / В. І. Полухович // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 3 (66). – С. 140.

дійсності, адже вони є юридичними особами (у розумінні ЦК України), а не об'єднаннями підприємств (у розумінні ГК України).

Аналіз статутів саморегульованих організацій фондового ринку наводить на думку, що це асоціації, окреслені у межах приватно-корисних товариств. Відмінністю є лише створення в системі юридичної особи таких органів, як дисциплінарний комітет (ст. 8 Статуту Української асоціації інвестиційного бізнесу⁷⁴) або ж комітет фінансового контролю (ст. 8 Статуту Асоціації «Українські фондові торговці»⁷⁵) для реалізації владних повноважень, тому за цією ознакою їх необхідно відносити до суспільно корисних непідприємницьких товариств.

Таким чином, вважаємо, що СРО слід поділяти відповідно до критерію їх іменування у законодавстві: 1) поіменовані – ті, які визначені законодавством як СРО, що в свою чергу: а) створюються для саморегулювання відносин; б) набувають статусу СРО; 2) непоіменовані – ті, які не визначені як СРО, але виконують функції з саморегулювання відносин. З огляду на такий поділ, звернемо увагу на непоіменовані СРО.

Окрім визначених законодавцем товариств до саморегульованих організацій слід віднести *творчі спілки* як суб'єкти творчої діяльності, про які згадувалося при аналізі порядку надання публічно-правового статусу непідприємницькому товариству. Хоча прямої вказівки на цей статус немає, однак відповідно до принципів й основних напрямів їх діяльності та ст. 3 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» про це варто стверджувати.

Так, основними напрямками діяльності творчої спілки, що впливає на саморегулювання, є розвиток національної культури та мистецтва, розроблення і втілення в життя культурно-мистецьких заходів, організація творчих конкурсів, виставок, авторських вечорів, прем'єр, фестивалів тощо; тобто діяльність такої організації спрямовується

⁷⁴ *Статут УАІБ* (нова редакція) затверджений рішенням ЗЗ УАІБ від 18.02.2009 р., погоджений рішенням ДКЦПФР № 451 від 30.04.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uaib.com.ua/aboutassoc/internal_docs.html

⁷⁵ *Статут Асоціації «Українські фондові торговці»*, затверджено Загальними зборами членів асоціації «Українські фондові торговці», протокол № 02/07/09 від 02 липня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aust.com.ua/NotmDoc.aspx>

на невизначене коло осіб, і які охоплюються категорією «творчий працівник».

Виходить, саме творчі спілки як саморегулівні організації (маємо на увазі ч. 1 ст. 1111 ЦК України, де визначено можливість затвердження ними типових ліцензійних договорів) є формою владних повноважень у саморегулюванні.

Необхідно додати ще й такі саморегулівні організації, як торгово-промислові палати та біржі, діяльність яких здійснюється на підставі дозвільної природи створення та владних функцій.

Так, *торгово-промислова палата* визначається як недержавна неприбуткова самоврядна організація, яка об'єднує юридичних осіб, які створені і діють відповідно до законодавства України, та громадян України, зареєстрованих як підприємці, та їх об'єднання⁷⁶, а *товарна біржа* – організація, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і комерційну діяльність, і мають на меті надання послуг в укладенні біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, упорядкування і полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій⁷⁷.

Наукові пропозиції, які були висловлені ще на початку набуття Україною незалежності, знайшли своє відображення лише на законодавчому рівні⁷⁸, натомість практика залишилася незмінною – біржі в Україні утворюються у формі господарських товариств, що підтверджується їх статутами⁷⁹.

Слід підкреслити, що біржа є організаційно оформленим, постійно діючим ринком, на якому здійснюється торгівля (товарами чи цінними паперами), участь же у біржі породжена потребою в організації, яка могла б концентрувати у своїх стінах численні

⁷⁶ Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 13. – Ст. 52.

⁷⁷ Закон України «Про товарну біржу» від 10.12.1991 № 1956-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 10. – Ст. 139.

⁷⁸ Дудорова К. Б. Цивільно-правове регулювання діяльності товарних бірж в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / К. Б. Дудорова. – К., 1995. – С. 6, 11.

⁷⁹ Статут ПАО «УКРАИНСКАЯ БИРЖА» (заголовок з сайту) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ux.ua/s42>; Статут Української фондової біржі (заголовок з сайту) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrse.kiev.ua/about/>

заявки⁸⁰. Саме тому обґрунтованою є позиція І. В. Плахіної щодо неможливості існування таких видів організаційно-правових форм юридичних осіб, як товарна та аграрна біржа⁸¹, до якої необхідно додати, що названий поділ характеризує лише специфіку самого ринку, а не юридичної особи.

На законодавчому рівні *фондова біржа* (так само як і товарна) визначена організаційно-правовою формою товариства (крім повного, командитного товариства і товариства з додатковою відповідальністю) або дочірнього підприємства об'єднання торговців цінними паперами, що здійснює свою діяльність відповідно до ЦК України, законів, які регулюють питання утворення, діяльності та припинення юридичних осіб, з особливостями, визначеними цим Законом (абз. 1 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»). Однак господарське товариство не може створюватися у контексті абз. 2 цієї ж норми, оскільки «прибуток фондової біржі спрямовується на її розвиток та не підлягає розподілу між її засновниками (учасниками)».

Вважаємо, що у визначенні організаційно-правової форми біржі як ринку та юридичної особи має бути закладений принцип побудови невідприємницького товариства зі створенням визначеного законодавством статутного фонду. Це дозволить уникнути непорозумінь та намагань пристосувати господарське товариство до виключної невідприємницької діяльності.

Творчі спілки, торгово-промислові палати чи біржі є організаціями професійних учасників ринку – «вільних професій», тобто сукупністю видів діяльності, які забезпечують специфічні потреби суспільства у сфері гуманітарних та соціально-економічних відносин шляхом надання кваліфікованих та суспільно важливих послуг, а тому несуть особливу персональну відповідальність⁸². Вплив цих так званих «нетериторіальних органів самоврядування»⁸³ може бути або ж виключно

⁸⁰ Кузнєцова Н. С., Назарчук І. Р. Ринок цінних паперів в Україні: правові основи формування та функціонування / Н. С. Кузнєцова, І. Р. Назарчук. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 94, 97.

⁸¹ Плахіна І. В. Цивільно-правовий статус бірж : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / І. В. Плахіна. – Київ, 2009. – С. 3.

⁸² Коліушко І. Б., Український Д. Я. Вільні професії: поняття та специфіка / І. Б. Коліушко, Д. Я. Український // Збірник матеріалів Всеукраїнської конференції з питань законодавства для невідприємницьких організацій. – Київ, 2004. – С. 58.

⁸³ Коліушко І. Б., Український Д. Я. Вільні професії: поняття та специфіка / І. Б. Коліушко, Д. Я. Український // Збірник матеріалів Всеукраїнської конференції з питань законодавства для невідприємницьких організацій. – Київ, 2004. – С. 62.

корпоративний (етичні кодекси, внутрішні правила тощо), або ж на основі законодавчого забезпечення (відповідний нормативно-правовий акт).

Тому до саморегульвних організацій доцільно віднести як перспективний напрям розвитку невідприємницьких товариств *організації адвокатського самоврядування, кваліфікаційну комісію нотаріату*, хоча остання відповідно до Положення про кваліфікаційну комісію нотаріату, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 01.12.2006 № 87/5⁸⁴, не є юридичною особою.

Новий Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» докорінно змінив засади адвокатського самоврядування, які ґрунтуються на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката (ст. 43), а отже, відповідають принципам саморегулювання.

Система адвокатури сформована за участю Національної асоціації адвокатів України – юридичної особи, недержавної некомерційної професійної організації, що об'єднує всіх адвокатів України та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування (ст. 44).

Так, Національна асоціація адвокатів України: 1) представляє адвокатуру України у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами, підприємствами, установами, організаціями, незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, делегує представників до органів державної влади; 2) захищає професійні права адвокатів та забезпечує гарантії адвокатської діяльності; 3) забезпечує високий професійний рівень адвокатів України; 4) забезпечує доступ та відкритість інформації стосовно адвокатів України; 5) виконує інші функції відповідно до цього Закону.

Особливістю Національної асоціації адвокатів України є те, що вона не може бути реорганізована, а ліквідація може бути здійснена лише на підставі закону. Тим самим законодавець підкреслює суспільну важливість цієї юридичної особи, визначаючи її унікальність та важливість. Необхідно зауважити, що з моменту державної реєстрації

⁸⁴ *Наказ* Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про кваліфікаційну комісію нотаріату» від 01.12.2006 № 87/5 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 49. – Ст. 3261. – С. 67.

Національної асоціації адвокатів України її членами стають всі особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, інші особи стають членами Національної асоціації адвокатів України з моменту складення присяги адвоката України. При цьому виникає запитання: чи не порушується принцип добровільності? Вочевидь норма спрямована саме на захист адвокатів, які, набуваючи цього статусу, стають «вигодонабувачами» діяльності Національної асоціації адвокатів України. Однак необхідно звернути увагу й на іншу сторону проблеми – ця юридична особа може висунути особливі вимоги членів, зокрема такі, які не стосуються їх професійної діяльності, наприклад, сплати коштів, що, у свою чергу, буде порушенням їх прав.

Адвокатське самоврядування здійснюється і через діяльність таких юридичних осіб, як ради адвокатів регіону (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя) (ч. 7 ст. 48), кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури (Автономної Республіки Крим, області, міста Києва, міста Севастополя) (ч. 10 ст. 50) та Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури (ч. 9 ст. 52).

Так, рада адвокатів регіону: 1) представляє адвокатів регіону; 2) складає порядок денний, скликає та забезпечує проведення конференції адвокатів регіону; 3) забезпечує виконання рішень конференції адвокатів регіону, здійснює контроль за їх виконанням; 4) здійснює інформаційно-методичне забезпечення адвокатів регіону, сприяє підвищенню їх кваліфікації; 5) приймає присягу адвоката України; 6) визначає представників адвокатури до складу конкурсної комісії з відбору адвокатів для надання безоплатної вторинної правової допомоги; 7) сприяє забезпеченню гарантій адвокатської діяльності, захисту професійних і соціальних прав адвокатів; 8) розпоряджається коштами та майном відповідно до затвердженого кошторису; 9) забезпечує в установленому порядку внесення відомостей до Єдиного реєстру адвокатів України; 10) утворює комісію з оцінювання якості, повноти та своєчасності надання адвокатами безоплатної правової допомоги; 11) виконує інші функції відповідно до цього Закону, рішень конференції адвокатів регіону, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

До повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури належать: 1) організація та проведення кваліфікаційних іспитів; 2) прийняття рішень щодо видачі свідоцтва про складення кваліфікаційного іспиту; 3) прийняття рішень про зупинення або припинення права на заняття адвокатською діяльністю; 4) здійснення дисциплінарного

провадження стосовно адвокатів; 5) вирішення інших питань, віднесених до повноважень кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури цим Законом, рішеннями конференції адвокатів регіону, Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури, Ради адвокатів України, з'їзду адвокатів України.

Вища кваліфікаційно-дисциплінарна комісія адвокатури: 1) розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 2) узагальнює дисциплінарну практику кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 3) виконує інші функції відповідно до цього Закону.

Значення адвокатського самоврядування розкривається через обов'язковість рішень органів адвокатського самоврядування (ст. 57). Зокрема, рішення з'їзду адвокатів України та Ради адвокатів України є обов'язковими до виконання всіма адвокатами. Рішення конференцій та рад адвокатів регіонів є обов'язковими для виконання адвокатами, адреси робочого місця яких знаходяться у відповідному регіоні, відомості про яких включено до Єдиного реєстру адвокатів України.

Тим самим можна зробити висновок, що реформування адвокатури в Україні здійснено з використанням засад створення та діяльності непідприємницьких товариств та принципів саморегулювання. Однак практика застосування положень цього Закону має довести необхідність його удосконалення з огляду на організаційно-правові та матеріальні особливості діяльності юридичних осіб, які знайшли нове нормативно-правове регулювання.

Таким чином, СРО як непідприємницьке товариство можна віднести до юридичної особи приватного права, що має відповідні делеговані владні повноваження, отже є суспільно корисним. Разом з тим, аналіз видів СРО надає підстави стверджувати, що хоч ці юридичні особи і мають ознаки юридичних осіб публічного права, нині їх статус є виключно приватноправовим. Внаслідок відсутності єдиного законодавчого акта, який би визначав статус СРО, можна навести такі види цих юридичних осіб: 1) поіменовані – ті, які визначені законодавством як СРО, що, у свою чергу: а) створюються для саморегулювання відносин; б) набувають статусу СРО; 2) непоіменовані – ті, які не визначені як СРО, але виконують функції з саморегулювання відносин. Окремо наголошуємо на СРО, які створюються в межах ринку професійної діяльності, що має окремі ознаки підприємництва.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРА ВІДНОСИН УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

2.1. Суб'єкти відносин участі підприємців у саморегулівних організаціях

Підприємництво є самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик господарською діяльністю, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Господарська діяльність створює основу (фундамент) економіки будь-якого типу. Ринкова економіка, у свою чергу, стає вільною у досить широких межах, які визначаються «ринковими правилами» та відповідними нормами законодавства. При цьому правовому регулюванню підлягають види господарської діяльності (купівля-продаж, торгівля, інновація), а також ринкова інфраструктура (банківська справа, оборот цінних паперів, страхування комерційної діяльності)⁸⁵.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 ГК України господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку, є підприємництвом, а суб'єкти підприємництва – підприємцями. Таким чином, основний законодавчий акт, що регулює підприємницьку діяльність, загалом ототожнює поняття «підприємець» та «суб'єкт підприємницької діяльності». Однак такий спосіб визначення поняття, на нашу думку, є незручним для правозастосування, зважаючи на наступне нормативно-правове регулювання.

Згідно з ч. 1 ст. 45 ГК України підприємництво в Україні здійснюється в будь-яких організаційних формах, передбачених законом, на вибір підприємця. Відповідно, створюється враження, що вибір здійснює у переважній більшості саме людина, яка створює юридичну особу або реєструється як фізична особа – підприємець. Більш того, ГК України не визначає види суб'єктів підприємництва (підприємців), натомість ст. 55 ГК України регулює поняття суб'єкта господарювання (ширшого

⁸⁵ *Хозяйственное право: учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др. / Под ред. Мамутова В. К. – К.: Юриком Интер, 2002. – С. 10–11.*

поняття, що охоплює як підприємницьку, так і непідприємницьку діяльність), тобто учасників господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність. Таким чином, визначаються такі суб'єкти господарювання:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до ГК України, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Крім того, непослідовно здійснено поділ суб'єктів господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік на суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва, оскільки внаслідок такого поділу здійснено логічну помилку, адже відсутні суб'єкти непідприємницької діяльності. На проблему непослідовності використання цих термінів, зокрема, звертає увагу В. С. Щербина, визначаючи поняття та види суб'єктів господарського права⁸⁶.

Інша проблема щодо належного використання поняття є належність до суб'єктів підприємництва фізичних осіб – підприємців. Зокрема, передбачений ст. 55 ГК України поділ суб'єктів господарювання виділяє людину як учасника відносин за ознакою її належності до громадянства, тобто акцентуючи увагу на правовий зв'язок між фізичною особою і державою, що виявляється у їх взаємних правах та обов'язках. Натомість, далі по змісту норми статті йдеться про фізичну особу – підприємця, а гл. 13 ГК України вже регулює статус громадянина-підприємця.

ЦК України регулює загальні засади участі фізичних осіб у підприємницьких відносинах, визначаючи особливості цивільно-правового статусу фізичної особи – підприємця (гл. 5, ст. 50–54). Разом з тим, спеціальний Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» оперує, відповідно, поняттям саме цивільного законодавства.

Вважаємо за доцільне використовувати термін «суб'єкт підприємництва» у цій роботі для окреслення кола учасників

⁸⁶ Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія / В. С. Щербина. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 9–10.

відносин, які виникають при здійсненні підприємницької діяльності (підприємництва). Такий підхід дозволяє розмежувати безпосередньо підприємницьку діяльність, що пов'язана з виробництвом та реалізацією товарів та послуг юридичними особами та фізичними особами – підприємцями, та опосередковану діяльність, яка зумовлена публічно-правовими та приватноправовими відносинами щодо захисту прав споживачів, відповідальності, ліцензування тощо. На підтвердження такої позиції варто навести Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», який визначає правові та економічні засади державної політики у сфері підтримки та розвитку таких економіко-правових явищ, як мале й середнє підприємництво.

Саморегулювання відносин суб'єктів підприємництва відбувається у процесі становлення правового регулювання. Так, Україна досі перебуває у стані посиленого державного регулювання господарської діяльності. Юридична література наводить дві групи методів державного регулювання: прямі (адміністративні) і непрямі (економічні). Адміністративні методи значно обмежують свободу економічного вибору, а часом її виключають, у той час як економічні методи залишають повну свободу вибору для суб'єктів господарювання, не обмежуючи її. У цьому перевага непрямих методів над адміністративними методами⁸⁷.

Необхідно прислухатися до думки О. Д. Крупчана, який наполягає на доцільності саме диспозитивного методу правового регулювання підприємницьких відносин, отже, приватноправовому механізмі⁸⁸. Такий підхід належним чином співвідноситься з конституційними основами правопорядку у сфері господарювання – оптимальне поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів (ч. 1 ст. 5 ГК України).

Не менш важливо усвідомити, що нормальне функціонування ринкової економіки часом передбачає необхідність жорсткого державного контролю за діяльністю всіх суб'єктів цивільного права, тобто

⁸⁷ *Господарське право України: навчальний посібник* / За заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової. — Х.: «Одіссей», 2005. — С. 28.

⁸⁸ *Крупчан О. Д.* Приватноправові та публічно-правові засади регулювання підприємницьких відносин // *Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць*. Вип. 12, 2013 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. — К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України, 2013. — С. 8.

застосування разом з приватноправовим порядком регулювання публічно-правового роду. Проте слід зауважити, що публічно-правове регулювання економічних відносин за умов дії ринкових механізмів (на відміну від адміністративно-командної економіки) має бути принципово іншим. З одного боку, публічно-правове забезпечення має бути спрямованим на створення необхідних умов для економічно ефективного і соціально спрямованого функціонування підприємницьких структур, а з іншого – на припинення можливих з боку останніх правопорушень і злочинів⁸⁹.

Важливою проблемою відносин саморегулювання підприємницької діяльності є обов'язковість чи добровільність вступу до СРО суб'єктів підприємництва. З одного боку, участь у СРО надає можливість брати участь у процесах саморегулювання, з іншого – відсутність членства породжує обмеженість доступу до відповідного ринку. Так, відповідно до ч. 4 ст. 16 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» професійна діяльність учасників фондового ринку, крім фондових бірж та депозитаріїв, здійснюється за умови членства щонайменше в одному об'єднанні професійних учасників ринку цінних паперів та/або саморегулювній організації, що об'єднує професійних учасників ринку цінних паперів за відповідним видом професійної діяльності. В. І. Полохович вважає, що подібне законодавче формулювання потребує удосконалення в частині запровадження норми-принципу щодо добровільності під час входження професійного учасника до СРО, а стимули до участі в СРО повинні мати виключно економічний, а не адміністративний характер⁹⁰.

Дослідники проблем членства в СРО стверджують, що ще А. І. Камінка в «Нарисах торгового права» писав, що визначення середньовічного купця обумовлювалося необхідністю належності до купецької гільдії для того, щоб користуватися правилами торгівлі та бути підпорядкованим нормам торгового права та торгівій юрисдикції, натомість сьогодення (початок ХХ століття – прим. В. К.) розірвало у

⁸⁹ Крупчан О. Д. Зазнач.праця. – С. 5.

⁹⁰ Полохович В. І. Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм: монографія. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 130.

законодавстві зв'язок між заняттям торгівлею та належністю до купецтва⁹¹.

Вважаємо, що обов'язковість участі у СРО є ознакою недосконалості правового регулювання відповідного ринку. Нині рекомендації СМ/REC(2007)14 передбачають, що жодна людина не має обов'язку вступати до непідприємницького товариства за винятком об'єднання чи організації, що створена для регулювання професійної діяльності (п. 21). Тобто йдеться про участь у непідприємницькому товаристві виключно фізичних осіб, що здійснюють професійну діяльність. Прикладом імперативності участі у такій організації є норма ч. 1 ст. 45 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що передбачає статус Національної асоціації адвокатів України, яка є недержавною некомерційною професійною організацією, яка об'єднує *всіх адвокатів України* (курсив – В. К.) та утворюється з метою забезпечення реалізації завдань адвокатського самоврядування.

Обов'язкова участь адвокатів у Національній асоціації адвокатів України спричинена, на нашу думку, несформованістю ринку надання юридичних послуг. Така ситуація виникає через діяльність адвокатів – професійних учасників ринку, а також інших юридичних компаній, працівники яких часом навіть не мають юридичної освіти, проте на підставі існування процесуального інституту представництва можуть окрім надання юридичних послуг шляхом консультування навіть представляти інтереси своїх довірителів у суді. Внаслідок цього виникає проблема якості професійних юридичних послуг, що, в свою чергу, зумовлює обґрунтування необхідності представництва інтересів у суді виключно адвокатами.

Вважаємо, що проблема обов'язковості участі в СРО може вирішуватися в межах належного регулювання економічних відносин шляхом поділу на державне та недержавне регулювання (саморегулювання). Законодавчо мають встановлюватися види господарської діяльності, які потребують надання відповідного дозволу, наприклад, в межах Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», та визначення суб'єктів, які надають такий дозвіл (державний орган чи СРО). Із дотриманням підприємцем ліцензійних умов господарської

⁹¹ *Юридические лица в гражданском праве. Юридические лица в российском гражданском праве (коммерческие и некоммерческие организации) / Отв. ред. В. Н. Литовкин, О. В. Гутников. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2013. – С. 758–759.*

діяльності не є обов'язковим вступ до СРО, яка, в свою чергу, матиме контрольні повноваження через можливість скасування дозволу. Проте вступ до СРО надасть можливість суб'єкту підприємництва не лише автоматично отримати дозвіл на здійснення діяльності, а також брати участь у саморегулюванні цих відносин.

Таким чином, для участі у СРО суб'єкти підприємництва мають набути відповідні ознаки, що надають їм можливість брати участь у СРО, тобто йдеться про вимоги, які висуваються до членів такої організації. Наприклад, Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» передбачено, що юридична особа набуває статусу професійного учасника фондового ринку і права на провадження певного виду професійної діяльності на фондовому ринку виключно після отримання ліцензії на провадження відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку (ст. 27–1). Тим самим, потенційний член СРО має відповідати відповідним умовам (наприклад, ліцензійним умовам).

Іншим прикладом необхідних статусних ознак членів СРО є затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 5 червня 2013 р. № 398 Порядок визнання статусу саморегулювальної організації у сфері землеустрою⁹². Так, цим Порядком передбачена участь у СРО лише сертифікованих інженерів-землевпорядників.

Отже, суб'єктами відносин участі суб'єктів підприємництва у СРО є суб'єкти підприємництва – підприємницькі юридичні особи, а також фізичні особи – підприємці, які здійснюють підприємницьку діяльність у відповідному секторі економіки (на відповідному ринку) та є членами СРО. Обов'язковість членства суб'єктів підприємництва є порушенням принципу добровільності вступу, який може застосовуватися виключно до суб'єктів, які здійснюють професійну діяльність, тобто, до фізичних осіб.

2.2. Об'єкти відносин участі суб'єктів підприємництва у саморегулювальних організаціях

Право є досить складним соціальним явищем, що дозволяє йому бути інструментом регулювання суспільних відносин. Крім того, право має такі ціннісні ознаки, як відображення здобутку культури

⁹² *Офіційний вісник України* від 18.06.2013. – 2013. – № 43. – С. 19. – Ст. 1541.

людства, є необхідним атрибутом цивілізації, результатом боротьби за свободу та справедливість. Нині вчені-теоретики стверджують, що право має верховенство щодо держави, оскільки держава не створює основних положень права, а лише оформлює потреби соціального розвитку і відносини, які складаються у суспільстві, офіційно повідомляє про їх захист⁹³. Разом з тим, право не зводиться виключно до законодавчих норм, чим забезпечується існування різних видів правового регулювання. Тим самим, таке розуміння права надає можливість застосовувати й інші інструменти, необхідні для регулювання суспільних відносин.

В. М. Махінчук стверджує, що практика поширення саморегульвних моделей у світі набула трьох форм: 1) делеговане саморегулювання; 2) добровільне саморегулювання; 3) змішана форма. При цьому дослідник звертає увагу на те, що в Україні здійснюються певні кроки щодо реалізації стратегії на посилення ролі СРО⁹⁴.

Наукові дослідження проблематики механізму саморегулювання відносин зводяться до переважно описового характеру та наведення прикладів саморегулювання на фондовому ринку. Більший інтерес привертають власне СРО як учасники цивільних відносин⁹⁵. Таким чином, комплексне дослідження проблематики механізму саморегулювання, зокрема його засобів та форм, залишається недостатньо вивченим.

В. В. Добровольська, розглядаючи державне регулювання та саморегулювання у сфері підприємництва, стверджує, що ці форми регулювання відносин не повинні включати один одного, а їх сполучення є одним з проявів поєднання публічних та приватних інтересів у сфері підприємництва⁹⁶. У свою чергу, О. В. Говорун робить висновок, що саморегулювання слід розглядати як принцип організації взаємодії держави та господарських організацій, оскільки

⁹³ *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – С. 151.*

⁹⁴ *Махінчук В. М. Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні / В. М. Махінчук. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 180.*

⁹⁵ *Філатова Н. Ю. Саморегульвні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Харків, 2014. – 23 с.*

⁹⁶ *Добровольська В. В. Державне регулювання та саморегулювання у сфері підприємництва // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса: Одеська нац. юрид. академія МОН України, 2005. – № 25. – С. 305.*

СРО виконують корисні завдання не тільки з точки зору самих учасників таких організацій, а й з точки зору держави⁹⁷.

Власне саморегулювання як процес упорядкування та регулювання суспільних відносин носить як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Так, об'єктивним є формування відповідного ринку, існування об'єктивних економічних законів та ін., натомість суб'єктивні ознаки саморегулювання набуває через застосування засобів саморегулювання, тобто інструментів регулювання відносин. Ці інструменти регулювання правових відносин, на наш погляд, можна визначати через категорію «засіб регулювання», тобто як правові явища, які залучаються для реалізації цілей правового регулювання.

Об'єктами правових відносин є ті матеріальні та нематеріальні блага, стосовно яких суб'єкти здійснюють свої права та реалізують обов'язки. Правова природа відповідного об'єкта правовідносин, на нашу думку, породжує необхідність застосування того чи іншого засобу правового регулювання.

Під засобами здійснення правового регулювання розуміють усі складові механізму правового регулювання (правосвідомість, принципи права, заходи юридичного примусу та юридичної відповідальності тощо), які залучаються для реалізації цілей правового регулювання⁹⁸. Під «засобом» розуміють: 1) спеціальну дію, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось; спосіб; 2) те, що служить знаряддям дії⁹⁹. Таким чином, схилиємося до думки, що до засобів правового регулювання слід відносити відповідні акти суб'єктів, уповноважених на регулювання відповідних відносин.

Слід уточнити, що в юридичній літературі під засобами, зокрема, державного регулювання економічних відносин розуміють закріплені в правовій (юридичній) формі засоби (інструменти, знаряддя) економічного, організаційного і правового впливу держави на діяльність

⁹⁷ *Говорун О. В.* Актуальні правові питання розвитку саморегулювання як механізму забезпечення ринкових відносин // Юрист України. – 2014. – № 4 (29). – С. 32.

⁹⁸ *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина.* – Харків: Право, 2011. – С. 220.

⁹⁹ *Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – С. 420.*

суб'єктів господарювання¹⁰⁰. Таким чином, засоби регулювання можуть мати різний характер, проте повинні бути відображені у відповідній формі – юридичній (правовій).

Вважаємо, що до засобу регулювання відносин можна безперешкодно віднести відповідне джерело права, адже саме джерело права у широкому його розумінні складає відповідну можливість пізнання права, зокрема, як правоутворююча сила; історична пам'ятка; вид діяльності держави з утворення правових норм; матеріали, взяті за основу законодавства; а також способи зовнішнього виразу, існування та перетворення права¹⁰¹. Отже, пропонуємо розглядати наступні засоби регулювання підприємницьких відносин: нормативно-правові акти, нормативно-правовий договір, правовий звичай та правовий прецедент.

Є. О. Харитонов, визначаючи правову категорію «регулювання», визначив такі його елементи: нормативне регулювання (встановлення загальних правил поведінки); планування (встановлення цілей регулювання та засобів для досягнення зазначених цілей) та оперативне регулювання (індивідуалізація дій загальних правил шляхом договору, видання публічних актів тощо і контроль за їх виконанням). Разом з тим, саме регулювання може здійснюватися у формі управління (регулювання спеціальним суб'єктом) та саморегулювання (шляхом домовленості між учасниками відносин)¹⁰².

О. А. Беляневич зауважує, що договір після його укладення приводить в динамічний стан нормативні регулятори, що існують у нормативно-правовій (юридичній) площині (перехід правової норми із її статичного стану в активний) та в позаюридичній площині (інші моделі управління системою суспільних відносин)¹⁰³. Остання модель суспільних відносин, як зауважує В. В. Луць, може існувати у випадку чітко сформульованих у договорі умов (пунктів), які з

¹⁰⁰ Щербина В. С. Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності / В. С. Щербина // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 94. – С. 11.

¹⁰¹ *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів* / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – С. 178.

¹⁰² Харитонов Є. О. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти) / Є. О. Харитонов. – Одеса, 2008. – С. 133.

¹⁰³ Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): монографія. – Юрінком Інтер, 2006. – С. 525.

достатньою повнотою і несуперечністю одна одній розкривають зміст договору і цілі (мету) його укладення¹⁰⁴.

Договір є класичним прикладом унікального правового засобу здійснення нормативного й індивідуального правового регулювання. Проте не слід забувати й про такі джерела саморегулювання, як корпоративні, політичні, релігійні або інші норми організованого суспільства.

До окремої групи регуляторів належать також норми, сформовані юридичними особами для їх учасників (членів). Особливу увагу привертають норми, сформовані СРО, які створюють унікальний режим регулювання відносин у визначеній законодавством сфері. Так, відповідно до ст. 25 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» правила фондової біржі складаються з порядку: організації та проведення біржових торгів; лістингу та делістингу цінних паперів; допуску членів фондової біржі та інших осіб, визначених законодавством, до біржових торгів; розв'язання спорів між членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством; здійснення контролю за дотриманням членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством, правил фондової біржі; накладення санкцій за порушення правил фондової біржі тощо.

Таким чином, передбачений механізм існування відносин у межах системи фондового ринку позбавлений надмірного державного впливу, оскільки формується на приватноправових засадах. Учасники фондового ринку, які перебувають у сформованих відносинах, визнають правила, які по суті носять «внутрішньонормативний» характер.

Крім того, на фондовому ринку діють і безпосередньо СРО, які відповідно до ст. 49 зазначеного Закону впроваджують норми професійної етики у практичній діяльності учасників об'єднання; розробляють і затверджують методичні рекомендації щодо провадження відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку; розробляють і затверджують обов'язкові для виконання членами СРО Правил (стандартів) провадження відповідного виду професійної діяльності на фондовому ринку, за винятком тих Правил (стандартів), які прямо встановлені законом тощо.

Визначені регулятори, як і правочин, мають приватноправовий характер, оскільки встановлюються суб'єктом приватного права для

¹⁰⁴ Луць В. В. До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору / В. В. Луць // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 127.

юридично рівних учасників відносин, які визнають правила та стандарти на підставі свого входження до відповідного ринку. Фактично «імперативність» для учасників ринку норм підтверджується легітимацією (визнанням) біржі чи СРО регулятором. Для порівняння, ст. 611 ЦК України передбачені такі правові наслідки, як сплата неустойки та відшкодування збитків та моральної шкоди, які мають добровільно виконуватися боржником, а вже потім йдеться про можливість примусового виконання на підставі рішення суду.

Крім того, слід наголосити на об'єктах правового регулювання, які держава передає суб'єктам приватного права. Окрім особистих немайнових та майнових відносин, визначених ЦК України, саморегулюванню піддаються відносини здійснення господарської діяльності на відповідному ринку. Ця діяльність дозволяє належним чином організувати ринок, тому потребує глибокого дослідження об'єкт саморегулювання. На відміну від правочину, який передбачає конкретний об'єкт між визначеними у ньому сторонами (учасниками), правила саморегулювання спрямовані на відносини, які можуть виникати як реально, так і потенційно.

Встановлення об'єкта правового регулювання та об'єкта відносин саморегулювання залежить від принципу законодавчого регулювання, закріпленого у ст. 92 Конституції України. Спробуємо виділити з конституційного переліку об'єкти, що не можуть регулюватися в межах відносин саморегулювання:

- права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина;
- громадянство, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства;
- режим власності;
- правові засади і гарантії підприємництва; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання;
- засади зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної справи;
- засади цивільно-правової відповідальності;
- одиниці ваги, міри і часу; порядок встановлення державних стандартів;
- порядок утворення і функціонування вільних та інших спеціальних зон, що мають економічний чи міграційний режим, відмінний від загального.

Таким чином, названі об'єкти, якщо і є в структурі правових відносин, не можуть регулюватися іншим чином, ніж передбачено

законом. Крім того, саморегулювання характеризується особливим правовим режимом, тобто певним порядком правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучення способів, методів та типів правового регулювання¹⁰⁵.

Способи правового регулювання суспільних відносин розглядаються як первинні засоби правового впливу на поведінку учасників відносин. У межах саморегулювання, на наш погляд, можливе використання таких усіх основних способів, як дозвіл, зобов'язання та заборона. Їх сполучення, коло осіб, на яких воно поширюється, спосіб встановлення та уточнення правової форми їх поведінки, характер підстав, з настанням яких пов'язуються виникнення, зміна та припинення відносин, свідчать про диспозитивний метод з використанням юридичної формули: дозволено все, крім того, що заборонено, що дозволяє характеризувати відносини в межах загальнодозволеного типу правового регулювання.

Отже, проаналізувавши потенційний предмет саморегулювання, виділимо безпосередні об'єкти відносин участі суб'єктів підприємництва у СРО. Правова природа відносин за участі осіб у СРО залишається досі недостатньо дослідженою. Це, у свою чергу, спричиняє на практиці порушення принципів та окремих норм цивільного та господарського законодавства, що знаходить своє місце в установчих документах та локальних нормативних актах юридичних осіб.

Учасники підприємницьких товариств здійснюють корпоративні права як певні можливості (сукупність майнових, немайнових та організаційних прав) учасників корпорації, що виникають на підставі членства у ній¹⁰⁶. На наш погляд, на сучасному етапі розвитку вітчизняного цивільного права важко навести відповідний термін для позначення прав учасників непідприємницьких товариств. З одного боку, виявляється позиція щодо дотримання розмежування юридичних осіб на корпорації та товариства¹⁰⁷, з іншого – існують думки щодо

¹⁰⁵ *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – С. 217.*

¹⁰⁶ *Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): монографія. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2009. – С. 18.*

¹⁰⁷ *Спасибо-Фатеева І. Деякі розсуди про юридичні особи та їхні організаційно-правові форми // Право України. – 2007. – № 2. – С. 121.*

поширення терміна «корпоративні» й на відносини, засновані на підставі членства у невідприємницьких товариствах¹⁰⁸.

Серед чисельних законодавчих актів, які регулюють порядок створення та діяльності невідприємницьких товариств, досить важко виділити загальні положення про відносини, пов'язані з участю у цих юридичних особах. Певні пояснення щодо цієї проблеми надходять від рекомендацій СМ/РЕС (2007) 14 Комітету міністрів держав – членів Ради Європи від 10.10.2007 (п. п. 21-25) та пояснювальної записки до Основоволожних принципів статусу неурядових організацій у Європі від 13.11.2002 (п. п. 34-37), які визначають ці відносини поняттям «членство» (membership).

Предметом судових розглядів в Україні були питання стосовно єдності системи громадської організації, а також питання індивідуального та колективного членства¹⁰⁹. Суди звертають увагу на те, на підставі якого юридичного факту встановився зв'язок між юридичною особою та її членами та які організаційно-управлінські відносини існували між самостійними юридичними особами та її структурними підрозділами.

Основними принципами членства у невідприємницьких товариствах є: добровільність вступу та вирішення питань членства установчими документами невідприємницького товариства. Зважаючи на це, законодавством визначені лише загальні положення щодо права та обмежень на вступ до громадських, благодійних та релігійних організацій, наприклад, обмеження участі посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

На сучасному етапі розвитку цивільного права відносини щодо реалізації прав учасників невідприємницьких товариств не отримали однозначного визначення, їх важко повністю віднести до корпоративних. З одного боку, висловлюється доречна думка щодо можливості розмежування юридичних осіб на корпорації та товариства, з іншого –

¹⁰⁸ Рожкова М. А. Совершенствование порядка рассмотрения дел по спорам, связанным с предпринимательской или иной экономической деятельностью, организацией управления, членством или участием в капитале организации // Корпорации и учреждения. Сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 305.

¹⁰⁹ Рішення господарського суду Черкаської області у справі № 09/847 від 02.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10277864>. Заочне рішення Приморського районного суду м. Одеси у справі № 2-1080/10 від 12.08.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11085266>.

щодо застосування терміна «корпоративні» і до відносин, заснованих на підставі членства у непідприємницьких товариствах. Таким чином, об'єктом відносин участі суб'єктів підприємництва в СРО є особисті немайнові та майнові блага, що охоплюються поняттям членства (відповідно до об'єктів корпоративних прав).

Варто звернути увагу саме на об'єкти, правовий режим яких законодавчо не врегульовано. Так, Правилами ПАТ «Українська біржа» від 21.04.2015 визначаються:

- процедури лістингу та делістингу цінних паперів;
- умови допуску до торгів цінних паперів та інших фінансових інструментів;
- порядок допуску до участі в торгах, умови та порядок укладання та виконання контрактів;
- процедури нагляду та контролю за дотриманням учасниками торгів вимог та стандартів діяльності;
- порядок вирішення спорів, порядок оприлюднення інформації про торги.

Тим самим, наведені правила формують процедурні аспекти біржової діяльності, зокрема уточнюючи чинні норми законодавства, що регулюють відносини, пов'язані з діяльністю на біржі у формі звичаїв ділового обороту.

У літературі ознаки звичаю ділового обороту зводяться до того, що вони є правилом (алгоритмом) певної поведінки, відомі й досить поширені в певному середовищі підприємців та не обов'язково мають законодавче закріплення, натомість зафіксовані у відповідному документі, не можуть суперечити договору та/або актам законодавства¹¹⁰. Погоджуючись з цим твердженням, вважаємо, що звичай є правилом соціальної поведінки, тому не потребує аналізу на підставі його віднесення до норми. Крім того, звичай може бути зафіксований у законодавчій нормі, що, у свою чергу, призводить до втрати його юридичної сили як соціального регулятора, перетворюючи його на юридичну норму. Тому до ознак звичаю як соціального регулятора слід віднести: 1) відсутність його фіксації у відповідному нормативно-правовому акті; 2) суспільне визнання у відповідній сфері соціальних

¹¹⁰ *Махінчук В. М.* Торговий звичай (звичай ділового обороту) як джерело виникнення та регулювання підприємницьких відносин / В. М. Махінчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Вип. 1. – С. 194.

відносин; 3) тривала повторюваність; 4) відноситься до елементів механізму правового регулювання; 5) визнання його джерелом права завдяки законодавчим застереженням щодо можливості його застосування суб'єктами відносин.

На відміну від норм, закріплених у нормативно-правових актах, норми звичаю не мають обов'язкового характеру. Таким чином, норми Типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, затверджені наказом Міністерства сільського господарства і продовольства України, Міністерства економіки України і Міністерства фінансів України від 03.04.1996 № 103/44/62 щодо їх обов'язковості для всіх бірж, на які поширюється дія постанови Кабінету Міністрів України від 26.09.1995 № 768 «Про заходи щодо розвитку ринку сільськогосподарської продукції в Україні», є такими, що не відповідають принципу верховенства права. Власне, наступне формулювання можливості затвердження біржами своїх правил лише тоді, якщо вони не протирічають цим Правилам, на наш погляд, є неправомірним.

Саморегулювання може здійснюватися стосовно об'єктів суспільних відносин, щодо яких встановлення правового режиму не є доцільним. Внаслідок цього особливістю режиму окремих об'єктів, які регулюються звичаями, є те, що відносини щодо них лежать у площині морально-етичного характеру, а їх якісна оцінка не завжди залежить від об'єктивних обставин.

Як приклад, можна навести положення ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», якою недобросовісна конкуренція визначається як будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності. Така законодавча норма характеризується як відсилання не лише до звичаїв торгового обороту, а й інших непоіменованих чесних звичаїв, що виникають при здійсненні господарювання.

О. О. Бакалінська у своїх дослідженнях правового регулювання добросовісної конкуренції звертає увагу, що оцінність поняття «чесні звичаї» і відсутність загальноприйнятих принципів їх визначення в окремих випадках стимулює розвиток добросовісної конкуренції, при цьому ж авторка стверджує, що ефективність законодавчого регулювання добросовісної конкуренції в багатьох випадках оцінюється з

урахуванням ефективності застосування заходів державного примусу до порушників конкурентного змагання¹¹¹.

До найбільш «нових» звичаїв ділового обороту у формі правил професійної етики можна віднести правила адвокатської етики, затверджені 17.11.2012 єдиним незалежним недержавним самоврядним інститутом – З'їздом адвокатів України (що фактично є саморегулювальною організацією), який забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі на закріплених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів.

Примітним є те, що відповідно до названих Правил їх норми не відміняють і не замінюють положень чинного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність, а доповнюють і конкретизують його, тим самим реалізується роль звичаїв – доповнення норм законодавства. Зокрема, йдеться про морально-етичні засади, які розкривають такі принципи, як розумність, справедливість, добросовісність.

Аналізуючи Правила адвокатської етики, до норм, які забезпечують належний діловий оборот, а також реалізують можливість самоорганізації адвокатури, можна віднести:

- зобов'язання адвоката не допускати в своїй професійній діяльності компромісів, що впливали б на його незалежність, з метою догодити суду, іншим державним органам, третім особам або клієнту, якщо такі компроміси розходяться з законними інтересами клієнта та перешкоджають належному здійсненню адвокатської діяльності;

- заборона розподілу гонорару, отриманого від клієнта, з іншими особами, окрім адвоката, що раніше виконував це доручення, та спадкоємців померлого адвоката, частково виконане доручення якого він прийняв;

- вимога високого рівня професійної підготовки, ґрунтовного знання чинного законодавства, практики його застосування, опанування тактики, методів і прийомів адвокатської діяльності, ораторського мистецтва.

Наведені приклади свідчать про відповідний рівень професійного розвитку адвокатури України. Вважаємо, що ці правила в наступному

¹¹¹ *Бакаліньська О. О.* Правове регулювання добросовісної конкуренції в Україні: монографія / *О. О. Бакаліньська.* – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – С. 59.

можуть змінюватися, уніфікуватися та вироблятися нові звичаї, притаманні адвокатській діяльності. Наприклад, нині відсутні такі відомі світовій практиці звичаї ділового обороту в адвокатській діяльності, як заборона адвокату працювати з клієнтами адвокатського об'єднання після виходу з нього, або обов'язковість частки адвокатських послуг, які надаються в порядку безкоштовної правової допомоги.

Детальний аналіз ЦК України дозволяє зробити висновок, що звичаї ділового обороту можуть виступати як можливість урахування їх при укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору (ст. 627); як можливість додаткового застосування в типових умовах договору (ст. 630); як складова умов зміни або розірвання договору (п. 4 ч. 2 ст. 652); як умова форми зміни або розірвання договору (ч. 1 ст. 654); як умови виконання договорів, зокрема: комплектність товару (ч. 2 ст. 682), правочиноздатність комісіонера (ч. 1 ст. 1014).

ГК України, у свою чергу, безпосередньо не визначаються звичаї ділового обороту, проте йдеться про так звані звичайні умови. Зокрема, суб'єкти господарювання та інші учасники господарських відносин повинні виконувати господарські зобов'язання належним чином відповідно до закону, інших правових актів, договору, а за відсутності конкретних вимог щодо виконання зобов'язання – відповідно до вимог, що у певних умовах звичайно висуваються (ст. 193 ГК України). Іншим прикладом є забезпечення виконання господарських зобов'язань заходами захисту прав та відповідальності учасників господарських відносин, передбаченими ГК України та іншими законами, а за погодженням сторін можуть застосовуватися передбачені законом або такі, що йому не суперечать, види забезпечення виконання зобов'язань, які звичайно застосовуються у господарському (діловому) обігу (ст. 199 ГК України).

Учасники підприємницьких відносин можуть сформулювати свої відносини відповідно до засад свободи договору та на умовах саморегулювання приватних відносин. Законодавча модель саморегулювання підприємницьких відносин передбачає визнання учасниками як регулятора актів саморегулювних організацій, завдяки цьому відбувається комплексне застосуванням норм права (закону та договору) як проміжна мета реалізації норм для забезпечення процесу саморегуляції. Це дозволяє учасникам відносин самостійно встановлювати норми, які вони визнають як обов'язкові.

Таким чином, першу групу об'єктів відносин доречно умовно назвати «внутрішніми», адже вони формуються в результаті реалізації суб'єктами підприємництва своїх прав та обов'язків як членів СРО.

Режим таких об'єктів не завжди може бути правовим, а також відбуватися у морально-етичній площині, зокрема йдеться про чесність, добросовісність, професійність чи інші нематеріальні об'єкти.

Наступну групу становлять «зовнішні» об'єкти, відносини щодо яких виникають в результаті здійснення господарської діяльності суб'єктів підприємництва. Зокрема, йдеться про об'єкти, режим яких встановлюється СРО та є обов'язковим при виконанні договірних зобов'язань членами СРО з третіми особами. Так, СРО може встановлювати вимоги до якості робіт та послуг, сертифікувати діяльність своїх членів – фактично регулювати їх діяльність в межах легітимаци своєї діяльності.

«Зовнішні» об'єкти відносин виникають завдяки діяльності безпосередньо СРО та її спрямування на ринок, своїх членів та споживачів. Режим цих об'єктів потребує додаткового дослідження, оскільки вони пов'язані з нормальним функціонуванням відповідного ринку товарів та послуг. Як приклад, можемо навести об'єкти, щодо яких виникають відносини саморегулювання в контексті здійснення статутних завдань Союзом експертів України: питання судової експертизи; кваліфікація експертів; методичні розробки з проведення всіх видів судової експертизи; інформація і спеціальний банк даних для надання інформаційної допомоги членам Союзу в їх професійній діяльності; інформація про ринок експертних досліджень в Україні; міжнародний досвід експертів; законні інтереси своїх членів¹¹².

Таким чином, «зовнішні» об'єкти відносин формують матеріальні та нематеріальні цінності, оборот яких складає певний ринок. Нормальне існування цього ринку забезпечується встановленням СРО відповідних стандартів до товарів та послуг, а також до діяльності своїх членів. Режим як «внутрішніх», так і «зовнішніх» об'єктів може доповнювати правовий режим, встановлений законодавством, а також визначатися локальними (корпоративними) актами відповідно до доцільності правового регулювання.

2.3. Зміст відносин участі суб'єктів підприємництва у саморегулівних організаціях

Зміст правових відносин визначають права та обов'язки учасників цих відносин. Об'єднання цих прав та обов'язків за юридично значимим

¹¹² Режим доступу: <http://seu.in.ua/about/>

критерієм є важливим науковим завданням, вирішення якого дозволить належним чином регулювати відповідні відносини. Так, у юридичній літературі приділяється велика увага корпоративним правовідносинам та корпоративним правам учасників господарських товариств. Натомість, правова природа відносин за участі осіб у непідприємницьких товариствах залишається досі недостатньо дослідженою. Це, у свою чергу, призводить на практиці до порушення норм законодавства, що може виявитись як в установчих документах, так і в локальних нормативних актах юридичних осіб.

Відхід від розуміння права як сукупності норм, які встановлюються та санкціонуються державою (ототожнення права і закону), надає можливість широко застосовувати в цивільному праві й інші джерела: договір, звичай, аналогію. Крім того, зазначається на можливості саморегулювання відносин у приватноправовій сфері за допомогою локальних актів (статуту, положення – фактично корпоративних правочинів)¹¹³.

Наведене розуміння права належним чином змінює погляд на правове регулювання, яке нині характеризується як здійснюваний за допомогою юридичних засобів процес упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування¹¹⁴.

Вважаємо за доцільне розглянути поняття та основні ознаки саморегулювання в межах правового регулювання відносин, пов'язаних з участю с СРО, що дозволяє визначати цивільне право як унікальну правову систему, яка здатна до внутрішньої збалансованості та можливості пристосовуватися (адаптуватися) до реальних суспільних явищ, корегування передбаченої законодавством моделі правової поведінки.

М. М. Сібільов стверджує, що концепція правового регулювання та його механізм базуються на таких засадах: 1) визнання за правовим регулюванням виключно державного характеру; 2) визнання внутрішньої єдності правового регулювання та його механізму, зумовлених

¹¹³ *Цивільне право*: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – С. 43.

¹¹⁴ *Загальна теорія держави і права*: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – С. 148.

єдністю економічного базису суспільства, суспільних відносин, що підлягають правовій регламентації, усієї системи права; 3) визнання правової норми єдиним регулятором суспільних відносин; 4) визнання правових норм приписними моделями поведінки людей, що програмується державою, а реалізація права – втіленням правових приписів у життя¹¹⁵.

Досліджуючи механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України, С. О. Погрібний співвідносить індивідуальне (саморегулювання) і нормативне (державне) регулювання договірних відносин. Він робить висновок, що саморегулювання договірних відносин є особливим суб'єктивним правом учасників таких відносин, внаслідок чого стосовно права на саморегулювання мають поширюватися положення цивільного законодавства щодо здійснення цивільних прав, закріплені гл. 2 ЦК України¹¹⁶.

Реалізуючи суб'єктивне право на саморегулювання суспільних відносин, учасники мають відповідним чином сформулювати своє волевиявлення, тобто формалізувати свої дії, спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у формі відповідного правочину. Слід розуміти, що законодавчі конструкції відповідних правочинів пропонують суб'єктам права лише надійний рамковий устрій, який визначає зовнішні межі автономії, створює нормативні програми регулювання конфліктів, піддає оцінці індивідуальні інтереси щодо захисту та забезпечення, створює особливі захисні зони на користь окремих суб'єктів, наприклад, споживачів (рамковий характер)¹¹⁷.

Внаслідок того, що норми цивільного права носять диспозитивний характер, учасникам відносинам надається можливість обрати модель своїх прав та обов'язків, за виключенням окремих імперативних приписів з метою захисту суспільних інтересів. Однак навіть у випадках відходження від імперативних норм цивільного законодавства передбачені конструкції визнання правочинів дійсними.

¹¹⁵ Сібільов М. Цивільно-правовий договір як регулятор суспільних відносин / М. Сібільов // Право України. – 2014. – № 2. – С. 38–39.

¹¹⁶ Погрібний С. О. Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: дис. ... док. юрид. наук: 12.00.03 / С. О. Погрібний. – К., 2009. – С. 241.

¹¹⁷ Договір як універсальна правова конструкція: монографія / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін.; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. – Х.: Право, 2012. – С. 18.

О. Ф. Скакун розмежовує різні сфери правового регулювання. Сферу договірної регулювання (саморегулювання), яке здійснюється самими учасниками, науковець відносить до сфери піднормативного правового регулювання – галузі регулювання, заснованій на запропонованій нормі права і спрямованій на її виконання¹¹⁸. Такий загально визнаний погляд на правове регулювання спричинює пов'язаність нормативного регулювання та саморегулювання для забезпечення оптимізації регуляторних механізмів приватноправових відносин¹¹⁹. Законодавча конструкція такого підходу формується шляхом моделювання диспозитивної норми, «якщо інше не встановлено законом».

Формуючи відповідні відносини, учасники створюють особливий регулятор, який може повністю відтворювати норми законодавства або в межах свободи договору закріпити окремий правопорядок локального рівня. Внаслідок цього, як зауважує О. С. Яворська, сторони виступатимуть своєрідними «законодавцями» для себе¹²⁰, а договір стає ненормативним засобом індивідуального врегулювання відносин договірних сторін¹²¹.

Завдяки цим особливостям саморегулювання цивільних відносин здійснюється у такий спосіб. Юридично рівні учасники або учасник на основі законодавчої моделі правового регулювання суспільних відносин здійснюють дії для встановлення, зміни чи припинення цивільних відносин. Ці відносини можуть повністю відповідати законодавчій нормі або на основі свободи договору бути вираженими з урахуванням вимог законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості. Ця модель відносин регулюватиметься відповідним правочином, що має належне державне забезпечення, яке надає особі право захисту прав та інтересів судом як щодо підтвердження правомірності моделі (наприклад, визнання права), так

¹¹⁸ Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. – Харків: Еспада, 2006. – С. 287.

¹¹⁹ Яроцький В. Самоорганізаційні засади функціонування сфери цивільно-правового регулювання як різновиду соціальних управлінських систем / В. Яроцький // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 4(51). – С. 121.

¹²⁰ Яворська О. С. Договірне право як регулятор цивільних відносин / О. С. Яворська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – Вип. 6 (74). – 2008. – С. 154–155.

¹²¹ Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.; за ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 45.

і щодо визнання її неправомірною (наприклад, визнання правочину недійним).

Англійський термін «corporation» (корпорація) визначається як «штучна» (тобто юридична) особа (artificial person), створена на основі статуту багатьма або однією особою¹²². Таким чином, корпоративне право Великої Британії – це право юридичних осіб¹²³.

За загальною нормою ст. 83 ЦК України особи, які беруть участь у товаристві, визначаються як «учасники». Цей термін використовується для позначення осіб, які беруть участь у підприємницьких товариствах. Законодавство, яке регулює статус непідприємницьких товариств, натомість, застосовує визначення «член». Вважаємо, що ці терміни позначають одне правове явище – участь осіб у товаристві. Відповідно, поняття «член товариства» можна розглядати як тотожне поняттю «учасник товариства» за винятками, які встановлені законом.

З Рекомендацій СМ/РЕС(2007)14¹²⁴ виходить, що вони стосуються здебільшого публічного впливу на відносини за участю осіб у непідприємницьких товариствах. Серед них приватноправовими принципами є захист членів від виключення всупереч статуту товариства; захист осіб від санкцій через їх членство, крім випадків, коли таке членство може бути несумісним з посадою особи чи її роботою.

Широкі тлумачення членства особи – досить важливе питання, оскільки пов'язано з положенням про відповідальність і право- та дієздатність. Розділ Фундаментальних принципів¹²⁵, що регулює ці відносини, спочатку відтворює фундаментальну вимогу, що членство повинно бути добровільним, за винятком професійних організацій, у складі яких члени певної професії – лікарі чи адвокати – можуть брати участь відповідно до спеціального регулювання.

Окрім добровільності, членство передбачає два важливі принципи: *по-перше*, будь-хто має змогу вступити до товариства тільки на

¹²² New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language, 1993. – P. 218.

¹²³ *Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / За заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – С. 28.*

¹²⁴ *Меморандум Ради Європи «Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі» від 05 липня 2002 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 50.*

¹²⁵ *Меморандум Ради Європи «Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі» від 05 липня 2002 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 50.*

умовах, передбачених законом, щоб не зазнати незаконних обмежень; *по-друге*, відносини, що стосуються членства – предмет регулювання статутів непідприємницьких товариств.

У цілому реалізація права на свободу об'єднання у непідприємницькі товариства нормативно-правовими актами тлумачиться по-різному. Так, відповідно до ст. 36 Конституції України це право мають лише громадяни України, натомість, відповідно до ст. 100, 316 ЦК України – фізичні та юридичні особи.

Статути, в свою чергу, можуть передбачати обмеження на членство в клубі для громадян похилого віку особам, які не належать до визначеної вікової групи. Крім того, у деяких випадках членство в непідприємницькому товаристві може бути несумісним з посадою чи роботою особи, особливо якщо вона державний службовець.

Обмеження щодо участі (членства) осіб у непідприємницькому товаристві набувають своїх ознак за законом (публічно-правові) та за статутом (приватноправові).

Розгляд внутрішньоорганізаційних норм на рівні законодавчого регулювання було здійснено Конституційним Судом України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу четвертого статті 2, частини другої статті 6, частин першої, другої статті 10 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (справа про молодіжні організації)¹²⁶, яким встановлено, що положення Закону, яким визначено конкретну спілку, що об'єднує більшість молодіжних та дитячих громадських організацій, порушує конституційний принцип різноманітності суспільного життя, оскільки закріплює виключний монополійний статус однієї зі спілок відповідних об'єднань громадян.

Корпоративні права характеризуються відповідно до об'єкта, з приводу якого вони виникають, як: 1) майнові; 2) немайнові; 3) організаційні. Тому доречно проаналізувати ці групи корпоративних прав учасників підприємницьких товариств та порівняти з правами учасників (членів) непідприємницьких товариств.

¹²⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу четвертого статті 2, частини другої статті 6, частин першої, другої статті 10 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (справа про молодіжні організації) від 13.12.2001 № 18-рп/2001 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 51. – Ст. 2310. – С. 466.

Організаційні права у системі корпоративних поділяють на: 1) право вступати до товариства і виходити з нього у встановленому порядку; 2) право брати участь у загальних зборах учасників; 3) право обирати та бути обраними до органів товариства; 4) право брати участь в управлінні товариством у порядку, встановленому статутом товариства та законодавством; 5) здійснювати одноосібне управління справами товариства¹²⁷.

Організаційні права та обов'язки повною мірою притаманні СРО в силу їх непідприємницької діяльності. Наприклад, звернемо увагу на права та обов'язки члена Української асоціації інвестиційного бізнесу. Так, організаційні права поширюються на такі дії:

- брати участь у Загальних зборах членів Асоціації;
- голосувати з усіх питань, винесених на розгляд Загальних зборів;
- брати участь у виборах органів Асоціації і бути обраним до цих органів;
- брати участь в роботі над документами, які визначають основні напрями діяльності Асоціації, подавати до Ради Асоціації пропозиції і рекомендації;
- брати участь в управлінні справами Асоціації у порядку, передбаченому внутрішніми документами Асоціації;
- оскаржувати рішення Асоціації про застосування до члена Асоціації заходів впливу: до відповідного органу Асоціації, до компетенції якого належить розгляд спорів; до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку; до суду у встановленому законодавством України порядку.

У свою чергу, члени названої Асоціації зобов'язані:

- брати участь в діяльності Асоціації;
- виконувати рішення органів Асоціації;
- сприяти своєю діяльністю досягненню головних цілей і завдань Асоціації;
- сприяти укріпленню захисту прав та інтересів інвесторів;
- вживати заходи для усунення недоліків в роботі і помилок, якщо того вимагають органи Асоціації;

До *майнових* корпоративних прав відносять: 1) право на отримання частини прибутку товариства у вигляді дивідендів; 2) право отримувати

¹²⁷ *Саракун І. Б.* Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): монографія / І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2009. – С. 29.

частину вартості майна товариства у разі його ліквідації; 3) право розпоряджатися акціями (а для інших видів корпорацій – частиною в статутному фонді): продавати, передавати, відчужувати іншим способом у порядку, визначеному чинним законодавством та статутом товариства; 4) право заповідати акції (частку) у спадщину; 5) право купувати додатково випущені акції товариства¹²⁸.

СРО як непідприємницькі товариства не мають повного спектра майнових прав та обов'язків як суб'єкти корпоративного права. Зокрема, основними майновими відносинами є порядок сплати членських внесків. Проте майнові права та обов'язки можуть виникати в процесі регулятивної діяльності СРО через механізм відповідальності членів.

Проілюструємо ці відносини положеннями статуту Об'єднання професіональних футбольних клубів України «Прем'єр-ліга», до якої застосовуються положення про СРО, про що свідчать останні наукові публікації¹²⁹. Так, відповідно до п. 9 ст. 8 Статуту обов'язками учасників є: своєчасно сплачувати необхідні внески та платежі відповідно до рішень органів управління Прем'єр-ліги у встановленому Статутом Прем'єр-ліги та Дисциплінарними правилами Федерації футболу України порядку; забезпечувати належне, повне та безумовне виконання умов відповідного договору (договорів) з маркетинговим партнером, визначеним Прем'єр-лігою.

Таким чином, окрім обов'язкових платежів внаслідок порушення норм СРО можуть виникати обов'язки сплати відповідних штрафів. Не вдаючись у дискусію щодо правової природи такої відповідальності, звернемо увагу, що з виконанням майнових прав та обов'язків в окремих СРО створюється досить значний грошовий оборот, що не є притаманним для непідприємницьких товариств. Українська Прем'єр-ліга за результатами сезону 2013–2014 рр. отримала 30 035 705,18 грн.¹³⁰. Нині все більша увага приділяється майновому обороту в сфері професійного спорту, дотриманню так званого фінансового fair-play, а також необхідності правового регулювання порушень внутрішніх норм та правил та кваліфікації їх як злочинів (наприклад, прийнятий

¹²⁸ *Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / За заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – С. 100.*

¹²⁹ *Біляев О. О. Спортивні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – Харків, 2015. – С. 10.*

¹³⁰ *Режим доступу: <http://football.ua/ukraine/248853-upl-opublikovala-finansovyjj-otchet.html>*

Парламентом Закон України «Про запобігання впливу на результати офіційних спортивних змагань корупційних правопорушень»).

Немайнові корпоративні права – отримання інформації про діяльність товариства; право бути повідомленим про місце і час загальних зборів тощо¹³¹ – притаманні учасникам (членам) непідприємницьких товариств незалежно від їх виду відповідно до чинного законодавства.

Як приклад, наведемо положення статуту Професійної асоціації реєстраторів і депозитаріїв, члени якої мають право:

- отримувати від органів управління ПАРД інформацію про їх діяльність, консультації з питань професійної діяльності тощо;
- отримати свідоцтво для підтвердження свого членства в ПАРД;
- брати участь у програмах і заходах, що проводяться ПАРД.

Члени цієї СРО зобов'язані:

- забезпечувати доступ до інформації для здійснення ПАРД контролю за дотриманням членами ПАРД внутрішніх документів ПАРД;
- письмово сповіщати ПАРД про випадки порушення законодавства України, внутрішніх документів ПАРД, що допущені членом ПАРД;
- надавати до ПАРД звітність за формою, у порядку та строки, встановлені Положенням про звітність членів ПАРД перед ПАРД.

Особливістю участі у СРО є те, що їх учасники набувають додаткових прав, а також делегованих владних повноважень, що виходять за межі цивільно-правового регулювання та повноваження, можуть поширюватися на діяльність визначеного кола осіб або на забезпечення існування певного правопорядку.

Так, товарна біржа на підставі ст. 3 Закону України «Про товарну біржу» має наступні спеціальні права, які виходять за межі корпоративних: встановлювати відповідно до законодавства власні правила біржової торгівлі та біржового арбітражу, які є обов'язковими для всіх учасників торгів; розробляти з урахуванням державних стандартів власні стандарти і типові контракти; зупиняти на деякий час біржову торгівлю, якщо ціни біржових угод протягом дня відхиляються більше ніж на визначений біржовим комітетом (радою біржі) розмір; засновувати арбітражні комісії для вирішення спорів у торговельних угодах.

¹³¹ *Саракун І. Б.* Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): монографія / І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2009. – С. 29.

Також необхідно звернути увагу на те, що при здійсненні учасниками непідприємницького товариства суб'єктивних прав може виникнути ситуація конфлікту інтересів. У законодавстві це положення врегульовано в межах визначення цивільної дієздатності юридичної особи – щодо діяльності її органів виключно в інтересах юридичної особи, добросовісності і розумності, неперевищення повноважень посадовими особами (ч. 3 ст. 92 ЦК України).

На наш погляд, названа норма стосується зовнішніх відносин організації з іншими суб'єктами. При цьому конфлікт у внутрішньо-організаційних відносинах залишається неврегульованим. Так, можна знайти визначення поняття «конфлікт інтересів» у актах публічного права (наприклад, ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції»¹³²) або ж у актах Національного банку України (наприклад, Методичні рекомендації щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України¹³³).

Загалом, *конфлікт інтересів* зводиться до того, яка виникає ситуація, що не дозволяє однозначно стверджувати про об'єктивність діяльності учасника (члена) чи органу товариства, спричиненої його приватними інтересами.

Конфліктом інтересів у непідприємницьких товариствах визначається ситуація, коли професійні або особисті інтереси учасника (члена) чи органу товариства впливають на його здатність прийняти рішення в інтересах організації. Це явище розглядається у *вужькому* (учасник (член) чи орган товариства мають особистий майновий інтерес у майбутньому правочині, де організація виступає однією із сторін) та *широкому* (конфлікт будь-яких зобов'язань за участі учасників (членів) товариства) значеннях¹³⁴.

Для уникнення можливих конфліктів, які можуть впливати на суб'єктивні права як організації, так і її членів, необхідно установчими документами визначати: 1) коло осіб, які можуть брати участь в укладенні правочинів; 2) порядок схвалення конфліктних правочинів;

¹³² Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 07.04.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 07.10.2011. – № 40. – Ст. 404. – С.1750.

¹³³ Постанова Національного банку України Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України від 28.03.2007 № 98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07>

¹³⁴ *Некоммерческое право: учебное пособие* / Под общей редакцией Н. А. Идрисова, У. Ю. Пак. – Б.:Т. ДЭМИ, 2006 – С. 57.

- 3) права та обов'язки наглядових органів у випадку їх створення;
- 4) обсяг відповідальності посадових осіб тощо.

Структура (організація), тобто наявність визначеного впорядкування, певних взаємозв'язків та взаємодії предметів, явищ та процесів, притаманна всій матерії, бо у кожній конкретній цілісній системі визначається своя специфічна структура, організація, причому з ускладненням системи, з підвищенням ступеня її деформації ускладнюється і сама структура¹³⁵, а отже, не є виключенням і непідприємницьке товариство, яке є організацією, об'єднанням осіб у формі юридичної особи.

За теорією впорядкування організації органів, залежно від їх призначення, визначаємо такі групи:

- *керівні* – здійснюють загальне керівництво організацією, приймають основні рішення;

- *представницькі* – формуються з представників власників, партнерських організацій та керівних органів на різних регіональних рівнях;

- *виконавчі* – здійснюють діяльність з реалізації прийнятих рішень;

- *консультативні* – створюються для реалізації колегіальних функцій та надають керівним органам консультативні послуги;

- *контрольно-ревізійні* – здійснюють контроль за додержанням закону, внутрішніх документів та рішень¹³⁶.

Органом юридичної особи є правова конструкція, яка створюється в її структурі з метою надання можливості останній сформулювати і висловити свою волю, представляти і відстоювати її інтереси, а через них – інтереси її учасників у відносинах з іншими суб'єктами права без спеціальних на це повноважень (без довіреності)¹³⁷.

Кодифікованими нормами цивільного законодавства закріплені положення про управління юридичною особою в організаційно-правовій формі товариства. Так, відповідно до ст. 97 ЦК України управління товариством здійснюють його органи: 1) загальні збори його учасників; 2) виконавчий орган, якщо інше не встановлено законом.

Загальні збори учасників товариства (ст. 98 ЦК України) мають право приймати рішення (простою більшістю від числа присутніх

¹³⁵ *Афанасьев В. Г.* Научное управление обществом (Опыт системного исследования) / В. Г. Афанасьев. – Изд. 2-е, доп. – М.: Политиздат, 1973. – С. 10.

¹³⁶ *Новичков Н. В.* Теория организации: учебник. / Н. В. Новичков. – М.: ГУУМосква, 2007. – С. 30.

¹³⁷ *Борисова В.* Питання управління юридичними особами і їх вирішення за чинним законодавством України / В. Борисова // Право України. – 2009. – № 5. – С. 113.

учасників, якщо інше не встановлено установчими документами або законом) з усіх питань діяльності товариства, у тому числі і з тих, що передані загальними зборами до компетенції виконавчого органу. Рішення про внесення змін до статуту товариства, відчуження майна товариства на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства, та про ліквідацію товариства приймаються більшістю не менше 3/4 голосів, якщо інше не встановлено законом (частини 1, 2).

Частинами 1 та 2 ст. 99 ЦК України визначено, що загальні збори товариства своїм рішенням створюють виконавчий орган («правління», «дирекція» тощо) та встановлюють його компетенцію і склад (одна або кілька осіб). Тим самим, органи юридичної особи, як відмічає В. І. Борисова, поділяються на волеутворюючі та волевиявляючі (виконавчі)¹³⁸, тобто формується механізм здійснення цивільних прав та обов'язків юридичною особою.

У юридичній літературі висловлюється думка, що під час здійснення правочинів юридичною особою безпосередній суб'єкт волевиявлення (як правило, виконавчий орган юридичної особи) та сторона у правочині, що набуває за ним прав та обов'язків (власне, юридична особа), не співпадають. Тому існує твердження, що при здійсненні правочину правоздатність повинна визначатися відповідно до суб'єкта, для якого створюються права та обов'язки, а дієздатність – суб'єкта, який здійснює волевиявлення від імені іншої особи¹³⁹.

Однак виникає сумнів стосовно роздільності прав та обов'язків органів, які здійснюють загальне управління, та виконавчих органів, адже у відносинах з контрагентами юридична особа виступає як єдине ціле – суб'єкт відносин.

Так, Б. Б. Черпахин, звертаючи увагу на цю проблему, стверджував, що воля юридичної особи відповідає волевиявленню її органів лише у юридичних особах, заснованих на колективі. Разом з тим, критикуючи теорію колективу, він вказував, що у складних організаціях воля та волевиявлення фактично формуються виконавчими органами (зокрема, директором)¹⁴⁰.

¹³⁸ Борисова В. Питання управління юридичними особами і їх вирішення за чинним законодавством України / В. Борисова // Право України. – 2009. – № 5. – С. 114.

¹³⁹ Юрченко Ж. С. Условия действительности сделок юридических лиц / Ж. С. Юрченко // Аспирантский вестник Поволжья. – 2008. – № 1–2. – С. 133.

¹⁴⁰ Черпахин Б. Б. Волеобразование и волеизъявление юридического лица / Б. Б. Черпахин // Труды по гражданскому праву. – М.: «Статут», 2001. – С. 302–303.

Подібні проблеми волі та волевиявлення, на наш погляд, можуть виникнути у випадках, пов'язаних з представництвом (договірні відносини) або ж у разі встановлення правопорушення в діях конкретної особи, яка мала повноваження на волевиявлення (організаційні або трудові відносини). При цьому як у першому, так і другому випадках фактичні дії не мають схвалюватися загальними зборами (принцип підтвердження чинності – рос. «исцелимости») ¹⁴¹.

Аналіз нормативно-правових актів дає підстави стверджувати про існування різних систем органів управління (від дво- до чотирьохланкової системи зі спеціальними структурними підрозділами). Така складна система породжує запитання стосовно того, чи можна вважати «зовнішні» органи управління власне органами управління, оскільки, по суті, вони не є структурними одиницями юридичної особи як організації.

СРО характеризуються створенням й інших спеціалізованих органів управління. Так, ст. 12 Закону України «Про товарну біржу» для управління товарною біржею та забезпечення її функцій на біржі створюються виконавча дирекція та *спеціальні підрозділи*: розрахункова палата, біржовий арбітраж, котирувальна комісія та інші підрозділи і допоміжні служби, необхідні для її діяльності.

Підрозділи біржі діють на основі положень, що затверджуються загальними зборами членів товарної біржі або уповноваженим ними. З огляду на це, необхідно звернути увагу на постанову Кабінету Міністрів України «Про створення Аграрної біржі» від 26.12.2005 № 1285 ¹⁴², якою затверджений і статут Аграрної біржі. Відповідно до п. 33 Статуту органами управління є: 1) загальні збори членів Біржі; 2) наглядова рада Біржі; 3) дирекція Біржі; 4) ревізійна комісія Біржі.

Суспільний контроль за діяльністю Біржі, зокрема з управління майном і забезпечення фінансової стабільності Біржі та дотримання нею мети діяльності здійснює наглядова рада Біржі відповідно до компетенції (п. 40).

Наглядова рада Біржі утворюється Кабінетом Міністрів України і діє на підставі цього Статуту та Положення про наглядову раду Біржі, яке затверджується Кабінетом Міністрів України. Наглядова рада діє

¹⁴¹ Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая. Общие положения. – 3-е изд., стер. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: Статут, 2008. – С. 178.

¹⁴² *Постанова* Кабінету Міністрів України «Про створення Аграрної біржі» від 26.12.2005 № 1285 // Урядовий кур'єр. – 2006. – № 14.

на громадських засадах. Будь-яка компенсація майнових чи інших видів витрат у зв'язку з виконанням обов'язків членами наглядової ради не здійснюється (п. 41, 49).

З огляду на такі визначення органів управління, вважаємо, що Аграрна біржа є прикладом взаємодії (партнерства) приватного та публічного секторів у межах непідприємницького товариства. Зокрема, п. 13 Статуту передбачено, що, в першу чергу, «біржа створюється з метою підвищення рівня продовольчої безпеки країни», а вже потім для реалізації приватних інтересів – «надання біржових послуг суб'єктам господарювання з укладення біржових договорів (контрактів) щодо сільськогосподарської продукції» та ін.

Контроль за господарською діяльністю Біржі здійснюється ревізійною комісією, яка обирається черговими загальними зборами у складі п'яти осіб строком на два роки з обов'язковою участю двох представників Аграрного фонду, шляхом проведення перевірок (п. 53). Членами ревізійної комісії не можуть бути посадові особи або члени Біржі (крім представників Аграрного фонду) (п. 54).

Крім того, для вироблення загальної стратегії діяльності Біржі утворюється експертна рада з числа фахівців з питань організованого аграрного ринку (п. 58), яка діє на громадських засадах. Будь-яка компенсація, відшкодування майнових, грошових чи інших видів витрат у зв'язку з виконанням обов'язків членами експертної ради не здійснюється.

Таким чином, зміст відносин участі суб'єктів підприємництва у СРО зумовлюють права та обов'язки членів, а також діяльність, яка підлягає саморегулюванню. Ці відносини можна характеризувати як відносини членства, правова природа яких відповідає корпоративним правам. Крім того, до відносин слід долучити організаційні відносини, що виникають у результаті діяльності СРО як юридичної особи, тобто відносини, що утворюють внутрішній механізм організації юридичної особи. Такі відносини можна визначити як волеформуючі та волевиявляючі відносини, специфіка яких пов'язана з порядком управління СРО.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕМЕНТІВ ВІДНОСИН УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА У САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

3.1. Правовий статус учасника саморегулівної організації

Правовий статус розглядається як сукупність прав та обов'язків учасника правових відносин. Крім того, правовий статус є елементом механізму правового регулювання, який дозволяє визначити можливість участі у правових відносинах. Н. Я. Якимчук робить висновок, що кожен суб'єкт права володіє правовим положенням, що утворюється шляхом поєднання окремих правових статусів (загального та спеціальних). При цьому дослідниця визначає правовий статус як явище об'єктивного права, а правове положення – формується з встановлених у праві правових статусів¹⁴³.

Окремо наголошуємо, що як правило, учасником СРО є юридична особа, тому необхідно акцентувати увагу на цивільно-правовому статусі юридичної особи. ЦК України передбачає, що юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність), як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині (ч. 1 ст. 91). З огляду на це, приєднуємося до позиції, що законодавець надає можливість для юридичних осіб, незважаючи на їх вид та організаційно-правову форму, брати участь у цивільних відносинах, що ґрунтується на потребах реального динамічного життя, яке вимагає максимальної свободи у цивільних відносинах з метою найповнішого задоволення потреб обороту. Слід зауважити, що принцип «спеціальності» (*principe de la specialite*) виник в адміністративній, державній практиці Франції тільки на початку ХІХ ст., тобто за межами цивільно-правового регулювання. Таке обмеження використовувалося для унеможливлення різних махінацій, що дістало назву доктрини *ultra vires* («поверх влади»). Прихильники підходу до спеціальної правоздатності юридичних осіб стверджують, що таке її розуміння узгоджується з цільовим характером їх діяльності.

¹⁴³ Якимчук Н. Поняття «правовий статус», «правове положення», «правовий модус» та «правовий режим»: теоретико-правовий аналіз / Н. Якимчук // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 3 – С. 16.

Необхідно зауважити, що частинами 1 та 3 ст. 91 ЦК України розмежовується цивільні права та обов'язки, які може здійснювати юридична особа, а також можливість здійснення окремих видів діяльності, перелік яких встановлюється законом, після одержання нею спеціального дозволу (ліцензії). Тому сучасним проявом доктрини *ultra vires* та *principe de la specialite*, на наш погляд, є державне регулювання саме господарської діяльності у розумінні ст. 3 ГК України.

Цивільна правоздатність є абстрактною здатністю суб'єкта права мати суб'єктивні права і юридичні обов'язки, тобто є не просто сумою будь-яких прав чи кількісним їх відображенням, а необхідним і постійно діючим станом. Це положення забезпечує реалізацію однієї із засад цивільного законодавства – юридична рівність учасників цивільних відносин. У свою чергу, більше практичне значення має надаватися цивільній дієздатності юридичної особи.

Цивільна дієздатність є реальною можливістю здійснення особою абстрактних прав та виконання обов'язків, тобто властивістю, яка надає можливості реалізовувати правоздатність, бути реальним суб'єктом правовідносин. Вона передбачає реалізацію правомірних дій (правочиноздатність), а також можливість несення відповідальності за протиправні дії (деліктоздатність). На наш погляд, реалізація юридичною особою її цивільних прав та обов'язків пов'язана з двома умовами: а) наявність у органу чи іншої особи правомочностей на вчинення законних дій відповідно до установчих документів юридичної особи; б) у випадках, передбачених законом, наявність у юридичної особи спеціального дозволу (ліцензії). Таким чином забезпечується приватноправовий та публічно-правовий вплив на цивільну дієздатність юридичної особи.

Правовий статус учасника саморегульованої організації виникає завдяки його вступу до СРО, тим самим він отримує не лише можливість брати участь у відносинах саморегулювання, а й отримати доступ до відповідного ринку, у випадку обов'язкової участі в СРО. Для отримання статусу члена СРО слід виконати суб'єктом підприємництва відповідні вимоги, які висуваються цим непідприємницьким товариством.

Як приклад, можна навести умови участі в Асоціації «Українські Фондові Торговці» (далі – Асоціація), що є неприбутковим відкритим добровільним договірним об'єднанням підприємств – професійних учасників ринку цінних паперів, які здійснюють професійну діяльність на фондовому ринку, а саме діяльність з торгівлі цінними паперами та депозитарну діяльність¹⁴⁴.

¹⁴⁴ *Режим доступу:* <http://www.aust.com.ua/UmovyUchasti.aspx>

Згідно з ч. 4 п. 2 ст. 48 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» після надання об'єднанню професійних учасників фондового ринку статусу СРО за певним видом професійної діяльності на ринку цінних паперів професійні учасники фондового ринку, які є членами інших професійних об'єднань, що зареєстровані Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку за цим видом професійної діяльності, повинні у тримісячний строк стати членами такої СРО та бути її членами протягом всього строку наявності в неї статусу СРО.

Асоціація має право здійснювати діяльність як саморегулівна організація ринку цінних паперів на території України, що об'єднує юридичних осіб, що здійснюють наступні види професійної діяльності:

- СРО з торгівлі цінними паперами (Свідоцтво про реєстрацію Асоціації як СРО з торгівлі цінними паперами № 3 від 22 травня 2012 року);

- СРО з депозитарної діяльності (Свідоцтво про реєстрацію Асоціації як СРО з депозитарної діяльності № 11 від 26 грудня 2014 року).

Інші статуси, що має Асоціація:

- ОПУФР з торгівлі цінними паперами (Свідоцтво про реєстрацію Асоціації як об'єднання професійних учасників фондового ринку – торгівля цінними паперами № 6 від 28.02.2013 року);

- ОПУФР з депозитарної діяльності (Свідоцтво про реєстрацію Асоціації як об'єднання професійних учасників фондового ринку – депозитарна діяльність № 8 від 28.02.2013 року).

Набуття статусу члена Асоціації регулюється нормами Статуту Асоціації (ст. 6) та Положення про членство в Асоціації «УФТ», що розроблене з метою деталізації процедур набуття статусу/припинення статусу члена Асоціації, визначення кола прав та обов'язків члена Асоціації.

Кандидатом у члени Асоціації (надалі – Заявник) може бути юридична особа, яка відповідає наступним вимогам:

- має діючу(і) ліцензію(і) на провадження професійної діяльності на фондовому ринку (за виключенням випадків, коли для отримання ліцензії(й) на здійснення професійної діяльності потрібен висновок Асоціації);

- відповідає вимогам Статуту, Правил Асоціації та визначеним чинним законодавством вимогам, встановленим для відповідного виду професійної діяльності;

- подала заяву про вступ до Асоціації та пакет документів відповідно до цього Положення та висловила згоду на виконання обов'язків члена Асоціації відповідно до цього Положення та Правил Асоціації;

– створена і здійснює свою діяльність відповідно до законодавства України;

– заявник, що був раніше виключений з членів Асоціації, усунув та не скоює порушення, за яке(які) його було виключено з членів Асоціації;

– заявник, що був раніше виключений з членів Асоціації, виконав рішення органів Асоціації, винесені стосовно нього;

– заявник погасив заборгованість зі сплати членських внесків, що мала місце під час його попереднього членства в Асоціації.

Для розгляду питання про надання заявнику статусу члена Асоціації заявнику необхідно до одного з офісів Асоціації «Українські Фондови Торговці» надати наступний пакет документів: заяву про вступ до Асоціації; додатки до заяви (копії ліцензій заявника на здійснення професійної діяльності на фондовому ринку; копію свідоцтва про державну реєстрацію заявника; довідку про сертифікованих фахівців заявника; анкету заявника).

Таким чином, фактично через обов'язковість участі в СРО професійний учасник фондового ринку лише підтверджує свій статус шляхом вступу до СРО, а отже не набуває нових прав чи обов'язків за винятком тих, що пов'язані зі членством.

Доступ до участі у відповідних відносинах може бути також проілюстрований на прикладі української футбольної Прем'єр-ліги (далі – ПЛ), яка висуває вимоги до своїх учасників. Так, до цієї СРО може бути прийнятий клуб, що:

1) отримав право на включення до складу учасників ПЛ за підсумками змагань на першість України серед команд першої ліги ПФЛ у порядку, визначеному Регламентом змагань ПФЛ. У такому випадку два клуби першої ліги ПФЛ входять до складу учасників ПЛ за відповідним рішенням загальних зборів, прийнятим згідно з п. 3.9. ч. 3 ст. 13 цього Статуту. У випадку відмови клубу першої ліги від включення до складу учасників ПЛ, право на це отримує клуб, команда якого посіла у підсумковій турнірній таблиці змагань першої ліги ПФЛ наступне місце після команди клубу, який відмовився від переходу до ПЛ;

2) отримав Атестат ФФУ про відповідність клубу вимогам Положення «Про атестацію футбольних клубів України» та право на участь у змаганнях серед команд професійних клубів ПЛ;

3) уклав відповідний договір (договори) на передачу частини телевізійних та рекламних прав маркетинговому партнерові, визначеному ПЛ.

Крім того, клуб, що претендує на вступ до ПЛ, подає до Дирекції ПЛ письмову заяву, якою зобов'язується виконувати рішення ПЛ, ФФУ, УЄФА, ФІФА та визнавати виняткову юрисдикцію Спортивного арбітражного суду в м. Лозанна (Швейцарія), органів здійснення футбольного правосуддя ПЛ, ФФУ, УЄФА та ФІФА, а також сплачувати обов'язкові внески в порядку, розмірах і строки, встановлені Статутом та регламентними документами ПЛ, ФФУ, УЄФА та ФІФА відповідно до рішень уповноважених органів цих організацій. До заяви додаються такі нотаріально засвідчені копії документів: статут; установчий договір (якщо такий є); свідоцтво про державну реєстрацію; довідка про включення до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України; ліцензія на провадження фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності; Атестат ФФУ про відповідність клубу вимогам Положення «Про атестацію футбольних клубів України» та право участі в змаганнях серед команд професійних клубів ПЛ; банківські реквізити клубу; відомості про склад органів управління клубу та осіб, які мають право підпису документів від імені клубу без довіреності.

Звертаємо увагу, що участь у названій СРО окрім приватноправових засад визначається спортивними принципами, зокрема, змагальністю. Таким чином, правовий статус учасника (члена) СРО може характеризуватися не лише правовими, а й іншими ознаками, завдяки чому під предмет правового регулювання підпадають не лише правові, а й соціальні, етичні, професійні чи інші явища. Таким чином, формується не лише відповідний правовий статус, а й належна для ринку ділова репутація.

3.2. Саморегулювання відносин за участю суб'єктів підприємництва

Побудова системи юридичних осіб здійснюється за різними підставами, які мають юридичне значення. Основною ознакою систематизації названих організацій є їх субстрат (від лат. substratum – основа, підстилка), тобто загальна матеріальна основа юридичної особи як правового явища. Субстратом юридичної особи є спосіб створення юридичної особи, визначений ч. 1 ст. 81 ЦК України, шляхом об'єднання осіб та (або) майна. Юридичним наслідком використання такого субстрату є законодавче закріплення організаційно-правових форм – товариств та установ.

І. М. Кучеренко встановила поняття організаційно-правової форми як визначену нормами права сукупність пов'язаних між собою елементів (ознак), яка дає підставу у зовнішньому прояві відрізнити один вид юридичної особи від іншого, тобто сукупність ознак, які дають загальне уявлення про певний вид юридичної особи як одне ціле¹⁴⁵.

Нині досить часто обговорюється питання щодо доцільності теоретичного обґрунтування та теоретичного впровадження таких категорій, як юридична особа корпоративного типу та юридична особа корпоративного типу як можливість поширення цих моделей на відповідні організаційно-правові форми. Зокрема, В. А. Васильєва узагальнює наступні ознаки юридичної особи корпоративного типу: 1) союз осіб; 2) наявність статутного капіталу; 3) спільна мета. Відповідно, автор робить висновок, що юридична особа корпоративного типу це, як правило, договірно-статутні організації, учасники яких визнають порядок управління корпорацією, передбачаючи тим самим ступінь впливу на прийняття рішень юридичною особою¹⁴⁶.

Однак, вважаємо, що таке розуміння юридичних осіб корпоративного типу не позбавлено недоліків, адже названі ознаки не відповідають належним чином поняттю корпорації, зважаючи на наступне. Автор стверджує, що корпорація є узагальнюючою організаційно-правовою формою корпоративних відносин у межах однієї організації, внаслідок чого до юридичних осіб корпоративного типу відносяться усі організаційно-правові види юридичних осіб, які створені з метою отримання прибутку¹⁴⁷. Проте, якщо поняття «корпорація» розкривається відповідно до існування в межах юридичної особи виключно корпоративних прав, то названі вище ознаки притаманні, у тому числі, й невідповідним товариствам.

Ю. М. Жорнокуй визначив ширше коло ознак, які дозволяють визначити поняття «корпорація», зокрема: 1) підприємницьке товариство у формі АТ, ТЗОВ, ТЗДВ; 2) об'єднання капіталів; 3) спільний корпоративний інтерес; 4) управління здійснюється спеціальними

¹⁴⁵ Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного прав: монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – С. 291.

¹⁴⁶ Васильєва В. Проблеми розвитку корпоративного права / В. Васильєва // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 137, 139.

¹⁴⁷ Васильєва В. Проблеми розвитку корпоративного права / В. Васильєва // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 138–139.

органами; 5) учасники мають корпоративні права¹⁴⁸. Названі ознаки також тою чи іншою мірою стосуються і не названих автором юридичних осіб, зокрема, виробничих кооперативів, а також окремих непідприємницьких товариств.

Із такого широкого тлумачення лише виникає запитання, чи обов'язково виникають в межах відносин учасників юридичної особи корпоративного типу корпоративні права? Вочевидь, ні, адже відповідно до ч. 1 ст. 167 ГК України корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) *господарської організації* (курсив – В. К.), що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. Таким чином, корпоративні права можуть виникати виключно в межах відносин, які створюються між учасниками та юридичною особою щодо: а) управління; б) отримання прибутку та активів.

Звертаємо увагу на те, що ГК України не передбачає окремих організаційно-правових форм юридичної особи, що зумовлює виникнення корпоративних прав, тому можемо допустити теоретичну можливість існування квазікорпоративних чи навіть корпоративних прав у межах непідприємницького товариства. З огляду на таку ситуацію, слушними є міркування І. В. Спасибо-Фатєєвої, яка зауважує, що в ідеалі найоптимальнішим було б повернутися до відсутності у товариств статусу юридичної особи, а замість «товариств» використовувати термін «корпорація»¹⁴⁹.

Запровадження поділу юридичних осіб на юридичних осіб корпоративного типу та юридичних осіб унітарного типу є не досить виправданим у сучасних умовах, оскільки це створює дублювання понять товариство та установа відповідно. Організація підприємницької діяльності декількома (чи навіть однією) особами шляхом створення юридичної особи є корпоративною формою організації відносин, натомість організація непідприємницької діяльності може здійснюватися на подібних до корпорації, але не тотожних засадах, зокрема, кооперації, партнерства, співробітництва, членства тощо.

¹⁴⁸ Жорнокуй Ю. Проблемні питання визначення поняття категорії «корпорація» та її ознак / Ю. Жорнокуй // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 8. – С. 32.

¹⁴⁹ Спасибо-Фатєєва І. Деякі розсуди про юридичні особи та їхні організаційно-правові форми / І. Спасибо-Фатєєва // Право України. – 2007. – № 2. – С. 121.

Таким чином, вважаємо за доцільне використовувати поділ юридичних осіб, визначений ЦК України, не уточнюючи як корпоративний, так і унітарний тип, адже товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві; у свою чергу, установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. При цьому можливе внесення змін до законодавства у частині запровадження терміна «корпорація» щодо підприємницьких товариств із наступними змінами щодо визначення норм корпоративного права. Крім того, вважаємо за доцільне законодавчо визначити систему юридичних осіб, а також правову природу відносин, які виникають між їх учасниками.

Крім того, звертаємо увагу на такий проблемний момент, як розширення предмета цивільного права та включення до нього так званих організаційних відносин, про існування яких вперше висловився О. О. Красавчиков, виділивши організаційно-передпосилочні (створюючі), організаційно-делегуючі, організаційно-контрольні та організаційно-інформаційні¹⁵⁰.

Р. А. Майданик наголошує, що організаційні цивільні відносини перебувають у взаємозв'язку з іншими, неорганізаційними («організуєними»), майновими та особистими немайновими цивільними правовідносинами, що виявляється в їх можливості виступати або передумовою інших цивільних правовідносин, або одним з елементів цивільно-правового відношення¹⁵¹.

Слід погодитися з В. І. Борисовою, що цивільне право регулює у тому числі відносини, які важко беззастережно віднести виключно до майнових, тому організаційні відносини в силу їх фактичного існування (попередній договір, перетворення юридичної особи) мають право на існування, оскільки їх основна функція – обслуговування інших цивільних відносин¹⁵².

¹⁵⁰ *Правова доктрина України: у 5 т.; т. 3: Доктрина приватного права України / Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. – С. 148–149.*

¹⁵¹ *Майданик Р. Цивільні відносини: поняття та види / Р. Майданик // Право України. – 2009. – № 8. – С. 24.*

¹⁵² *Борисова В. Тенденції розвитку цивільного права як галузі права / В. Борисова // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 86.*

Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova виділяють наступні характерні риси цивільних організаційних правовідносин: 1) специфіка нормативного підґрунтя; 2) специфічний суб'єктний склад відносин, оскільки тут одним із суб'єктів завжди має бути носій певних повноважень (владних, майнових тощо); 3) об'єктом (предметом) відносин є суспільні відносини, які підлягають організації (впорядкуванню) у сфері цивільного обігу; 4) змістом відносин є права й обов'язки, які виникають у процесі регулювання і залежать від їх функцій; 5) особливості реалізації норм у процесі регулювання відносин, внаслідок чого фактичні відносини перетворюються на цивільно-правові¹⁵³.

Окремо слід зауважити, що у сфері господарських відносин існують організаційно-господарські відносини, тобто відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю. При цьому, названі відносини слід відмежовувати від цивільних організаційних відносин, оскільки їм не притаманний суто владний (управлінський) характер. Так, І. М. Кравець називає наступні суб'єкти управління господарською діяльністю: 1) органи публічної влади; 2) господарські об'єднання відносно учасників таких об'єднань; 3) засновники/учасники унітарних підприємств із контролюючими власниками корпоративних прав щодо відповідних підприємств/господарських організацій корпоративного типу; 4) інші суб'єкти, яким організаційно-господарські повноваження делеговані власником відповідного майна¹⁵⁴.

Проте, зважаючи на коло суб'єктів та їх права щодо об'єкта управління, важко погодитися, що всі названі відносини є організаційно-господарськими.

По-перше, видається необґрунтованим охоплення організаційно-господарськими відносинами корпоративних відносин. Предметом регулювання корпоративного права є засновані на участі в корпоративних утвореннях відносні цивільні правовідносини, які виникають між корпоративною організацією та її учасниками або між учасниками щодо управління корпорацією, і відносини, пов'язані з

¹⁵³ Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Поняття та види цивільних організаційних правовідносин: постановка проблеми / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova // Актуальні проблеми держави і права. – 2008. – Вип. 41. – С. 11–12.

¹⁵⁴ Кравець І. М. Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень: монографія / І. М. Кравець. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 184–185.

реалізацією та захистом суб'єктами цих відносин належних їм корпоративних прав і виконанням покладених на них корпоративних обов'язків¹⁵⁵. Таким чином, відносини щодо реалізації корпоративних прав (у тому числі корпоративних прав публічних утворень) не можна називати організаційно-господарськими.

По-друге, слід розмежовувати названі відносини з адміністративними, які забезпечують загальні публічні інтереси суспільства, і, в першу чергу, відносини забезпечення (гарантування) прав людини згідно з вимогами ст. 3 Конституції України, спрямовані на врегулювання відносин, що стосуються проблем державного управління і місцевого самоврядування, виконавчої влади¹⁵⁶. Таким чином, здійснення управління державними суб'єктами господарювання в межах компетенції органу виконавчої влади слід характеризувати як адміністративні відносини.

Міжнародний досвід приватноправового регулювання організаційних відносин може бути застосований Україною в межах форм самоорганізації суб'єктів приватного права, які створюють відповідні норми, що обов'язкові для їх учасників. Зокрема, у юридичній літературі наводяться приклади мегарегулювання ринку, створене як симбіоз саморегулювання та державного регулювання, моделі регулювання ринку без СРО, з однією СРО, виділеною за функціональною ознакою, або ж безліччю СРО¹⁵⁷.

Нині в Україні повноваження СРО можна характеризувати як організаційно-правові та корпоративні норми, тобто встановлені визначеною організацією правила поведінки, які обов'язкові для учасників (членів) цієї організації. Ці правила не мають нормативно-правового значення, а отже не забезпечуються державним примусом. Крім того, необхідно здійснити розмежування суто організаційних та суто корпоративних відносин саморегулювання.

Законодавча модель саморегулювання підприємницьких відносин передбачає визнання учасниками як регулятора актів саморегулювних організацій, внаслідок цього відбувається комплексне застосування

¹⁵⁵ *Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин: монографія / За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. – К., 2012. – С. 189.*

¹⁵⁶ *Правова доктрина України: у 5 т.; т. 2: Публічно-правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. – Харків, 2014. – С. 162–164.*

¹⁵⁷ *Полюхович В. І. Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм: монографія. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 124–125.*

норм права (закону та договору) як проміжна мета реалізації норм для забезпечення процесу саморегуляції. Засоби саморегулювання ґрунтуються у тому числі й на принципі свободи договору, закріпленому в законодавстві, що дозволяє учасникам відносин самостійно встановлювати норми, які вони визнають як обов'язкові.

Шлях дерегуляції підприємницьких відносин передбачає зменшення впливу на їх регулювання з боку суб'єктів владних повноважень, внаслідок чого виникає необхідність доктринального перегляду ст. 12 ГК України, а також потребує змін Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» в частині зменшення кількості регуляторних органів. Так, основне «навантаження» на регулювання підприємницької діяльності та підприємницьких відносин має покладатися на саморегулювні організації, тобто на юридичних осіб приватного права, які створені як суспільно корисні непідприємницькі товариства та у відповідному законом порядку набули статусу саморегулювної організації (поіменована саморегулювна організація), або не потребують набуття статусу саморегулювних організацій, оскільки передбачені законом умови їх створення та діяльності визначають їх як регуляторів ринку (непоіменовані саморегулювні організації – біржі, торгово-промислові палати тощо).

На додаток слід зауважити про потребу належної розробки проблематики саморегулювних організацій як особливого інституційного засобу саморегулювання підприємницьких відносин. У межах цих організацій, на наш погляд, формується відповідна модель «правосвідомості» суб'єкта підприємницької діяльності шляхом використання кодексів професійної та ділової етики.

Орієнтиром для належного правового регулювання відносин саморегулювання за участю суб'єктів підприємництва, на нашу думку, є Меморандум про наміри щодо взаємного співробітництва у галузі сприяння розвитку саморегулювання підприємницької та професійної діяльності в Україні від 10.10.2008¹⁵⁸, який визначає такі пріоритети: 1) вироблення нових підходів до регулювання ринків; 2) розвиток альтернативного регулювання ринків; 3) розробка правил та стандартів діяльності підприємницьких або професійних співтовариств; 4) створення ефективних механізмів контролю ринку; 5) розробка компенсаційних або страхових механізмів відповідальності своїх членів.

¹⁵⁸ *Режим* доступу: http://www.sro.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=238&Itemid=108

Слід погодитися з позицією В. Суислової, що функціонування СРО дозволяє: а) оптимізувати бюджетне навантаження; б) впровадження у практику діяльності суб'єктів господарювання високих і відповідальних стандартів; в) зростання ефективності правовідносин щодо господарської діяльності; г) підвищити ефективність управління економічними та соціальними процесами¹⁵⁹.

Структура механізму правового регулювання передбачає відповідну послідовність підключення юридичних засобів у тій чи іншій послідовності обов'язкових та факультативних стадій¹⁶⁰. Для «запуску» механізму саморегулювання відносин необхідно регламентувати коло суспільних відносин, які можуть бути піддані саморегулюванню. Вважаємо, що це здійснюється двома шляхами: а) встановлення законодавчих моделей саморегулювання; б) встановлення саморегулювними організаціями норм.

Після встановлення підґрунтя для саморегулювання визначається правовий статус учасників підприємницьких відносин, зокрема, окреслюються межі підприємницької діяльності шляхом надання можливості брати участь у конкретних відносинах.

Саморегулювання підприємницьких відносин у загальних рисах здійснюється наступним чином: юридично рівні учасники або учасник на основі акта цивільного законодавства (законодавчої моделі правового регулювання суспільних відносин) здійснюють дії для встановлення, зміни чи припинення відносин; ці відносини можуть повністю регулюватися актом цивільного законодавства або на основі принципу свободи договору бути вираженими у договорі як регуляторі відносин (з урахуваннями вимог законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості). Ця модель відносин регулюватиметься відповідним правочинном належною мірою саморегулювання, яка також підсилюється державним забезпеченням, яке надає особі право захисту прав та інтересів судом як щодо підтвердження правомірності моделі (наприклад, визнання права), так і щодо визнання її неправомірною (наприклад, визнання правочину

¹⁵⁹ Суслowa В. Саморегулювні організації: питання удосконалення законодавчого регулювання [Текст] / В. Суслowa // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 2. – С. 38.

¹⁶⁰ *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів* / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – С. 220.

недійсним). Таким чином, відбувається здійснення прав та виконання обов'язків учасниками правових відносин.

Здійснення прав учасниками правових відносин передбачає можливість реалізації правомочностей щодо власних дій (право на власні дії), звернення з вимогою про виконання обов'язків іншими учасниками (право на чужі дії), а також можливість захисту своїх прав та інтересів (право на захист). Тим часом, при належному здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків учасниками конкретних відносин їх зміст вичерпується при настанні відповідного юридичного факту, визначеного сучасною юридичною літературою як правоприпиняючий¹⁶¹.

Однак при порушенні його прав та інтересів учасник правових відносин має право, використовуючи передбачені законом способи, звернутися до суду за захистом. Тому варто говорити про існування механізму захисту суб'єктивних прав та інтересів. Акцентуючи увагу на саморегулюванні підприємницьких відносин, необхідно пам'ятати про можливість самозахисту прав у підприємницькій діяльності, а також використання таких альтернативних способів захисту, як арбітраж або звернення до саморегулювальної організації.

Наслідком реалізації механізму захисту прав та інтересів учасників підприємницьких відносин є відповідальність, яка, у свою чергу, має також специфічний механізм правового регулювання, що передбачає наявність таких елементів, як протиправність діяння, шкода, вина та причинно-наслідковий зв'язок між діями та заподіяною шкодою. Цивільно-правова відповідальність розглядається як інститут, якому притаманні такі функції, як регулятивна, охоронна, превентивна та компенсаційна, що забезпечує відновлення порушеного права або компенсацію завданої шкоди, тобто стабілізує правові відносини.

Узагальнюючи підходи до саморегулювання, слід погодитися з В. Л. Яроцьким, який визначає механізм правового регулювання як певний алгоритм, тобто послідовність певних дій, за допомогою якого можна вирішити певне завдання, та який характеризується наявністю особливого юридичного режиму використання способів правового регулювання¹⁶².

¹⁶¹ Коструба А. В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних відносин: монографія / А. В. Коструба. – К.: Ін Юре, 2004. – С. 310.

¹⁶² Яроцький В. Л. Загальна характеристика механізму цивільно-правового регулювання / В. Л. Яроцький // Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 27 лютого 2015 р.). – Х.: Право, 2015 – С. 16–17, 20.

З огляду на це, механізм саморегулювання підприємницьких відносин слід розглядати як законодавчо визначену послідовність елементів, яка доповнюється приватною ініціативою суб'єктів цих відносин, що виражається у їх правомірних діях, спрямованих на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків, безпосередньо пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності в межах, наданих законом, або іншим засобом регулювання. Цей механізм характеризується наступною послідовністю елементів: правове регламентування відносин (формування моделі відносин) та здійснення прав та обов'язків (механізм реалізації норм права, механізм захисту суб'єктивних прав та інтересів, механізм правової відповідальності).

Розуміння права як сукупності норм, які встановлюються та санкціонуються державою (ототожнення права і закону), дозволяє широко застосовувати в цивільному праві й інші джерела: договір, звичай, аналогію. Крім того, виявляємо можливість саморегулювання відносин у приватноправовій сфері за допомогою локальних актів, а саме: статуту, положення – фактично корпоративних правочинів.

Сучасні підходи до розуміння права належним чином змінюють уявлення про правове регулювання, яке нині набуває таких характеристик, як здійснення за допомогою юридичних засобів процесу упорядкування суспільних відносин з метою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового гарантування¹⁶³.

Засоби саморегулювання СРО мають приватноправовий характер, оскільки встановлюються суб'єктом приватного права для юридично рівних учасників відносин, які визнають правила та стандарти на підставі свого входження до відповідного ринку. Фактично «імперативність» для учасників ринку норм підтверджується легітимацією (визнанням) СРО регулятором.

Саморегулювання є способом упорядкування суспільних відносин між юридично рівними суб'єктами на основі самостійного визначення їх взаємних прав та обов'язків, що формуються у відповідному правочині, або шляхом створення норм та правил поведінки спеціально створеними організаціями (регуляторами), які визнаються та виконуються їх учасниками (членами).

¹⁶³ *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, док. юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – С. 148.*

До засобів саморегулювання відносин слід віднести також нормативно-правові акти, якими затверджено професійні етичні кодекси, які на сьогодні не мають широкого оприлюднення. Так, можемо лише навести Правила адвокатської етики (затверджено Установчим з'їздом адвокатів від 17.11.2012), а також Кодекс професійної етики внутрішніх аудиторів банківських установ (схвалено постановою Правління Національного банку України від 12.02.2003 № 50).

З точки зору економічної науки під саморегулюванням розуміється наявність у економічній системі елементів, рис, властивостей, ознак, що дають змогу автоматично встановлювати і підтримувати її функціонування та розвиток. Відповідно, ринкове саморегулювання передбачає наявність у ринковому механізмі компонентів та елементів, завдяки яким він здатний без активної регулюючої ролі держави або через незначне опосередковане її втручання забезпечувати процес взаємодії суб'єктів власності та господарюючих суб'єктів, а також узгодження їхніх інтересів (конструкція «невидимої руки» А. Сміта)¹⁶⁴.

Можна погодитися з Н. Ю. Філатовою, яка, керуючись принципом економічного плюралізму, закріпленого у ст. 15 Конституції України, визначає можливість саморегулювання у сфері приватноправових відносин як прояв принципу диспозитивності, пронизування корпоративних і договірних відносин, не виключаючи можливості нових моделей саморегулювання¹⁶⁵.

І. В. Спасибо-Фатєєва наполягає на необхідності прийняття уніфікованого нормативно-правового акта, а саме – Закону «Про саморегулівні організації», яким регулювалася б діяльність майже всіх саморегулівних організацій незалежно від їх галузевої належності¹⁶⁶. Слід додати, що такий закон визначить не лише правовий статус цих юридичних осіб, а й передбачить механізм саморегулювання.

Можливість саморегулювання відповідного ринку забезпечує формування збалансованих приватних та публічних інтересів. О. М. Вінник стверджує, що основною засадою забезпечення оптимальності

¹⁶⁴ *Економічна енциклопедія: у трьох томах.* – Т. 3 / Редкол.: С. В. Мочерний (від. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – С. 324.

¹⁶⁵ *Філатова Н. Ю.* Феномен саморегулювання в контексті становлення інституту саморегулівних організацій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/Filatova.pdf.

¹⁶⁶ *Правове регулювання некомерційних організацій в Україні: монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої.* – Х.: Право, 2013. – С. 375.

господарських систем різного рівня (від економіки країни до її суб'єктів) є комплексність регулювання – з поєднанням внутрішньосистемного регулювання із зовнішньосистемними, що дозволяє більш-менш збалансовано врахувати інтереси системи, її складових, оточуючого середовища, а відтак – публічні і приватні інтереси¹⁶⁷.

Саморегулювання економічної діяльності дозволяє збалансувати приватні та державні інтереси. Так, держава, делегуючи свої владні повноваження регулятора, здатна перевести владний вплив на інші важливі сфери суспільного життя. У свою чергу, система саморегулювання забезпечує реалізацію прав її членів, виявляє їх спільні інтереси, формує єдиний ринок, здатна самостійно регулювати господарську діяльність відповідно до економічної ситуації.

3.3. Захист прав та інтересів учасників саморегулювних організацій, відповідальність учасників саморегулювних організацій

Приватне право характеризується обмеженим публічним впливом, чим забезпечуються фундаментальні принципи свободи договору та свободи підприємницької діяльності. Учасники обороту є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Таким чином, маючи законодавчо сформовані моделі правомірної поведінки, учасники правових відносин можуть самостійно визначити межі регулювання своїх відносин, тим самим здійснити саморегулювання.

Механізм захисту прав та законних інтересів суб'єктів приватних відносин, на нашу думку, є складовою механізму правового регулювання, оскільки реалізація суб'єктивного права неможлива повною мірою без належного способу його захисту у разі порушення, невизнання чи оспорення. Слід констатувати, що способи захисту суб'єктивних прав та інтересів суб'єктів підприємництва характеризуються відповідно до сформованого дуалізму приватного

¹⁶⁷ *Вінник О. М.* Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04 / О. М. Вінник. – К., 2004. – С. 461.

права, оскільки, з однієї сторони, захищається цивільне право у широкому розумінні, а з іншої – право, що виникає у процесі здійснення підприємницької діяльності.

ЦК України передбачає такий загальний механізм захисту прав особи. Відповідно до ст. 16 ЦК України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Тобто декларується, у першу чергу, можливість судового захисту, при цьому забезпечується можливість адміністративного захисту (ст. 17 ЦК України), нотаріального захисту (ст. 18 ЦК України), а також самозахисту (ст. 19 ЦК України).

Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути: 1) визнання права; 2) визнання правочину недійсним; 3) припинення дії, яка порушує право; 4) відновлення становища, яке існувало до порушення; 5) примусове виконання обов'язку в натурі; 6) зміна правовідношення; 7) припинення правовідношення; 8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; 9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди; 10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб.

Крім того, диспозитивність цивільно-правового регулювання проявляється у тому, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом.

Частина 2 ст. 20 ГК України передбачає дещо інший підхід до захисту суб'єктів господарювання. Так, права та законні інтереси захищаються шляхом: 1) визнання наявності або відсутності прав; 2) визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; 3) відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; 4) припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; 5) присудження до виконання обов'язку в натурі; 6) відшкодування збитків; 7) застосування штрафних санкцій; 8) застосування оперативно-господарських санкцій; 9) застосування адміністративно-господарських санкцій; 10) установлення, зміни і припинення господарських правовідносин; 11) іншими способами, передбаченими законом.

Особливість механізму захисту прав та інтересів учасників СРО полягає у тому, що СРО є безпосередньо організацією, яка здійснює захист інтересів своїх членів, а також регулює відносини, що пов'язані з членством, тобто фактично здійснює охорону відповідної групи відносин, що перебуває у процесі саморегулювання. Останнє явище породжує стабільність відповідного ринку, а також можливість захисту прав та інтересів третіх осіб, які вступають у відносини з членами СРО.

Н. Ю. Філатова умовно розподіляє способи охорони та захисту, які застосовуються СРО: 1) видання правил та стандартів професійної діяльності; 2) здійснення контролю за діяльністю учасників об'єднання; 3) застосування різноманітних стягнень до членів організації, що порушили положення стандартів або правил діяльності; 4) підтримання системи колективного або індивідуального страхування відповідальності членів організації¹⁶⁸. Погоджуючись з позицією дослідниці, вважаємо за доцільне висловити декілька зауважень щодо цього переліку.

По-перше, видання правил та стандартів є скоріше правостановлюючою функцією СРО, а самі правила носять охоронний характер, так само як і законодавчі норми. Таким чином, СРО має забезпечити дотримання цих норм шляхом можливості виключення членів СРО за їх порушення. Крім того, легітимація норм здійснюється шляхом визнання їх членами СРО, а також через можливість перегляду та удосконалення цих норм.

По-друге, здійснення контролю за діяльністю членів СРО перебуває не лише в межах механізму захисту, а й на стадії здійснення прав та обов'язків, зокрема через процедури надання згоди на вчинення окремих правочинів. Контролюючі функції мають самостійний, ініціативний характер і у разі правомірності вчинення дій членами СРО не породжують відповідних юридичних наслідків.

Не зупиняючись на можливостях застосування різноманітних стягнень СРО до своїх членів, маємо на меті звернути увагу на питання захисту інтересів від ризику у підприємницькій діяльності, який є однією з передумов динаміки правових відносин, адже учаснику відносин неможливо повністю передбачити можливість розвитку подій. Мінімізація ризиків підприємницької діяльності не

¹⁶⁸ *Харьковская* цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов [Текст] : монография / Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого / Под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Х.: Право, 2014. – С. 193.

слід розглядати як суто «егоїстичний» інтерес суб'єкта підприємницької діяльності, що має на меті виключно зменшити втрати прибутку. Як фактор функціонування економічної системи ризик може впливати на стабільність цивільного обороту.

У правовій науці існує велике різноманіття думок стосовно змісту категорії «ризик». Під ризиком розуміють: можливість настання певної події, яка викликає майновий збиток; саму подію, настання якої обумовлює майновий збиток; правомірну небезпечну дію; невизначеність ходу, результату та наслідків окремих операцій; діяльність, що пов'язана з подоланням невизначеності у ситуації неминучого вибору, у процесі якої є можливість кількісно та якісно оцінити вірогідність досягнення запланованого результату; зобов'язання нести майновий збиток унаслідок неможливості тим чи іншим учасником виконати зобов'язання¹⁶⁹.

Цивільним та господарським законодавством сформовано кілька груп «ризиків» учасників обороту: безпосередньо підприємницький ризик; зобов'язальний ризик; страховий ризик.

Підприємництво об'єктивно пов'язано з деякою невизначеністю і нестійкістю, можливістю неотримання результатів своєї діяльності, що означає неминучість ризику, зокрема погрозу втрат часу, ресурсів, прибутку аж до ймовірності банкрутства. До основних чинників, що призводять до появи підприємницьких ризиків у сучасних умовах, можна віднести: економічну кризу; криміналізацію підприємництва; інфляційні процеси; безвідповідальність учасників економічного обороту унаслідок відсутності діючих механізмів спонукання до виконання прийнятих зобов'язань; недобросовісну конкуренцію, нестабільність податкового законодавства, сваволлю і корумпованість апарату чиновників тощо.¹⁷⁰

На думку економістів, ризикова ситуація пов'язана зі статичними процесами, спричинена такими умовами: наявність невизначеності; необхідність вибору альтернативи (при цьому варто мати на увазі, що відмова від вибору також є різновидом вибору); можливість оцінити ймовірність здійснення вибраних альтернатив¹⁷¹.

¹⁶⁹ Мілаш В. С. Господарське право: курс лекцій: у 2 ч. – Ч. 1. – Х.: Право, 2008. – С. 68.

¹⁷⁰ Господарське право України: навчальний посібник / За заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової. — Х.: «Одіссей», 2005. – С. 16.

¹⁷¹ Архитов Д. А. Распределение договорных рисков в гражданском праве. Экономико-правовое исследование. – М.: Статут, 2012. – С. 9.

Необхідність правового регулювання економічних відносин спричинена потребою забезпечення певної сукупності соціальних інтересів, які вимагають правового регулювання. При цьому слід керуватися потребою як умовою включення суспільних відносин до предмета правового регулювання, що пов'язано з перебуванням цих відносин у межах соціальних інтересів, які реалізуються правом. З огляду на це, слід погодитися з думкою В. М. Махінчука, який наголошує, що з юридичного погляду, ризикованість ґрунтується на тому, що межі матеріальної відповідальності контрагентів можуть бути вужчими, ніж шкода, спричинена ними підприємцю, що обумовлює питання додаткових гарантій виконання підприємницьких зобов'язань для їх учасників¹⁷².

Серед різних видів ризиків правовому регулюванню підлягає так званий комерційний ризик, оскільки він є основою підприємництва (ст. 44 ГК України). Для економічного обороту цей ризик має, насамперед, велике значення при визначенні організаційно-правової форми суб'єкта господарювання, не менш важливе – щодо розподілу договірних ризиків.

Розмір статутного капіталу дозволяє перенести ризики учасників (засновників) на юридичну особу. Однак законодавством передбачені організаційно-правові форми юридичних осіб, які дозволяють зберегти цивільний оборот шляхом покладення відповідальності за зобов'язаннями на учасників юридичної особи (повне товариство, командитне товариство, товариство з додатковою відповідальністю). Крім того, необхідно згадати фізичну особу – підприємця, який відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними з підприємницькою діяльністю, усім своїм майном, у тому числі усім своїм особистим майном і часткою у праві спільної сумісної власності подружжя (ст. 52 ЦК України); а також казенне підприємство, у разі недостатності коштів якого повну субсидіарну відповідальність несе держава (ч. 7 ст. 77 ГК України).

Можливість відповідати за зобов'язаннями визначається розміром статутного капіталу. Чинним законодавством передбачено мінімальний розмір лише для окремих видів господарських товариств, зокрема, акціонерних товариств (1250 мінімальних заробітних плат). Проте до внесення змін від 21.04.2011 р. існувала норма, яка

¹⁷² *Махінчук В. М.* Приватноправове регулювання підприємницьких відносин в Україні / В. М. Махінчук. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 287.

визначала створення статутного (складеного) капіталу, розмір якого повинен становити не менше суми, еквівалентної одній мінімальній заробітній платі, діючій на момент створення, у тому числі, товариства з обмеженою відповідальністю.

Вважаємо, що встановлення законодавством мінімального розміру статутного фонду є вкрай важливим для контрагентів юридичної особи, адже забезпечує виконання ними своїх зобов'язань. Однак мінімальний розмір має відповідати принципам справедливості, добросовісності та розумності, які, в свою чергу, залежать від видів господарської діяльності (як зразок, банківської чи страхової діяльності, діяльності на фондовому ринку). Вихідні засади відповідного правового регулювання закладені в Другій директиві Ради Європи від 13 грудня 1976 р.

На сьогодні законодавець встановлює вимоги до розміру статутного фонду деяких юридичних осіб, які діють в економічній системі як інструмент забезпечення існування певного ринку чи соціальних відносин. Так, визначено імперативні вимоги до розміру статутного фонду (наприклад, не менше 120 мільйонів гривень для реєстрації банку відповідно до ч. 1 ст. 31 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), що дозволяє, як вважається, упорядкувати належним чином цивільні відносини. Відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 20 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» розмір статутного капіталу фондової біржі має становити не менш як 15 мільйонів гривень, а розмір власного капіталу фондової біржі, що здійснює кліринг та розрахунки, має становити не менш 25 мільйонів гривень.

До способів уникнення договірних ризиків можна віднести акцесорні зобов'язання. Вони є спеціальними мірама, що стимулюють боржника до належного виконання зобов'язання та забезпечують захист майнових інтересів кредитора на випадок порушення зобов'язання боржником (додаткові забезпечувальні міри)¹⁷³. Види забезпечення виконання зобов'язань у ЦК України складають невичерпний перелік (неустойка, порука, гарантія, застава, притримання, завдаток та інші встановлені договором або законом), що дозволяє обрати контрагентам адекватну форму (особистого чи майнового характеру) забезпечення виконання основного зобов'язання.

¹⁷³ *Цивільне право*: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 2. – С. 52.

Крім того, необхідно наголосити на конструкції алеаторних (ризикових) договорів: договір безстрокової ренти, договір страхування, а також групи підприємницьких договорів, які самі по собі мають елементи ризикованості як ознаки підприємництва. З метою забезпечення стабільності цивільного (господарського, економічного) обороту підприємницькі (господарські, комерційні) договори мають відповідні ознаки, які В. В. Луць зводить до таких: особливість суб'єктного складу; мета – здійснення підприємництва; окремий порядок їх укладення, обліку та реєстрації; особливий порядок виконання або умов відповідальності¹⁷⁴.

Останні дослідження доводять необхідність створення загальних критеріїв розподілу ризиків у зобов'язаннях, які можуть застосовуватися до більшості зобов'язань. На думку Д. А. Архіпова, необхідно застосовувати імперативний спосіб обмеження обсягу ризику, який може бути покладений не на одну із сторін договору, в іншому випадку економічно сильна сторона договору отримує можливість перекидати всі свої ризики на слабку сторону¹⁷⁵.

Повертаючись до проблематики юридичних осіб, слід наголосити, що створення юридичної особи з метою підприємницької діяльності полягає у необхідності відокремити зобов'язання засновника від зобов'язань юридичної особи, а отже, зменшити ризик засновника. Матеріальний субстрат юридичної особи (статутний капітал) є передумовою належної участі у цивільних відносинах. В. Д. Примак у своєму дослідженні цивільно-правової відповідальності юридичних осіб стверджує, що результат реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб має матеріальні передумови, у зв'язку з чим висловлюється думка про необхідність встановлення мінімального обсягу ліквідних майнових активів для самостійної участі в цивільних відносинах¹⁷⁶.

Проте навіть мінімальний статутний капітал в окремих випадках не може забезпечити виконання грошових зобов'язань. Одним із способів забезпечення виконання зобов'язань є страхування ризиків

¹⁷⁴ Луць В. В. *Контракти в підприємницькій діяльності: нав. посіб.* – 2-е вид. перероб. і допов. / В. В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 31.

¹⁷⁵ Архипов Д. А. *Распределение договорных рисков в гражданском праве. Экономико-правовое исследование.* – М.: Статут, 2012. – С. 103.

¹⁷⁶ Примак В. Д. *Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб* : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ В. Д. Примак. – К., 2005. – С. 3, 10.

шляхом укладення договорів або через створення фондів у межах саморегульвних організацій професійних учасників відповідного ринку.

Так, Законом України «Про страхування» серед видів добровільного страхування передбачено страхування кредитів, страхування інвестицій; страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій, а також страхування фінансових ризиків. Іншим засобом зменшення ризику є хеджування. Під ним розуміється метод пом'якшення ризику, який полягає у визначенні об'єкта хеджування та підборі до нього адекватного інструменту хеджування та полягає в компенсації збитків від об'єкта хеджування за рахунок прибутку від інструменту хеджування, які виникають за одних і тих самих умов чи подій. За наявності схеми хеджування банк повністю ліквідує як ризик, так і можливість отримання додаткового прибутку: у разі, якщо умови чи події будуть сприятливими з точки зору об'єкта хеджування, будь-який прибуток автоматично перекриватиметься збитками від інструменту хеджування

Проте модель договірних відносин не завжди може бути вчасно застосована для отримання коштів негайно. Крім того, між страховиком та страхувальником може виникнути спір щодо виконання договірних зобов'язань. Тому як альтернативу цим відносинами пропонуємо розглянути механізм мінімізації ризиків у межах саморегульвної організації.

Слід зупинитися на такому аспекті, як компенсаційні або страхові механізми відповідальності членів СРО. Залучені механізми доречні в межах саморегулювання, оскільки СРО шляхом впровадження відповідних локальних норм здатні ефективно здійснювати управління страховим капіталом, аналізувати ринок та ризики підприємницької діяльності, ефективно відшкодовувати споживачам збитки тощо.

Модельний закон про саморегульвні організації передбачає серед вимог до СРО забезпечення організацією додаткової майнової відповідальності кожного її члена перед споживачем вироблених товарів (робіт, послуг) та іншими третіми особами шляхом встановлення стосовно до членів СРО вимог страхування та (або) шляхом формування компенсаційного фонду СРО.

Відповідно до запропонованої моделі Модельного закону компенсаційний фонд спочатку формується виключно в грошовій формі за рахунок внесків членів саморегульвної організації в розмірі, що визначається національним законодавством для кожного члена. У разі застосування як способу забезпечення відповідальності членів саморегульвної організації перед споживачами вироблених ними

товарів (робіт, послуг) і іншими третіми особами системи особистого і (або) колективного страхування, мінімальна сума страхового покриття за договором страхування кожного члена визначається національним законодавством.

Додаткові вимоги до мінімального розміру компенсаційного фонду саморегулівної організації та мінімальної суми страхового покриття за договором страхування відповідальності членів саморегулівної організації можуть бути встановлені національними законами.

Підстави та порядок здійснення виплат з компенсаційного фонду встановлюються загальними зборами членів саморегулівної організації. Не допускається здійснення виплат з компенсаційного фонду (у тому числі не допускається повернення внесків членів саморегулівної організації), за винятком виплат в цілях забезпечення відповідальності членів саморегулівної організації перед споживачами вироблених ними товарів (робіт, послуг) та іншими третіми особами. Стягнення за зобов'язаннями саморегулівної організації, в тому числі, за зобов'язаннями про відшкодування заподіяної члену саморегулівної організації шкоди не може бути накладено на майно компенсаційного фонду саморегулівної організації.

Одним з показних прикладів обмеження ризиків підприємницької діяльності є створення Моторного (транспортного) страхового бюро України (далі – МТСБУ) як єдиного об'єднання страховиків, які здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за шкоду, заподіяну третім особам.

Відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»¹⁷⁷ основними завданнями МТСБУ є:

- здійснення виплат із централізованих страхових резервних фондів компенсацій та відшкодувань на умовах, передбачених цим Законом;

- управління централізованими страховими резервними фондами, що створюються при МТСБУ для забезпечення виконання покладених на нього функцій;

- забезпечення членства України в міжнародній системі автомобільного страхування «Зелена картка» та виконання загальновизначених зобов'язань перед уповноваженими організаціями інших країн – членів цієї системи;

¹⁷⁷ *Відомості* Верховної Ради України. – 2005. – № 1. – Ст. 1. – С.3.

– збирання необхідної інформації про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності для узагальнення та внесення пропозицій щодо удосконалення механізму здійснення обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності;

– співробітництво з уповноваженими організаціями інших країн у галузі страхування цивільно-правової відповідальності, координація обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників та/або водіїв транспортних засобів – нерезидентів (у разі в’їзду їх на територію України) та власників та/або водіїв транспортних засобів – резидентів (у разі їх виїзду за межі України);

– співробітництво з органами Міністерства внутрішніх справ України та іншими органами державної влади з питань обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності;

– розробка зразків страхових полісів і договорів обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності, що затверджуються Уповноваженим органом;

– надання страховикам інформації щодо страхових випадків стосовно конкретних страхувальників.

Фактично МТСБУ є непоіменованою СРО. Оскільки немає законодавства про статус СРО, виявляються юридичні особи, які отримали статус СРО відповідно до спеціального законодавства, а також юридичні особи, які виконують функції СРО (біржа, торгово-промислова палата тощо). Слід звернути увагу, що відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 вересня 1996 р.¹⁷⁸, до 6 січня 2005 р. МТСБУ була юридичною особою публічного права (публічною установою), виконуючи публічні функції регулювання страхової діяльності. Нині ж держава вивела його за межі державного управління, наділивши такими повноваженнями:

1. МТСБУ є гарантом відшкодування шкоди:

– на території країн – членів міжнародної системи автомобільного страхування «Зелена картка», заподіяної власниками та/або користувачами транспортних засобів, якщо такі власники та/або користувачі надали іноземним компетентним органам страховий сертифікат «Зелена картка», виданий від імені страховиків – членів МТСБУ;

¹⁷⁸ *Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок і умови проведення обов’язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів» від 28.09.1996 № 1175 (втратила чинність) // Урядовий кур’єр. – 1996.*

– на території України, заподіяної водіями – нерезидентами, на умовах та в обсягах, встановлених законодавством про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності за принципами взаємного врегулювання шкоди на території країн – членів міжнародної системи автомобільного страхування «Зелена картка», за інших обставин, визначених чинним законодавством про цивільно-правову відповідальність.

2. У разі якщо МТСБУ відповідно до правил міжнародної системи автомобільного страхування «Зелена картка» було здійснено відшкодування шкоди за страховика – члена об’єднання або за власника та/або користувача зареєстрованого в Україні транспортного засобу, який використовував за кордоном підроблений або змінений у незаконний спосіб страховий сертифікат «Зелена картка» та спричинив дорожньо-транспортну пригоду, відповідні витрати МТСБУ та регламентні виплати з фонду страхових гарантій мають бути компенсовані такими особами МТСБУ в повному обсязі.

3. МТСБУ має право залучати аварійних комісарів, експертів або юридичних осіб, у штаті яких є аварійні комісари чи експерти, у порядку, встановленому Уповноваженим органом¹⁷⁹, для визначення причин настання страхового випадку та розміру збитків у випадках, визначених у ст. 41 цього Закону.

Відповідно до Статуту МТСБУ¹⁸⁰ для забезпечення виконання зобов’язань членів Бюро перед страхувальниками і третіми особами при Бюро створюються централізовані страхові резервні фонди. Джерелами формування централізованих страхових резервних фондів є:

– базовий та додаткові гарантійні внески у розмірі, визначеному МТСБУ;

– відрахування страховиків з премій обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності у розмірі, визначеному Координаційною радою МТСБУ;

¹⁷⁹ *Розпорядження Держфінпослуг від 23.02.2006 № 5417 «Про затвердження Порядку залучення Моторним (транспортним) страховим бюро України аварійних комісарів, експертів або юридичних осіб, у штаті яких є аварійні комісари чи експерти, для визначення причин настання страхових випадків та розміру збитків» // Офіційний вісник України. – 2006. – № 11. – Ст. 774. – С. 361.*

¹⁸⁰ *Розпорядження Держфінпослуг від 01.02.2005 № 3470 «Про погодження Статуту Моторного (транспортного) страхового бюро України». Редакція з 28.04.2011.*

– повернені МТСБУ в регресному порядку кошти за заподіяну у результаті дорожньо-транспортної пригоди шкоду;

– добровільні внески та пожертвування.

У свою чергу, джерелами формування фонду попереджувальних заходів МТСБУ є:

– відрахування страховиків з премій обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності у розмірі, визначеному президією МТСБУ, але не більше ніж 1 відсоток включно від отриманих премій за внутрішніми договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності;

– добровільні внески та пожертвування.

Необхідно детально розглянути види фондів МТСБУ, якими відповідно до статуту є:

А. Фонд страхових гарантій, призначений для забезпечення гарантування платоспроможності страховиків повних членів Бюро та виконання їх зобов'язань за додатковими договорами обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності у разі їх неплатоспроможності, а також для забезпечення платоспроможності Бюро під час взаєморозрахунків з уповноваженими організаціями інших країн у галузі страхування цивільно-правової відповідальності, з якими Бюро уклало угоду про взаємне визнання договорів такого страхування та взаємне врегулювання питань стосовно відшкодування шкоди.

Мінімальний розмір фонду страхових гарантій, структура, порядок його формування, розміщення та використання коштів фонду встановлюється згідно з чинним законодавством та положенням про фонд страхових гарантій, положенням про порядок і умови формування централізованих страхових резервних фондів та положенням про порядок розміщення коштів централізованих страхових резервних фондів Бюро, що затверджені Президією Бюро та погоджені з Координаційною радою Бюро.

Б. Фонд захисту потерпілих у дорожньо-транспортних пригодах (фонд захисту потерпілих), призначений для здійснення розрахунків з потерпілими у випадках, передбачених чинним законодавством про страхування цивільно-правової відповідальності.

Структура, порядок формування фонду захисту потерпілих, розміщення та використання коштів фонду встановлюється згідно з чинним законодавством України, положенням про фонд захисту потерпілих, положенням про порядок і умови формування

централізованих страхових резервних фондів та положенням про порядок розміщення коштів централізованих страхових резервних фондів Бюро, що затверджені Президією Бюро та погоджені з Координаційною радою Бюро.

Крім того, з метою проведення попереджувальних заходів, спрямованих на підвищення безпеки дорожнього руху та зменшення кількості страхових випадків за обов'язковим страхуванням цивільно-правової відповідальності, створюється фонд попереджувальних заходів Бюро.

Порядок, умови формування та використання коштів фонду попереджувальних заходів Бюро встановлюються положенням про цей фонд, що затверджується Президією Бюро та погоджується з Координаційною радою Бюро.

У підсумку зазначимо, що під ризиками у правових відносинах розуміються наслідки, які можуть настати в силу суб'єктивних чи об'єктивних обставин та непередбачені законодавчою конструкцією (моделлю відносин). Саме лише наявність ризику дозволяє розвиватися підприємницьким відносинам, саморегулювати ринок шляхом створення та ліквідації учасників правових відносин. При цьому стабільність економічної системи в межах правового регулювання забезпечується нормативними конструкціями відносин та відповідним державним впливом на господарську діяльність.

Межі приватноправового регулювання господарської діяльності дозволяють використовувати законодавчо передбачені моделі правомірної поведінки. За таких обставин формуються відносини саморегулювання, які в сучасних умовах підприємницької діяльності набувають все більшого значення. Саме розвиток саморегулювання дозволить сформуватися ринковій економіці, задіяти на ринку професійних учасників та обмежити можливий зловживаючий вплив держави.

До переваг СРО слід віднести модель обмеження підприємницького ризику шляхом встановлення стосовно членів СРО вимог страхування та (або) шляхом формування компенсаційного фонду СРО. Формування законодавства про СРО має здійснюватися відповідно до існуючих норм про юридичні особи, зокрема непідприємницькі товариства, а також відповідно до норм договірної права. Зокрема, йдеться про порядок створення та діяльності СРО, формування страхового (резервного) капіталу (фонду), управління цими коштами, а також застосування таких договірних конструкцій, як страхування, управління, гарантування, регресні вимоги тощо. Оптимальна модель саморегулювання

забезпечить реалізацію інтересів підприємців (шляхом мінімізації їх комерційних ризиків), а також споживачів (шляхом своєчасного отримання відшкодувань).

Окреслюючи проблематику захисту прав та інтересів членів СРО, звернемо увагу на проблематику цивільно-правової відповідальності в межах досліджуваних відносин. Нині юридична самостійність юридичної особи зазнає певної критики через можливість застосування концепції «корпоративної вуалі». На сьогодні це явище, а також можливість її вивчення перебувають на стадії дослідження. Т. М. Карнаух стверджує, що доктрина «підняття корпоративної вуалі», напрацьована судами країн англосаксонського права, сприйнята судовою практикою, а в окремих правових системах – і законодавством країн континентального права. Автор вважає, що її застосування можливе в рамках судових процедур як екстраординарний захід за наявності не лише відносин контролю, а й зловживань з боку осіб, що здійснюють такий контроль, наприклад, як ефективна протидія зловживанням статусом юридичної особи (корпоративною формою) і недобросовісним діловим практикам, забезпечення розвитку інституту соціальної відповідальності бізнесу¹⁸¹.

Таким чином, під захистом прав та законних інтересів учасників СРО розуміється не лише законодавчо передбачений механізм захисту, а й діяльність СРО як регулятора відповідних відносин, що полягає у можливості захисту ринку через використання повноважень до порушників, а також механізми захисту підприємницького ризику через можливість його страхування, зобов'язального забезпечення, а також шляхом створення відповідного фонду.

¹⁸¹ Карнаух Т. Доктрина «підняття корпоративної вуалі»: сутність та перспективи застосування в Україні / Т. Карнаух // Юридична Україна. – 2013. – № 3. – С. 58.

ВИСНОВКИ

1. У загальних рисах механізм правового регулювання відносин можна звести до наступної послідовності стадій: 1) правове регламентування відносин (формування моделі відносин); 2) здійснення прав та обов'язків (механізм реалізації норм права, механізм захисту суб'єктивних прав та інтересів, механізм правової відповідальності). В межах цих двох стадій можливо розкривати інші елементи механізму правового регулювання, які мають свій специфічний механізм функціонування та відповідний правовий режим відносин.

2. Правова регламентація ґрунтується на основі різних елементів механізму правового регулювання, зокрема, йдеться про визначення мети правового регулювання, предмета правового регулювання, методів правового регулювання та принципів правового регулювання, на основі яких формується відповідна норма права, яка втілюється у акт законодавства (в межах нормативного регулювання) або договір у широкому його розумінні (в межах ненормативного регулювання).

3. Відсутність статусу юридичної особи не означає заперечення можливості організацій брати участь в окремих цивільних відносинах, що має допоміжний характер. Нині неформальні організації, які здійснюють регулювання діяльності суб'єктів підприємництва, є різного роду бізнес-групи, промислово-фінансові групи тощо. Аналіз правосуб'єктності неформальних організацій надає можливість для наступного дослідження участі цих груп у цивільних відносинах, зокрема питання їх цивільно-правової відповідальності, можливості відкриття «корпоративної вуалі» тощо.

4. Чергове реформування інституту юридичної особи має здійснюватися виключно на основі цивілістичної концепції юридичної особи, а ЦК України як основний акт цивільного законодавства закріплюватиме лише принципи для спеціального законодавства. Аналіз стану діючого законодавства надає змогу зробити висновки щодо наступних шляхів формування доктрини юридичної особи: 1) визначення кола організацій, які є юридичними особами; 2) вироблення єдиних ознак юридичної особи; 3) визначення доцільних та недоцільних організаційно-правових форм юридичних осіб; 4) розмежування понять «юридична особа» та «суб'єкт господарювання»; 5) поширення категорії «юридична особа» на всі галузі права.

5. Передумовами участі суб'єктів підприємництва у СРО є: а) особливості механізму регулювання підприємницьких відносин;

б) особливості реалізації правосуб'єктності СРО як неформального об'єднання та як юридичної особи; в) особливості здійснення прав суб'єктами підприємництва як учасника СРО.

6. Суб'єктам саморегулювання надається можливість в межах диспозитивності приватного права сформувати власні відносини, встановлені передбаченою законодавством формою. Ці норми передбачають модель поведінки, обмеження та свободи здійснення, порядок захисту та відповідальності. При цьому вихідними елементами цього процесу є формування правового режиму об'єкта відносин та правового статусу (а також додаткових статусних ознак) суб'єкта відносин.

7. Статут як корпоративний правочин слід визначати як письмово відображену та визнану державою дію засновників юридичної особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків у юридичної особи як самостійного учасника цивільних відносин. Його локальний нормативний зміст характеризується його загальнообов'язковістю для засновників (учасників) юридичної особи, а для інших учасників цивільних відносин має опосередковане юридичне значення. Таким чином, статут має: а) загальнообов'язкове значення – для засновників (учасників) юридичної особи як корпоративний правочин; б) опосередковане значення – для інших учасників правових відносин як відомості про учасника правових відносин.

8. Ознаки, функції, а також умови існування є визначальними підставами визначення правової сутності юридичної особи як учасника цивільних відносин. Крім того, не слід оминати соціальну природу юридичної особи, яка полягає у поєднанні її мети, визначеної засновниками та зумовленої їх інтересами, із засобами її досягнення, а також з тим положенням, що юридична особа є цивільно-правовою формою взаємодії приватних інтересів осіб і публічних інтересів суспільства та є також формою участі осіб у цивільному обороті.

9. Саморегулівна організація є невідприємницьким товариством, що має делеговані владні повноваження у визначеній сфері професійної чи підприємницької діяльності. Необхідно детально охарактеризувати мету такої юридичної особи – регулювання економічної діяльності (фактично – відповідного ринку), учасниками якого є члени СРО. Таким чином, діяльність СРО формується завдяки об'єднанню інтересів їх учасників, які добровільно вступили до цієї організації, визнають її повноваження та правила (норми).

10. Нормативно СРО є юридичною особою приватного права, оскільки створюється відповідно до волі її учасників (засновників) на

підставі установчих документів. Держава як регулятор економічних відносин не може створювати СРО, оскільки нівелюється принцип самостійності, ініціативності саморегулювання, а також існує можливість здійснення впливу на таку юридичну особу.

11. Ознаки СРО як суб'єкта правових відносин: 1) є юридичною особою приватного права; 2) створюється як непідприємницьке товариство; 3) у випадках, передбачених законом, потребує набуття статусу СРО як регулятора відповідного ринку. Додатковими ознаками можуть бути: 1) об'єднання у складі СРО у якості її членів не менше певної кількості учасників; 2) наявність правил та стандартів, обов'язкових до виконання всіма членами СРО; 3) забезпечення СРО додатковою майновою відповідальністю кожного її члена перед споживачами товарів та послуг та іншими третіми особам шляхом встановлення до членів СРО вимог щодо страхування та (або) шляхом формування компенсаційного фонду СРО.

12. Внаслідок відсутності єдиного законодавчого акта, який би визначав статус СРО, можливо виділити такі види цих юридичних осіб: 1) поіменовані – ті, які визначені законодавством як СРО, що у свою чергу: а) створюються для саморегулювання відносин; б) набувають статусу СРО; 2) непоіменовані – ті, які не визначені як СРО, але виконують функції з саморегулювання відносин.

13. Проблема обов'язковості участі в СРО може вирішуватися в межах належного регулювання економічних відносин шляхом поділу на державне та недержавне регулювання (саморегулювання). Законодавчо мають встановлюватися види господарської діяльності, які потребують надання відповідного дозволу, наприклад в межах Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності», та визначення суб'єктів, які надають такий дозвіл (державний орган чи СРО). Із дотриманням ліцензійних умов господарської діяльності особа не потребуватиме вступу до СРО, яка, у свою чергу, матиме контрольні повноваження через можливість скасування дозволу. Вступ до СРО надасть можливість суб'єкту підприємництва не лише автоматично отримати дозвіл на здійснення діяльності, а також брати участь у саморегулюванні цих відносин.

14. Саморегулювання як процес упорядкування та регулювання суспільних відносин носить як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Так, об'єктивним є формування відповідного ринку, існування об'єктивних економічних законів тощо, натомість суб'єктивні ознаки саморегулювання набуває внаслідок застосування засобів саморегулювання,

тобто інструментів регулювання відносин. Ці інструменти регулювання правових відносин, на наш погляд, можна визначати через категорію «засіб регулювання», тобто як правові явища, які залучаються для реалізації цілей правового регулювання.

15. До засобу регулювання відносин можна безперешкодно віднести відповідне джерело права, адже саме джерело права у широкому його розумінні створює відповідну можливість пізнання права, зокрема, як правоутворююча сила; історична пам'ятка; вид діяльності держави з утворення правових норм; матеріали, взяті за основу законодавства; а також способи зовнішнього виразу, існування та перетворення права. Тому до засобів регулювання підприємницьких відносин слід віднести: нормативно-правові акти, нормативно-правовий договір, правовий звичай та правовий прецедент. Окрему групу регуляторів становлять також норми, сформовані юридичними особами для їх учасників (членів). Норми, сформовані СРО, створюють унікальний режим регулювання відносин у визначених законодавством сферах.

16. Способи правового регулювання суспільних відносин розглядаються як первинні засоби правового впливу на поведінку учасників відносин. У межах саморегулювання можливе використання таких основних способів, як дозвіл, зобов'язання та заборона. Їх сполучення, коло осіб, на яких воно поширюється, спосіб встановлення та уточнення правової форми їх поведінки, характер підстав, з настанням яких пов'язуються виникнення, зміна та припинення відносин, свідчать про диспозитивний метод з використанням юридичної формули: дозволено все, крім того, що заборонено, що дозволяє характеризувати відносини в межах загальнодозволеного типу правового регулювання.

17. На сучасному етапі розвитку цивільного права відносини щодо реалізації прав учасників непідприємницьких товариств важко повністю віднести до корпоративних. Таким чином, об'єктом відносин участі суб'єктів підприємництва в СРО є особисті немайнові та майнові блага, що охоплюються поняттям членства (відповідно до об'єктів корпоративних прав).

18. Критерієм поділу об'єктів відносин саморегулювання є їх спрямування. Таким чином, «зовнішні» об'єкти відносин формують матеріальні та нематеріальні цінності, оборот яких складає певний ринок. Нормальне існування цього ринку забезпечується встановленням СРО відповідних стандартів до товарів та послуг, а також до

діяльності своїх членів. Режим як «внутрішніх», так і «зовнішніх» об'єктів може доповнювати правовий режим, встановлений законодавством, а також визначатися локальними (корпоративними) актами відповідно до доцільності правового регулювання.

19. Саморегулювання цивільних відносин здійснюється таким чином. Юридично рівні учасники або учасник на основі законодавчої моделі правового регулювання суспільних відносин здійснюють дії для встановлення, зміни чи припинення цивільних відносин. Ці відносини можуть повністю відповідати законодавчій нормі або на основі свободи договору бути вираженими з урахуваннями вимог законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Ця модель відносин регулюватиметься відповідним правочином належною мірою саморегулювання, яка також підсилюється державним забезпеченням, яке надає особі право захисту прав та інтересів судом як щодо підтвердження правомірності моделі (наприклад, визнання права), так і щодо визнання її неправомірною (наприклад, визнання правочину недійним).

20. Широке тлумачення поняття «членство» пов'язано з положенням про відповідальність і право- та дієздатність. Воно має бути добровільним, за винятком професійних організацій, у складі яких члени певної професії – лікарі чи адвокати – можуть брати участь відповідно до спеціального регулювання. Окрім добровільного характеру, членство передбачає два важливі принципи: по-перше, будь-хто має змогу вступити до товариства на умовах, передбачених законом, щоб не зазнати незаконних обмежень; по-друге, відносини, що стосуються членства – предмет регулювання статутів непідприємницьких товариств.

21. Зміст відносин участі суб'єктів підприємництва у СРО створюють права та обов'язки членів, а також діяльність, яка підлягає саморегулюванню. Ці відносини можна характеризувати як відносини членства, правова природа яких відповідає корпоративним правам. Крім того, до відносин слід долучити організаційні відносини, що виникають у результаті діяльності СРО як юридичної особи, тобто відносини, що виявляють внутрішній механізм організації юридичної особи. Такі відносини можна визначити як волеформуючі та волевиявляючі відносини, специфіка яких пов'язана з порядком управління СРО.

22. Правовий статус учасника (члена) СРО може характеризуватися не лише правовими, а й іншими ознаками, внаслідок чого під предмет правового регулювання підпадають не лише правові, а й соціальні, етичні, професійні чи інші явища. Таким чином, формується не лише відповідний правовий статус, а й належна для ринку ділова репутація.

23. Повноваження СРО можна характеризувати як організаційно-правові та корпоративні норми, тобто встановлені визначеною організацією правила поведінки, які обов'язкові для учасників (членів) цієї організації. Ці правила не мають нормативно-правового значення, а отже не забезпечуються державним примусом. Крім того, необхідно здійснити розмежування суто організаційних та суто корпоративних відносин саморегулювання.

24. Законодавча модель саморегулювання підприємницьких відносин передбачає визнання учасниками як регулятора актів саморегулювних організацій, внаслідок цього відбувається комплексне застосування норм права (закону та договору) як проміжна мета реалізації норм для забезпечення процесу саморегуляції. Засоби саморегулювання ґрунтуються, у тому числі, й на принципі свободи договору, закріпленому в законодавстві, що дозволяє учасникам відносин самостійно встановлювати норми, які вони визнають як обов'язкові.

25. Саморегулювання підприємницьких відносин у загальних рисах здійснюється таким чином: юридично рівні учасники або учасник на основі акта цивільного законодавства (законодавчої моделі правового регулювання суспільних відносин) здійснюють дії для встановлення, зміни чи припинення відносин; ці відносини можуть повністю регулюватися актом цивільного законодавства або на основі принципу свободи договору бути вираженими у договорі як регуляторі відносин (з урахуваннями вимог законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості). Ця модель відносин регулюватиметься відповідним правочином належною мірою саморегулювання, яка також підсилюється державним забезпеченням, яке надає особі право захисту прав та інтересів судом як щодо підтвердження правомірності моделі (наприклад, визнання права), так і щодо визнання її неправомірною (наприклад, визнання правочину недійсним). Таким чином, відбувається здійснення прав та виконання обов'язків учасниками правових відносин.

26. Механізм саморегулювання підприємницьких відносин слід розглядати як законодавчо визначену послідовність елементів, яка доповнюється приватною ініціативою суб'єктів цих відносин, що виражається у їх правомірних діях, спрямованих на встановлення, зміну чи припинення прав та обов'язків, безпосередньо пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності в межах, наданих законом, або іншим засобом регулювання.

27. Перевагами СРО є можливість застосування моделі обмеження підприємницького ризику шляхом встановлення стосовно членів СРО

вимог страхування та (або) шляхом формування компенсаційного фонду СРО. Формування законодавства про СРО має здійснюватися відповідно до чинних норм про юридичні особи, зокрема непідприємницькі товариства, а також відповідно до норм договірної права. Зокрема, йдеться про порядок створення та діяльності СРО, формування страхового (резервного) капіталу (фонду), управління цими коштами, а також застосування таких договірних конструкцій, як страхування, управління, гарантування, регресні вимоги тощо. Оптимальна модель саморегулювання забезпечить реалізацію інтересів підприємців (шляхом мінімізації їх комерційних ризиків), а також споживачів (шляхом своєчасного отримання відшкодувань).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Архипов Д. А.* Распределение договорных рисков в гражданском праве. Экономико-правовое исследование. – М.: Статут, 2012. – 112 с.
2. *Архипов С. И.* Сущность юридического лица / С. И. Архипов // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2004. – № 5. – С. 71–87.
3. *Афанасьев В. Г.* Научное управление обществом. (Опыт системного исследования) / В. Г. Афанасьев. – Изд. 2-е, доп. – М.: Политиздат, 1973. – 390 с.
4. *Бакалінська О. О.* Правове регулювання добросовісної конкуренції в Україні: монографія / О. О. Бакалінська. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2014. – 374 с.
5. *Беляневич О. А.* Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): монографія. – Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
6. *Біляев О. О.* Спортивні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – Харків. – 2015. – 21 с.
7. *Борисова В. І.* До проблеми сутності юридичної особи / В. І. Борисова // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. 29–30 квітня 2004 р., м. Харків. – Академія правових наук України, НДІ приватного права і підприємництва, НДІ інтелектуальної власності, Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого, 2004. – С. 122–125.
8. *Борисова В.* Інститут юридичної особи у праві України / В. І. Борисова // Право України. – 2010. – № 12. – С. 25–31.
9. *Борисова В.* Питання управління юридичними особами і їх вирішення за чинним законодавством України / В. Борисова // Право України. – 2009. – № 5. – С. 113–120.
10. *Борисова В.* Тенденції розвитку цивільного права як галузі права / В. Борисова // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 81–93.
11. *Брагинский М. И., Витрянский В. В.* Договорное право. Книга первая. – Общие положения. 3-е изд., стер. / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М.: Статут, 2008. – 847 с.
12. *Братусь С. Н.* Юридические лица в советском гражданском праве (понятие, виды, государственные юридические лица) / С. Н. Братусь // Ученые труды. – Выпуск XII: Юридическое издательство Министерства юстиции СССР. – Москва, 1947. – 363 с.

13. *Васильєва В.* Проблеми розвитку корпоративного права / В. Васильєва // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 135–145.
14. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
15. *Виноградська А. М.* Основи підприємництва: навчальний посібник. – Друге видання, перероб. і допов. – К.: Кондор, 2007. – 544 с.
16. *Вінник О. М.* Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів в господарських товариствах : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.04 / О. М. Вінник. – К., 2004. – 631 с.
17. *Герваген Л. Л.* Развитие учения о юридическом лице / Л. Л. Герваген. – СПб: Типография И. Н. Скороходова, 1888. – 104 с.
18. *Говорун О. В.* Актуальні правові питання розвитку саморегулювання як механізму забезпечення ринкових відносин // Юрист України. – 2014. – № 4 (29). – С. 27–33.
19. *Господарське* право України: навчальний посібник / За заг. ред. проф. Н. О. Саніахметової. – Харків: «Одіссей», 2005. – 608 с.
20. *Гражданское* право: учебник. – Часть I. Издание второе, переработанное и дополненное / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М.: «ПРОСПЕКТ», 1997. – 600 с.
21. *Гражданское* право: актуальные проблемы теории и практики / Под общ. ред. В. А. Белова. – М.: Издательство Юрайт, 2009. – 993 с.
22. *Добровольська В. В.* Державне регулювання та саморегулювання у сфері підприємництва // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – Одеса: Одеська нац. юрид. академія МОН України, 2005. – № 25. – С. 302–305.
23. *Договір* як універсальна правова конструкція: монографія / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв та ін.; за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. – Х.: Право, 2012. – 432 с.
24. *Договірне* право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін.; за ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
25. *Дудорова К. Б.* Цивільно-правове регулювання діяльності товарних бірж в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / К. Б. Дудорова. – К., 1995. – 23 с.
26. *Економічна* енциклопедія: у трьох томах. – Т. 3 / Редкол.: С. В. Мочерний (від. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.
27. *Ельяшевич В. Б.* Избранные труды о юридических лицах, объектах гражданских правоотношений и организации их оборота: в 2 т. – Т. 1. – М.: Статут, 2007. – 492 с.

28. *Жорнокуй Ю. М.* Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права / Ю. М. Жорнокуй. – Х.: Золотая миля, 2012. – 186 с.

29. *Жорнокуй Ю.* Проблемні питання визначення поняття категорії «корпорація» та її ознак / Ю. Жорнокуй // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 8. – С. 28–32.

30. *Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. В. Петришина.* – Харків: Право, 2011. – 584 с.

31. *Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / За заг. ред. В. В. Луця.* – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.

32. *Зинченко С. А., Галлов В. В.* Саморегулируемые организации в законодательстве России: проблемы и решения // Корпорации и учреждения: сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 97–118.

33. *Иоффе О. С.* О хозяйственном праве (теория и практика) / О. С. Иоффе // Університетські наукові записки. – 2006. – № 3–4 (19–20). – С. 6–27.

34. *Карнаух Т.* Доктрина «підняття корпоративної вуалі»: сутність та перспективи застосування в Україні / Т. Карнаух // Юридична Україна. – 2013. – № 3. – С. 53–60.

35. *Козлова Н. В.* Понятие и сущность юридического лица. Очерк истории и теории: учебное пособие. / Н. В. Козлова. – М.: «Статут», 2003. – 318 с.

36. *Коліушко І. Б., Український Д. Я.* Вільні професії: поняття та специфіка / І. Б. Коліушко, Д. Я. Український // Збірник матеріалів Всеукраїнської конференції з питань законодавства для невідприємницьких організацій. – Київ, 2004. – С. 58–63.

37. *Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации: в 3 т. – Т. 1. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой / Под ред. Т. Е. Абовой и А. Ю. Кабалкина; Ин-т государства и права РАН.* – М.: Юрайт-Издат, 2004. – 1069 с.

38. *Корпоративне управління : монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, О. Р. Кібенко, В. І. Борисова ; за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого.* – Х. : Право, 2007. – 500 с.

39. *Коструба А. В.* Юридичні факти в механізмі правоприниження цивільних відносин: монографія / А. В. Коструба. – К.: Ін Юре, 2004. – 376 с.
40. *Кравець І. М.* Правове становище суб'єктів організаційно-господарських повноважень: монографія / І. М. Кравець. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 240 с.
41. *Кравчук В. М.* Соціально-правова природа юридичної особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. М. Кравчук ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2000. – 18 с.
42. *Крат В. И.* Нетепичность в гражданском праве / В. И. Крат // Харьковская цивилистическая школа: в духе традиций: монографія / Под ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков: Право, 2011. – С. 261–277.
43. *Крупчан О. Д.* Приватноправові та публічно-правові засади регулювання підприємницьких відносин // Приватне право і підприємництво. Збірник наукових праць. Вип. 12, 2013 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.) та ін. – К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України, 2013. – С. 5–8.
44. *Кузнєцова Н. С.* Поняття й класифікація юридичних осіб в цивільному праві України: теорія і практика / Н. С. Кузнєцова // Сучасні проблеми приватного права: збірник наукових праць, присвячених 80-ій річниці з Дня народження Ярослави Миколаївни Шевченко / Відп. ред. Н. С. Кузнєцова, Р. О. Стефанчук. – Київ: ВГО «Асоціація цивілістів України». – Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. – С. 159–176.
45. *Кузнєцова Н. С., Назарчук І. Р.* Ринок цінних паперів в Україні: правові основи формування та функціонування. / Н. С. Кузнєцова, І. Р. Назарчук. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 528 с.
46. *Кучеренко І. М.* Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.
47. *Луць В. В.* До питання про сутність і зміст цивільно-правового договору / В. В. Луць // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 118–128.
48. *Луць В. В.* Контракти в підприємницькій діяльності: нав. посіб. – 2-е вид., перероб. і допов. / В. В. Луць. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 576 с.
49. *Майданик Р.* Цивільні відносини: поняття та види / Р. Майданик // Право України. – 2009. – № 8. – С. 20–27.
50. *Махінчук В. М.* Теоретичні засади приватноправового регулювання підприємницьких відносин в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / В. М. Махінчук. – К., 2014. – 491 с.

51. *Махінчук В. М.* Торговий звичай (звичай ділового обороту) як джерело виникнення та регулювання підприємницьких відносин / В. М. Махінчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Серія юридична. – 2013. – Вип. 1. – С. 192–200.
52. *Михайлов С. В.* О корпоративном интересе / С. В. Михайлов // Корпорации и учреждения: сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 119–126.
53. *Мілаш В. С.* Господарське право: курс лекцій: у 2 ч. – Ч. 1. – Х.: Право, 2008. – 336 с.
54. *Мур Д.* Общественно полезные организации: обзор / Д. Мур // Избранные положения из мировой практики о порядке предоставления организациям статуса благотворительных, общественной пользы и освобожденных от налогообложения / Международный центр некоммерческого права. – К.: ИКЦ «Леста», 2007. – С. 9–30.
55. *Некоммерческое право: учебное пособие* / Под общей редакцией Н. А. Идрисова, У. Ю. Пак. – Б.: Т. ДЭМИ, 2006 – 240 с.
56. *Новичков Н. В.* Теория организации: учебник. / Н. В. Новичков. – М.: ГУУМосква, 2007. – 206 с.
57. *Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах.* – Изд. 2-е, перераб. и доп. / Отв. ред. проф. М. Н. Марченко. Том 2. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 528 с.
58. *Олькіна О. В.* Юридичні особи як суб'єкти конституційних правовідносин / О. В. Олькіна // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 1028. – Серія «ПРАВО». – Випуск № 12, 2012. – С. 120–123.
59. *Особливості здійснення суб'єктивних прав учасниками цивільних відносин: монографія* / За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – 320 с.
60. *Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин: монографія* / За заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. – К., 2012. – 194 с.
61. *Паращевіна О. А.* Співвідношення понять «юридична особа» та «колективний суб'єкт права» в контексті обґрунтування категорії «складовий колективний суб'єкт права» / О. А. Паращевіна // Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць / Керівник авт. кол. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса: Фенікс, 2011. – Вип. 43. – С. 210–218.
62. *Пасічник А. В.* Окремі аспекти поняття юридичної особи в адміністративному праві / А. В. Пасічник // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2011. – № 2(5). – С. 54–58.

63. *Пилипенко Г. М.* Інституційні фактори співвідношення державної та ринкової координації економічної діяльності: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.01 / Г. М. Пилипенко. – Дніпропетровськ, 2012. – 434 с.
64. *Плахіна І. В.* Цивільно-правовий статус бірж : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / І. В. Плахіна. – Київ, 2009. – 15 с.
65. *Погрібний С. О.* Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / С. О. Погрібний. – К., 2009. – 414 с.
66. *Полюхович В. І.* Актуальні проблеми розвитку саморегулювання на фондовому ринку України / В. І. Полюхович // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 3 (66). – С. 138–146.
67. *Полюхович В. І.* Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм: монографія. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. – С. 138–146.
68. *Правова доктрина України*: у 5 т.; т. 2: Публічно-правова доктрина України / Ю. П. Битяк, Ю. Г. Барабаш, М. П. Кучерявенко та ін.; за заг. ред. Ю. П. Битяка. – Харків, 2014. – 864 с.
69. *Правова доктрина України*: у 5 т.; т. 3: Доктрина приватного права України / Н. С. Кузнецова, Є. О. Харитонов, Р. А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н. С. Кузнецової. – Харків, 2014. – 760 с.
70. *Правове регулювання некомерційних організацій в Україні*: монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін.; за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. – Х.: Право, 2013. – 480 с.
71. *Примак В. Д.* Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03/ В. Д. Примак. – К., 2005. – 16 с.
72. *Рожкова М. А.* Совершенствование порядка рассмотрения дел по спорам, связанным с предпринимательской или иной экономической деятельностью, организацией управления, членством или участием в капитале организации // Корпорации и учреждения: сборник статей / Отв. ред. М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2007. – С. 267–337.
73. *Савиньи Ф. К.* Система современного римского права: в. 8 т. – Т. II / Пер. с нем. Г. Жигулина / Под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. – М.: Статут; Одеса: Центр исследования права им. Савиньи, 2012. – 573 с.
74. *Саракун І. Б.* Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект): монографія / І. Б. Саракун. – К.: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2009. – 156 с.

75. *Сібільов М.* Цивільно-правовий договір як регулятор суспільних відносин / М. Сібільов // *Право України.* – 2014. – № 2. – С. 34–44.
76. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. – Харків: Еспада, 2006. – 776 с.
77. *Спасибо-Фатеева И. В.* Взгляд на юридическое лицо как систему контрактов / И. В. Спасибо-Фатеева // *Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна (25 травня 2013 р.).* – Х.: Харківський національний університет внутрішніх справ; Золота миля, 2013. – С. 25–31.
78. *Спасибо-Фатеева И.* Деякі розсуди про юридичні особи та їхні організаційно-правові форми // *Право України.* – 2007. – № 2. – С. 118–123.
79. *Сулейменов М. К.* Избранные труды по гражданскому праву / М. К. Сулейменов / *Науч. ред. В. С. Ем.* – М.: Статут, 2006. – 587 с.
80. *Суслова В.* Саморегулівні організації: питання удосконалення законодавчого регулювання [Текст] / В. Суслова // *Підприємництво, господарство і право.* – 2008. – № 2. – С. 35–38.
81. *Телицин С. Ю.* Гражданско-правовой статус предпринимателя: монографія. – М.: Юрилитинформ, 2013. – 168 с.
82. *Трубецкой Е. Н.* Энциклопедия права / Е. Н. Трубецкой. – СПб.: Издательство «Лань», 1999. – 224 с.
83. *Ушакова Ю. А.* Поняття, зміст та форми права власності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / Ю. А. Ушакова. – К, 2011. – 224 с.
84. *Філатова Н. Ю.* Саморегулівні організації як суб'єкти цивільного права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Харків, 2014. – 23 с.
85. *Філатова Н. Ю.* Феномен саморегулювання в контексті становлення інституту саморегулівних організацій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nulau.org.ua/download/el_zbirnik/1/Filatova.pdf.
86. *Філософський енциклопедичний словник* / Гол. ред. кол. В. І. Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
87. *Харитонов Є. О.* Нариси теорії цивілістики (поняття та концепти) / Є. О. Харитонов. – Одеса, 2008. – 243 с.
88. *Харитонов Є. О., Харитонова О. І.* Поняття та види цивільних організаційних правовідносин: постановка проблеми / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова // *Актуальні проблеми держави і права.* – 2008. – Вип. 41. – С. 9–16.

89. *Харьковская* цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов: монография / Национальный юридический университет им. Ярослава Мудрого / Под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Х.: Право, 2014. – 720 с.

90. *Хвостов В. М.* Система римского права: учебник / В. М. Хвостов. – М.: Издательство «Спарк», 1996. – 522 с.

91. *Хозяйственное* право: учебник / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др. / Под ред. Мамутова В. К. – К.: Юринком Интер, 2002. – 912 с.

92. *Цивільне* право : підручник: у 2-х т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – Х.: Право, 2012. – Т.1. – 480 с.

93. *Цивільне* право України. Академічний курс: підруч.: у 2 т. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – Вид. 2-ге, доп. і перероб. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2006. – Т. 1. Загальна частина. – 696 с.

94. *Цивільне* право: підручник: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. – Х.: Право, 2011. – Т. 1. – 656 с.

95. *Черепяхин Б. Б.* Волеобразование и волеизъявление юридического лица / Б. Б. Черепяхин // Труды по гражданскому праву. – М.: «Статут», 2001. – С. 296–306.

96. *Чиркин В. Е.* Юридическое лицо публичного права / В. Е. Чиркин. – М.: Норма, 2014. – 352 с.

97. *Шершеневич Г. Ф.* Учебник русского гражданского права. – Т. 1. / Г. Ф. Шершеневич. – М.: «Статут», 2005. – 461 с.

98. *Шишка Р. Б.* Стадії регулювання господарських правовідносин / Р. Б. Шишка // Юридична наука і практика: виклики часу: [Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Т. III, м. Київ, Національний авіаційний університет, 12 березня 2015 р.]. – С. 164–168.

99. *Щербина В. С.* Поняття та види засобів державного регулювання господарської діяльності / В. С. Щербина // Вісник київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Юридичні науки, 2012. – № 94. – С. 10–15.

100. *Щербина В. С.* Суб'єкти господарського права: монографія / В. С. Щербина. — К.: Юрінком Інтер, 2008. – 264 с.

101. *Юридические* лица в гражданском праве: юридические лица в российском гражданском праве (коммерческие и некоммерческие организации) / Отв. ред. В. Н. Литовкин, О. В. Гутников. – М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации, 2013. – 1024 с.

102. *Юрченко Ж. С.* Условия действительности сделок юридических лиц / Ж. С. Юрченко // Аспирантский вестник Поволжья. – 2008. – № 1–2. – С. 132–135.

103. *Яворська О. С.* Договірне право як регулятор цивільних відносин / О. С. Яворська // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – Вип. 6(74), 2008. – С. 148–158.

104. *Якимчук Н.* Поняття «правовий статус», «правове положення», «правовий модус» та «правовий режим»: теоретико-правовий аналіз / Н. Якимчук // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – № 3 – С. 11–18.

105. *Яроцький В. Л.* Загальна характеристика механізму цивільно-правового регулювання / В. Л. Яроцький // Актуальні проблеми приватного права: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 27 лютого 2015 р.). – Х.: Право, 2015. – С. 16–20.

106. *Яроцький В.* Самоорганізаційні засади функціонування сфери цивільно-правового регулювання як різновиду соціальних управлінських систем / В. Яроцький // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 4 (51). – С. 115–123.

107. *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language*, 1993. – 1146 p.

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Володимир Володимирович Кочин

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ
УЧАСТІ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА
У САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ**

Монографія

Редактор Янчук І. А.
Комп'ютерна верстка Максименко С. В.

Формат 60x84/16. Обл.-вид. арк. 6,04. Тираж 300 прим.
Зам. № 15- 1211

Видавець Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
вул. Раєвського, 23-а, м. Київ, 01042

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції,
серія ДК № 2233 від 05.07.2005

Виготовлювач Редакція газети «Підручники і посібники».
46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 6а. Тел.: (0352) 43-15-15; 43-10-21.

Збут: zbut@pp-books.com.ua Редакція: red@pp-books.com.ua

Виробництво: print@pp-books.com.ua
www.pp-books.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
серія ДК № 4678 від 21.01.2014 р.